

HADİSLERDE 0-7 YAŞ DÖNEMİ ÇOCUK EĞİTİMİ

**2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Regaibe KALYON

Dr. Öğr. Üyesi Kemel FETTUH

HADİSLERDE 0-7 YAŞ DÖNEMİ ÇOCUK EĞİTİMİ

Regaibe KALYON

Dr. Öğr. Üyesi Kemel FETTUH

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Temmuz 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	13
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	14
1.EĞİTİMİN TANIMI VE ÇOCUK EĞİTİMİNİN ÖNEMİ.....	16
1.1. Eğitimin Tanımı ve Çocuk Eğitiminin Yöntemleri.....	16
1.1.1. Temel Kavramlar “Hadis, Eğitim, Çocuk ve Çocuk Hakları”	16
1.1.2. Kur’an’a ve Hadislere Göre Eğitim	21
1.1.3. Çocuk Eğitiminin Yöntemleri.....	25
1.1.3.1. Oyun.....	25
1.1.3.2. Anne-Babanın Çocuğa Örnek Olması	27
1.1.3.3. Nasihat	29
1.1.3.4. Ameli Terbiye (Yaşayarak Öğrenme)	32
1.1.3.5. Dua	35
1.2. Çocuk Eğitiminin Birey Açısından Önemi	37
1.2.1. Fiziksel Gelişime Etkisi	37
1.2.2. Zihinsel Gelişime Etkisi.....	39
1.2.3. Ahlaki Gelişime Etkisi	41

1.3.	Çocuk Eğitiminin Toplum Açısından Önemi	43
1.3.1.	Toplumun Gelişimine Etkisi	43
1.3.2.	Toplumsal Düzen ve Huzura Etkisi	45
1.3.3.	Topumda Birlikteliğin Sağlanmasına Etkisi	47
2.	PEYGAMBERİMİZ' İN (SAV) ÇOCUKLARA YAKLAŞIMI.....	50
2.1.	Peygamberimiz' in (sav) Kendi Çocuklarına Yaklaşımı	50
2.1.1.	Çocuklarının Maddi İhtiyaçlarını Karşılamaı	50
2.1.2.	Çocuklarına Sevgi ve Şefkat Göstermesi	52
2.1.3.	Çocuklarını Eğitmesi	54
2.2.	Peygamberimiz' in (sav) Sahabe Çocuklarına Yaklaşımı	56
2.2.1.	Sahabe Çocuklarıyla Diyalogu	56
2.2.2.	Sahabe Çocuklarıyla Aktiviteleri	58
2.2.3.	Sahabe Çocuklarını Eğitmesi.....	60
2.3.	Peygamberimiz'in(sav) Gayr-ı Müslim Ailelerin Çocuklarına Yaklaşımı.....	62
2.3.1.	Çocuklarda Din Ayrımı Yapmaması	62
2.3.2.	Gayr-ı Müslim Ailelerin Çocuklarıyla Diyalogu.....	64
2.3.3.	Gayr-ı Müslim Ailelerin Çocuklarını İslam'a Davet Etmesi	65
2.4.	Peygamberimiz' in (sav) Özel Eğitim Gerektiren Çocuklara Yaklaşımı	67
2.4.1.	Üstün Zekalı Çocukları Özel Eğitmesi.....	67
2.4.2.	Yetimlere Özel Muamele Göstermesi	70
2.2.3.	Engellileri Özel Eğitmesi	72
3.	ÇOCUK EĞİTİMİNDE DOĞUM ÖNCESİ VE İLK ÇOCUKLUK (0-2)	
	DÖNEMİ.....	75
3.1.	Doğum Öncesi Dönem.....	75
3.1.1.	Evlilikte Seçicilik.....	75
3.1.2.	Çocuğun Eğitime Uygun Aile Ortamı ve Güzel Çevre.....	77
3.1.3.	Hamilelik Dönemi	79
3.2.	Doğum Sonrası Dönem	81
3.2.1.	Beslenme	81
3.2.2.	Giyim.....	83

3.2.4. İsim Koyma	85
3.3. İlk Çocukluk Dönemi (0-2).....	87
3.3.1. Bakım	87
3.3.2. İlgi ve Şefkat.....	89
3.3.3. Din Eğitimi.....	92
4. ÇOCUK EĞİTİMİNDE 2-7 YAŞ DÖNEMİ	95
4.1. Çocukta Ahlaki Duygunun Geliştirilmesi.....	95
4.1.1. Çocuğu Birey Olarak Görmek ve Ona Değer Vermek	95
4.1.2. Çocuğa Karşı Açıklayıcı ve Dürüst Olmak	98
4.1.4. Çocuğun Sosyalleşmesine İmkan Tanımak (Mescit, Okul ve Toplum)	100
4.2. Çocukta İnanç Duygusunun Geliştirilmesi.....	102
4.2.1. Sevgi Temelli Yaklaşım	102
4.2.2. İnançla İlgili Meselelerde Çocuğun Bilgilendirilmesi.....	105
4.2.3. İnanç Olgusunun Olumlu Davranışlarla Pekiştirilmesi.....	107
4.3. Çocuğun İbadete Alıştırılması	110
4.3.1. İbadetlerin Öğretilmesinde Çocuğa Örnek Olmak	110
4.3.2. İbadetlerin Öğretilmesinde Aşamalı Eğitim Vermek.....	113
4.3.3. İbadet Eğitiminde Süreklilik (Tekrar).....	114
SONUÇ	117
KAYNAKÇA.....	121
ÖZGEÇMİŞ	131

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü'ne
Regaibe Kalyon 'a ait “Hadislerde 0-7 Yaş Dönemi Çocuk Eğitimi” adlı bu tez
çalışması Tez Kurulumuz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği ile kabul
edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM	
Danışman Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Kemel FETTUH	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT	
Üye	:.....	
Üye	:.....	

Tez Sınavı Tarihi:12/06/2020

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu bu tez ile
Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Enstitü Müdürü

.....

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Regaibe KALYON

İmza

ÖNSÖZ

Toplumların başarılı ve üretken olmasında en önemli etkenlerden biri eğitimidir. Eğitime gereken önemi veren toplumlar tarih boyunca diğer toplumlara öncülük etmişlerdir. Toplumları çağının ilerisine taşıyan, insanlığın ilklerini yaşatan, karanlık bir koridorda en önde meşaleyi elinde tutup insanlığın yolunu aydınlatan toplumlar eğitimi dert eden toplumlardır.

Eğitim hayat boyu devam eden bir süreçtir. Ancak eğitimin temellerinin atıldığı dönem çocukluk dönemidir. Eğitime dair ilk hamlelerin yapıldığı çocukluk yılları, eğitiminde en önemli dönemdir. Bu dönemde verilen eğitimin katma değeri diğer dönemlerde verilen eğitimden çok daha yüksektir. Bu nedenle çocukların eğitimini başarılı bir şekilde verebilmek için birçok araştırma ve yenilik yapılmıştır, yapılmaya da devam edilmektedir.

Yüce Allah'ın tarih boyunca peygamberler göndermesindeki amacın da insanlığı eğitmek olduğu görülmektedir. İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Adem'den (as) son peygamber olan Hz. Muhammed'e (sav) kadar bütün peygamberler esasında Allah'ın görevlendirdiği öğretmenlerdir. Yüce Allah'ın (cc) peygamberleri aracılığı ile hem ahiretin tarlası olan bu dünyada hem de ebedi hayat olan ahirette mutlu etmek, onları kemale erdirmek istemiştir.

Bu çalışmada Yüce Allah'ın son eğitici olarak gönderdiği Peygamberimiz' in (sav) çocuklara karşı olan davranışları incelenerek çocuk eğitimi konusu Peygamberimiz' in (sav) örneğinde değerlendirilmiştir. Çocuk eğitiminde Peygamberimiz' in (sav) uygulamaları incelenerek onun çocuk eğitimi yönteminden istifade edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada bana yol gösteren, ilmi birikimiyle katkı sağlayan danışman hocam Dr.Öğr. Üyesi Kemel Fettuh' a, çalışmayı baştan sona okuyarak dil hatalarından arınmasını sağlayan Seher Özen'e, çalışmayı inceleyerek genel değerlendirmelerde bulunan Selime Mutlu'ya teşekkür ederim. Çalışma boyunca maddi manevi her türlü desteği benden esirgemeyen eşime ve aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZ

Eğitimin insan üzerindeki etkileri herkesçe bilinen bir gerçektir. Bu nedenle eğitim konusu tarih boyunca ele alınmış, üzerinde birçok yöntem ve teknik geliştirilmiştir. Yapılan çalışmalar çocukluk döneminin eğitimde kritik dönem olduğunu göstermektedir. Çocukluk dönemindeki doğru eğitim bireyin tüm hayatını etkiler. Son peygamber olan Hz. Muhammed' in (sav) çocuk eğitimi metot ve uygulamaları bizlere bu konuda rehberdir. İslam'ın iki temel kaynaklarından biri olan Peygamberimiz' in (sav) sünneti çocuk eğitimi konusunda da başvurduğumuz kaynaklar içinde önemini korumaktadır. Peygamberimiz (sav) hayatın her alanında bizler için örnek alınacak bir rehber olduğu için çocuk eğitiminde de onun uygulamaları ve tavsiyelerini bilmeli ve çocuklarımızı o şekilde yetiştirmeliyiz. Esasında eğitim bir anlamıyla insanı ulaşabileceği en mükemmel seviyeye ulaştırmaktır. Bu amaca ulaşmanın yolu da en mükemmel insan olan Hz. Muhammed'in (sav) çocuk eğitimiyle ilgili uygulamalarını ve tavsiyelerini bilip hayata geçirmekle mümkündür.

'Hadislerde 0-7 Yaş Dönemi Çocuk Eğitimi' başlığı ile çocuk eğitiminin ele alındığı bu çalışmada, Peygamberimiz' in (sav) çocuk eğitimi ile ilgili tavsiye ve uygulamalarına genel bir bakış sunulmuştur. Dört bölüme ayrılarak incelenen bu çalışmanın birinci bölümünde eğitimin tanımı yapılarak çocuk eğitiminin önemi açıklanmıştır. İkinci bölümde ise Peygamberimiz' in (sav) çocuklara yaklaşımı konusu açıklanmıştır. Üçüncü bölümde doğum öncesi ve ilk çocukluk döneminde eğitim konusu aktarılmıştır. Nihai kısım olan dördüncü bölümde ise ilk çocukluk döneminden yedi yaşına kadar çocuk eğitimi konusu değerlendirilmiştir.

Peygamberimiz' in (sav) çocukları ayrı bir kitle olarak görüp onların eğitimini son derece dikkate aldığı görülmüştür. Çocukların yetiştirilme sorumluluğu büyük oranda anne ve babaya aittir. Dolayısıyla eğitimlerinin merkezinde de anne baba olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine Peygamberimiz' in (sav) çocuk eğitiminde emredici veya nasihat edici biri olmaktan öte onlara örnek olarak onları eğittiği ve eğitim metodunun merkezinde sevgi, şefkat ve sabır olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Eğitim, Çocuk, Aile.

ABSTRACT

The effects of education on human is a well-known fact. Therefore, the subject of education has been handled throughout history and many practice and methods have been developed on it. Studies have shown that childhood is a breaking point in education. Proper education in childhood affects the entire life of the individual. The last prophet Hz. Muhammad's methods and practices of child education are important for us. The sunnah of the Prophet Muhammad is one of the two main sources of the religion of Islam. Since Prophet Muhammad is an exemplary guide for us in every field of life, we should know his practices and advices in child education and raise our children in that way. In fact, education is literally about getting people to the most perfect level they can reach. The way to achieve this goal is to know and follow the practices and recommendations of our Prophet Muhammad, who is the most excellent person.

In this study, where child education is addressed under the title of '0-7 Age Child Education in Hadiths', an overview of the advice and practices of the Prophet (saas) regarding child education is presented. In the first part of this study, which is divided into four sections, the definition of education is explained and the importance of child education is explained. In the second part, the subject of our Prophet's (saas) approach to children is explained. In the third section, the subjects of pre-natal, post-natal and education in the first childhood are discussed.

The Prophet Muhammad saw children as a separate people and considered their education highly. The responsibility of the children is largely on the mother and father. Therefore, it is revealed that the education of children is centered on parents. Our Prophet Muhammad advised children to be a role model rather than a instructive or advising person in children's education. It was found that dearness, gentleness and patience were at the center of our Prophet Muhammad educational method.

Keywords: Hadith, Education, Child, Family.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Hadislerde 0-7 Yaş Dönemi Çocuk Eğitimi
Tezin Yazarı	Regaibe KALYON
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Kemel FETTUH
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	12/06/2020
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	KBU/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	131
Anahtar Kelimeler	Hadis, Eğitim, Çocuk, Aile.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Education of Children 0-7 Age in AL-HADITH
Author of the Thesis	Regaibe KALYON
Advisor of the Thesis	Dr. Öğr. Üyesi Kemel FETTUH
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	12/06/2020
Field of the Thesis	Department of Basic Islamic Sciences
Place of the Thesis	KBU/IGP
Total Page Number	131
Keywords	Hadith, Education, Child, Family.

KISALTMALAR

Bkz: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

Çev: Çeviri veya Çeviren

h: Hicri

Hz: Hazreti

MÜ: Marmara Üniversitesi

Nşr: Neşreden

sav: Sallahu Aleyhi ve Sellem

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

Thk: Tahkik

Ts: Tarihsiz

Yay: Yayınları

yy: Yayın yok

ARAŞTIRMANIN KONUSU

‘Hadislerde 0-7 Yaş Dönemi Çocuk Eğitimi’ adlı bu çalışmada çocuk eğitimi konusu Peygamberimiz’ in (sav) uygulamaları ve konuyla ilgili tavsiyeleri kapsamında ele alınacaktır.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) Allah’ın gönderdiği son peygamberdir. O peygamberlerin sonuncusu ve aynı zamanda insanlığın zirvesidir. Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de Peygamberimiz’ i (sav) “üsve-i hasene/en güzel örnek” olarak tanıtmış ve bizden onu örnek almamızı istemiştir. Ahzab Suresi 21. ayette “*Andolsun Resulullah’ta sizin için, Allah’a ve ahiret hayatına kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok ananlar için, en güzel örnek vardır.*” buyurmuştur. İlgili ayette de belirtildiği gibi Resulullah (sav) hayatın her alanında bizlere örnek olarak gösterilmiştir. Esasen görevi Allah’ın kelamını insanlara tebliğ edip onları eğitmek olan Peygamberimiz’ in (sav) çocuk eğitiminde de bizler için örnek alınacak en önemli kişi olduğu açıktır.

İnsan hayatında önemli bir yeri olan eğitim konusunun doğru yöntem ve tekniklerini bilmek ve uygulamak gerekir. Her şeyde olduğu gibi eğitimde de bilgi, deneyim, yöntem, yaklaşım vb. ögeler eğitimi doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle eğitimle ilgili her konu derinlemesine incelenmeli ve etkileri araştırılmalıdır. Aksi takdirde yanlış bilgi ve yöntemle olumlu sonuçlar elde etmek mümkün olmayacaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Eğitimle ilgili yapılan diğer araştırmalarda olduğu gibi bu çalışmanın da temel amacı eğitimin daha doğru bir şekilde yapılmasına katkı sağlamaktır. Bu amaç gerçekleştirilirken Allah’ın insanlığı eğitmesi için görevlendirdiği son peygamber Hz. Muhammed’ in (sav) eğitim yönteminde çocuk eğitimi mercek altına alınmıştır. Onun çocuklara yaklaşımı, çocuk eğitimi ile ilgili tavsiyeleri ve uygulamaları aktararak gerek anne-babalara gerekse eğitimcilere bununla ilgili yeni ve faydalı bir bakış açısı sunulmuştur.

İyi bir çocuk yetiştirmek isteyen anne ve babaların henüz çocuk dünyaya gelmeden eğitimle ilgili peygamberi ilkeleri bilip uygulamaları gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Bunun yanında çocuk dünyaya geldikten sonra onun büyüme ve gelişimine bağlı olarak eğitiminde dikkat edilmesi gereken hususlar açıklanmıştır. Böylece eğitim konusu Peygamberimiz' in (sav) rehberliğinde işlenmiştir.

Varlıklar içinde eğitime en açık olan ve bununla birlikte eğitim süreci en karmaşık olan insandır. İnsan; yaşamı diğer varlıklar gibi sadece içgüdüsel olmayıp eğitilerek yaşam kalitesini bedensel ve ruhsal anlamda daha iyiye götürebilecek donanımda yaratılmıştır. Eğitim veya eğitimsizlik insan hayatını tahayyül dahi edilemeyecek şekilde başkalaştırmaktadır. İnsanoğlunun herhangi bir işte gösterdiği performans doğru bir eğitimle daha iyiye gidebilmektedir. Bu nedenle tarih boyunca insanın nasıl eğitilmesi gerektiği konusu hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Özellikle dünyaya gelen her insanın ilk öğretmenleri diyebileceğimiz anne-babalar ve eğitimcilere bunun yöntem ve tekniklerini açıklayan birçok eser kaleme alınmıştır.

Eğitim insanın kişilik gelişimine destek olur. Onu yetişkinlik döneminde hayata hazırlar. Yaşamını güzelleştirir. Olayları anlamlandırmasına ve hayatını üretken bir çabayla geçirmesine yardımcı olur.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

0-7 yaş dönemi çocuk eğitiminde Peygamberimiz' in (sav) yönteminin sunulduğu bu çalışmada çocuk eğitimi ile ilgili bütün hadis kitaplarından istifade edilmiştir. Belli bir kaynak bazında araştırma yapılmayıp belirlenen konuları açıklayacak kadar hadis aktarılmıştır. Ancak konuyla ilgili birçok eserde benzer hadislerin bulunması durumunda sadece Kütüb-i Sitte' de yer alan hadisler aktarılmıştır.

Çalışmada çocuk eğitimine hadisler perspektifinden bakılmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın bir hadis bir de eğitim boyutu bulunmaktadır. Bu nedenle çocuk eğitimi konusu işlenirken sadece ilgili hadisler aktararak şerhleri hakkında bilgi verilmeyip aynı zamanda ilgili konu hakkında eğitim bilimleri çalışmalarından da gerekli aktarımlar yapılmıştır. Böylece hadislerin daha anlaşılır olması ve eğitim bilimlerinin de verilerinden faydalanılması amaçlanmıştır.

Çalışmada Peygamberimiz' in (sav) yedi yaşından küçük olan çocuklarla ilgili tavsiye ve uygulamalarına yer verilmiştir. İlgili hadisin yedi yaş öncesi ile alakalı olduğu iki yöntemle tespit edilmiştir. Birinci yöntem hadiste bahsedilen konunun yedi yaş öncesini ilgilendirmesi, ikincisi ise hadiste zikredilen sahabenin yedi yaşından küçük olması. Çalışma her ne kadar yedi yaş öncesini konu alsada konuyu zenginleştirerek daha iyi aktarılmasını sağlamak amacıyla genele işaret eden hadislerden de istifade edilmiştir.

İlgili kaynaklara ilk elden ulaşılma ile birlikte bazı kaynaklar internet ortamında incelenmiştir. Kaynakça ve dipnot "İsnad Sistemi" uygulamasına göre düzenlenmiştir.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Çocuk eğitimini hadisler bazında inceleyen birçok tez hazırlanmıştır. Hazırlanan tezlerde Peygamberimiz' in (sav) yetimlere davranışı, özürlülere yaklaşımı, çocuklara davranışı, çocuklarda dini gelişim süreci gibi çocuk eğitiminde belli bir noktaya odaklanılmıştır. Bu çalışmada ise çocuk eğitiminin bütün yönleri ele alınarak konuyla ilgili genel bir bakış sunulmuştur. Peygamberimiz' in (sav) çocuklara karşı tutum ve yaklaşımı bütünsel bir çerçevede sunularak çocuk eğitimi yaklaşımında onun örnek alınması sağlanmıştır. Çocuk eğitimi yaklaşımı eğitimi doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle çocuk eğitime olan yaklaşım peygamberi bir algı ile olmalıdır ki onun metodu daha doğru anlaşılıp uygulanabilsin.

Çalışmada hadis ve eğitim alanları harmanlanarak işlenmiştir. Yine çalışmada Peygamberimiz' in (sav) çocuk eğitimi yaklaşım ve metotları hadislerden örneklerle desteklenmiştir. Uygulamaya dayalı konularda, hadislerde yer alan somut örneklerle çocuk eğitimi konusunun pratik sahada nasıl uygulandığı açıklanmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Eğitim, insanın yaşamı boyunca devam eden bir süreçtir. Ancak çocukluk dönemi eğitimde kritik bir noktaya sahiptir. Çocukluk döneminde verilen eğitim insan hayatını bütünüyle etkilemektedir. Bu çalışmada eğitimin ilk dönemleri olan 0-7 yaş dönemine

odaklanılmıştır. Bu dönemdeki çocukların eğitimi ile ilgili Peygamberimiz' in (sav) uygulamaları, tavsiyeleri ve uyarıları aktararak konuyla ilgili nebevi metot oluşturulmuştur.

Konuya kaynak oluşturulacak hadisler aktarılırken bütün hadis kitaplarında (Kütüb-i Sünne) yer alan hadislerden yararlanılmıştır. Ancak konuyla ilgili bütün hadisler aktarılmayıp sadece konuyu açıklamak için gerektiği kadar aktarılmıştır. Amacımız konuyla ilgili hadislerin değerlendirmesi değil, çocuk eğitimi ile ilgili nebevi metodun profilini oluşturmaktır. Kaynak olarak aktarılan hadisler sıhhat dereceleri bakımında herhangi bir ayrıma veya sınırlamaya tabi tutulmaksızın aktarılmıştır. Bu nedenle sadece sahih hadislerden değil zayıf hadislerden de istifade edilmiştir. Hadislerin sıhhat dereceleriyle ilgili bilgiler dipnotta kısaca belirtilmiştir.

Bu çalışmada hadislerde 0-7 yaş dönemi çocuk eğitimi ele alınmıştır. Çalışmada hadis ve eğitim bir arada sunulmuştur. İki alanda da araştırma yapılması tezin zorluklarından biridir.

Konuyu en yalın ve anlaşılır şekilde işlemek amacıyla olduğu için konu başlıklarının belirlenmesi de oldukça araştırma, düşünce ve dikkat gerektirmiştir. 0-7 yaş dönemi çocuk eğitimini bütünüyle kapsayan, konunun her alanına değinen bir içerik hazırlanması kolay olmamıştır. Bu çalışma 0-7 yaş grubu çocukların eğitimini hadisler perspektifinden ele almıştır. Bu dönemdeki çocukların eğitimi ile ilgili Peygamberimiz' in (sav) tavsiye, uygulama ve uyarılarının aktarılması konunun içeriğinin oluşturulmasında daha seçici olmayı gerektirmiştir. Yani araştırmanın hacmini büyütmeyecek aynı zamanda konuyu eksik de bırakmayacak kadar veri çalışmada aktarılmaya çalışılmıştır.

1. EĞİTİMİN TANIMI VE ÇOCUK EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

1.1. Eğitimin Tanımı ve Çocuk Eğitiminin Yöntemleri

1.1.1. Temel Kavramlar “Hadis, Eğitim, Çocuk ve Çocuk Hakları”

Araştırma hadislerde 0-7 yaş dönemi çocukların eğitimi konusunu ele almaktadır. Bu nedenle öncelikle konu ile ilgili temel kavramlar olan “Hadis, Eğitim, Çocuk ve Çocuk Hakları” kavramları açıklanacaktır. Araştırmanın birinci kavramı olan Hadis, kelime anlamı olarak “yeni” ve “haber” anlamlarına gelir. İstilahî olarak ise Hz. Muhammed’in (sav) söz, fiil ve takrirlerine Hadis denir.¹ Sözlükte “izlenen yol, yöntem, örnek alınan uygulama, örf ve gelenek” manalarındaki sünnet kelimesi hadis âlimlerinin çoğunluğunca hadislerle eş anlamlı sayılmaktadır. Yani “*Peygamberimiz’ in (sav) söz, fiil ve onaylarının ortak adı, şer’î delillerin ikincisi*” olarak tanımlanmaktadır.²

Eğitimin birçok farklı tanımı yapılmıştır. Bu tanımlar; bireyi toplum yaşayışına hazırlamak için gerekli bilgi ve becerileri ona kazandırmak,³ insanın yetenek, tutum ve davranış biçimlerini geliştirmek,⁴ toplumun değerlerini, ahlak standartlarını, bilgi ve beceri birikimlerini yeni nesillere aktarmak,⁵ bireyin davranışlarında kendi deneyimleri yoluyla kasıtlı ve istendik yönde değişiklikler oluşturma süreci,⁶ vb. şeklindedir. Yapılan tanımlar incelendiğinde eğitimi genel anlamda insanın bedeni, zihni, ahlaki gelişmesini ve olgunlaşmasını sağlayarak bireyi topluma kazandırma süreci olarak tanımlamak mümkündür. Eğitimle ilgili tanımlar incelendiğinde eğitimde amaç insanın kabiliyetlerini geliştirmek, toplumsal değerleri ona aktarmak ve böylece onu toplum yaşayışına hazırlamaktır. Eğitim kavramının eş anlamlısı olan terbiye kavramına da burada yer

¹ İsmail Lütfi Çakan, *Anahatlarıyla Hadis* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1990), 15.

² Murteza Bedir, “Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/153-154.

³ <http://www.tdk.gov.tr/index.php?arama=eğitim>, erişim: 10 Şubat 2020,

⁴ Kasım Kiroğlu, *Eğitime Giriş* (. Ankara: Pegem Yayınları, 2018), 2-17.

⁵ Kiroğlu, *Eğitime Giriş*, 2-17.

⁶ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme* (Ankara: Yelkentepe Yayınları, 1972), 9.

verilmesi konumuzla olan bağlantısı açısından önemlidir. Terbiye Arapça “rab” kökünden türemiştir. Rab, kelime anlamı olarak “bir şeyi yetkinlik noktasına varıncaya kadar kademe kademe inşa edip geliştirmek”⁷ anlamına gelir ve Allah’ın isimlerinden biridir. Terbiye ise; “*çocuğu veya ekini besleyip büyütme, geliştirmek*” anlamında kullanılır. Ragıb el-İsfahani terbiyeyi bir şeyi en mükemmel derecesine ulaşıncaya kadar adım adım inşa etmek, Beyzavi de benzer bir tanımla bir şeyi aşamalı olarak geliştirerek kemale ulaştırmak şeklinde tanımlamıştır. Yapılan tanımlarda terbiye ifadesi bütün canlıları kapsasa da daha çok insan için kullanılır. Genel anlamda “Terbiye” insanın bedeni, zihni ve ahlaki bakımdan gelişip olgunlaşmasını sağlamak şeklinde tanımlanabilir.⁸

Eğitimin formel, informel, yaygın, örgün vb. birçok çeşidi olmakla beraber eğitim yaşam boyu süren bir olgudur.⁹ Burada eğitimden kasıt bir insanın okul döneminde öğrendikleri değildir. Belli zaman aralığında planlı yürütülen bu eğitime “öğrenme” adı verilir ve eğitimin alt dallarından biridir.¹⁰ Eğitim ise planlı veya plansız yaşam boyu sürer.¹¹ Aile, arkadaş, okul, iş ortamı vb. insanın eğitimine etkisi olan unsurlardır. Kur’an’ın eğitim anlayışı incelendiğinde de eğitimin insanın tüm yaşamını kapsadığı ve yaşam boyunca sürmesi gereken bir faaliyet olduğu görülür.¹² Bu araştırma genelde eğitimle ilgili olmakla beraber özelde “çocuk eğitimi” ele almaktadır. Çocukluk dönemi eğitimde kritik dönemdir.¹³

“Çocuk” tanımı hukuki, biyolojik, psikolojik, dini vb. bakımdan farklılık göstermektedir. Örneğin Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde on sekiz yaşından küçük olan herkes erken yaşta reşit olmamış ise çocuk olarak kabul edilmektedir.¹⁴ Çocuğu biyolojik

⁷ Bekir Topaloğlu, “Rab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/373.

⁸ Ziya Kazıcı-Salih Ayhan, “Terbiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/545-548.

⁹ Kiroğlu, Eğitime Giriş, 12.

¹⁰ Suat Pektaş, “Üniversite Birinci Yıl Öğrencilerinin Eğitimin Davranışsal Amaçlarını Gerçekleştirme Durumları”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 23 / 2 (Ağustos 2019): 677-685.

¹¹ Ali Baz Bilici, 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014)

¹² Emine Elif Çakmak İgalcı, *Okul Öncesi Eğitim Bağlamında Tasavvufî Eğitim* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2018): 64- 67.

¹³ Songül Tümkiye- Fikret Gülaçtı, “Erken Çocukluk Eğitimi” (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014), 3-7.

¹⁴ Mustafa Ruhi Şirin, *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Kitabı* (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2011): 21.

anlamda tanımlayanlar gelişim sürecinde olan bir insan yavrusu¹⁵ şeklinde tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumu’nda bebek, “anne sütüyle beslenen kucak çocuğu” çocuk ise bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan kız veya erkek olarak tanımlanmaktadır.¹⁶ İslam hukukunda ise bulûğ çağına ermemiş herkes çocuk olarak kabul edilmektedir.¹⁷ Kur’an’da genel anlamda “çocuk” yerine henüz bulûğ çağına ermemiş insan manasında “*ibn, veled (çoğulu evlâd), gulâm, sagîr, zürriyyet, hafede, ehl, âl, yetîm, rebâib...*” gibi kelimeler kullanılmıştır.¹⁸

Konumuzla bağlantılı olmasından ötürü çocuk hakları konusuna medeni hukuk ve İslam hukuku bağlamında değinilmesi uygun olur. Çocuk Hakları Beyannamesi, 20 Kasım 1959 yılında Birleşmiş Milletler genel kurulunda kabul edilmiştir. Beynamede on madde bulunmaktadır. Beynamede yer alan haklar ile İslam’da çocuk hakları konusu karşılaştırmalı olarak kısaca izah edilecektir. Beyannamenin ilk maddesinde bütün çocukların kendilerine tanınan haklar konusunda eşit olduğu belirtilmiştir.¹⁹ İslam dininde de gerek aile içinde çocuklara eşit muamele yapılması²⁰ gerek çocuğun temel hakları olan yaşama, barınma, eğitim vb. açıdan bütün çocukların eşit kabul edildiği anlayışı mevcuttur. İkinci maddede çocuğun gelişimini sağlamak için onun menfaatini ön planda tutan kanun ve tedbirlerle korunması kararı alınmıştır. Bu madde daha çok çocuğun himayesi ve terbiyesi ile ilgilidir. İslam’da çocuğun himaye sorumluluğu öncelikle anne babasına yüklenmiştir. Boşanma veya ölüm gibi durumlarında ise çocuğu yetiştirme ehliyetine sahip kişiler onu himaye etmekle sorumlu tutulur. Bu madde ile çocuğun terbiyesi dolayısıyla işlemiş olduğu hatalardan nasıl vazgeçirileceği konusu gündeme gelmiştir. Bu bağlamda başta Amerika’da 1899 yılında çocuk mahkemeleri kurulmuş, zamanla diğer batılı devletler de benzer uygulamalara geçmiştir. İslam hukukunda cezai

¹⁵ Mehmet Sağlam - Neriman Aral, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”. Çocuk ve Medeniyet Dergisi 2 (Aralık 2016): 43-56.

¹⁶ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_-çocuk-bebek-

¹⁷ Süleyman Emre Zorlu, “Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme” Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 21/2 (Ocak 2013): 125 - 160.

¹⁸ Hayati Hökelekli, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/361-363.

¹⁹ Beyannamenin Fransızca metni için bakınız. Par Jean Chazal, *Les Droits De L’enfan* (Paris: 1969), 11-14 <https://ozgurdenizli.com/cocuk-haklari-evrensel-beyannamesi>, erişim: 11 Şubat 2020

ehliyet bakımından çocuk yetişkinle zaten bir tutulmadığı için böyle bir adım atılmasına gerek duyulmamıştır.²¹ Bülüğ çağına ulaşmamış ve mümeyyiz olmayan (0-7 veya 8 yaşına girmemiş) çocuğa hiçbir ceza uygulanmaz.²² Bülüğa erişinceye kadarki uygulamalarda ise amaç çocuğu cezalandırmak değil, terbiye ve ıslah etmektir. Konu ceza olmadığı için hukuki sahanın dışında tutulmuştur.²³ Üçüncü maddede çocuğun doğumundan itibaren bir isim ve milliyete sahip olma hakkının bulunduğu belirtilmiştir. İslam'da çocuğa isim verilmesi konusuna özen gösterilmektedir. Bu maddede yer alan milliyet ifadesi din ve millet anlamında kullanılmaktadır ve İslam'da din ve millet konusu üzerinde en çok durulan konulardan biridir. Her çocuğun sahip olması gereken haklardan biri olduğu vurgulanır. Dördüncü maddede, çocuğun sosyal güvenlikli kullanılması ve sağlıklı bir şekilde büyümesi için gerek çocuğa gerekse anneye yardımda bulunulması gerektiği vurgulanır. Bu maddede çocuğun sağlıklı gelişimi için maddi ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini vurgulamaktadır. İslam'da nafaka temininden başta baba sorumlu tutulmuş aşamalı olarak devletin himayesinde neticelendirilmiştir. Beşinci madde bedeni, zihni ve içtimai açıdan zarar görmüş çocukların durumunun iyileştirmesi için özel tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır. İslam'da bu durumda olan çocuklar için özel olarak tahsis edilmiş bir kurum yoktur. Ancak bu tür çocukların bakımı da tıpkı nafakada olduğu gibidir. Yine tarihte bu durumda olan çocuklara yardımı vakıfların üstlendiği görülmektedir.²⁴ Altıncı maddede çocuğun şefkate ihtiyacı olduğu için annesiyle birlikte yaşaması, gerektiğinde ailelere maddi desteğin sağlanması kararı alınmıştır. Çocuğun anne şefkatine en muhtaç olduğu dönem olması nedeniyle İslam'da yedi yaşına kadar çocuğun bakımı anneye verilmiştir. Ancak burada kastedilen maddi bakım olmayıp süt verme, ilgi ve şefkat gibi hususlardır. Çocuğun nafakasının temini babanın sorumluluğudur. Çocuğun bakımı ve hizmetinin ise daha çok annesi tarafından karşılanması beklenir. Yedinci maddede çocuğun eğitim hakkına sahip olduğu ve bunun fırsat eşitliğinde tüm çocuklara

²⁰ Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani el-Mervezi, Müsned, Çev: Hüseyin Yıldız-Hasan Yıldız-Zekeriya Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2014), 11/433.

²¹ İbrahim Canan, Allah'ın Çocuklara Bahsettiği Haklar (İstanbul: Timaş Yayınları, 2005), 35-55.

²² Ömer Nasuhi Bilmen, İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu (İstanbul: yy. 1968)

²³ Naci Şensoy, "Çocuk Suçluluğu- Küçüklük- Çocuk Mahkemeleri ve İnfaz Müesseseleri", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 15/2-3 (Eylül 2011): 569-633.

²⁴ Canan, Allah'ın Çocuklara Bahsettiği Haklar, 67-76.

sunulması belirtilmiştir. Konuyla ilgili Peygamberimiz (sav) “İlim öğrenmek her Müslümana farzdır...”²⁵ hadisiyle toplumun büyük küçük her kesiminin eğitim hakkını koruma altına almıştır. Sekizinci maddede bütün zor durumlarda himaye ve yardım konusunda çocuğa öncelik tanınması gerektiği vurgulanmıştır. İslam’da gerek hukuki gerekse sosyal sahada çocuğun hakları gözetilmiş ve öncelik ona tanınmıştır. Dokuzuncu maddede çocuğun her türlü ihmal, istismar ve gaddarlığa karşı korunması ve hiçbir şekilde ticaret metaı olarak kullanılamayacağı kararı yer almaktadır. İslam’da gerek çocuk gerekse yetişkine karşı yapılan her türlü olumsuz eylem (ihmal, istismar, gaddarlık vb.) yasaklanmıştır. Çocuğun ücret karşılığı daimi bir işte çalıştırılması veya elde edilen kazancın çocuğun masrafları dışında harcanması da haram kılınmıştır. Onuncu madde bütün çocukların ayrımcı bir zihniyetten uzak, tüm dünya ile barışçıl ve kardeşçe yetiştirilmesi ile ilgilidir. İslam düşüncesinde insanlar inananlar ve inkar edenler olarak iki gruba ayrılırlar da savaş gibi arazi durumlar dışında inkar edenler de inananların sahip olduğu bütün hak ve özgürlüklere sahiptir.²⁶ Ayrıca çocuk terbiyesinde belli gruba karşı değil, kötü fiillere karşı buğz ettirilir.

İslam’da çocuğun sahip olduğu haklar yaşama hakkı²⁷ helal rızık hakkı²⁸ süt emme hakkı²⁹ annesi tarafından terbiye edilme hakkı³⁰ aile içinde bakılma hakkı³¹ güzel yerde yetiştirme hakkı³² güzel isim hakkı³³ velayet hakkı³⁴ neseb hakkı³⁵ güzel terbiye edilme

²⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvîni İbn Mâce, “Mukaddime”, Sünen-ü İbn Mâce, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1975/1395), 1/81. (İmam Nevevi bu hadisin sened bakımından zayıf ancak mana bakımından sahih olduğunu belirtir. Haydar Hatipoğlu, Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983), “Mukaddime”, 17.

²⁶ Canan, Allah’ın Çocuklara Bahşettiği Haklar, 110-136.

²⁷ İsra 17/ 31; En’am 6/151.

²⁸ Celâluddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr Es-Suyûtî, el-Fethul Kebir, (Dimeşk: İrşad Yayınevi, 2004), 2/74.

²⁹ Bakara, 2/233.

³⁰ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre b. Musa b. Ed-Dahhâk Tirmizî, el-Câmiu’lKebîr Sünen-i Tirmizî, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, (Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut 1998), “Siyer”, 17; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 12/731-732. (Hasen hadistir.)

³¹ Bakara, 2/220.

³² Bu ifadede kastedilen annenin temiz ve dindar olması ile çocuğun güzel bir ortamda yetiştirilmesidir.

³³ Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Suyûtî Ebu’l Fadl Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayri eş-Şafii, el-Câmiu’s-Sağîr fi Ehadisi’l Beşîri’n-Nezir, Çev: Hüseyin Yıldız-Hasan Yıldız-Zekeriya Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2013), 2/532. Bkz: İlgili hadis için Taberani, M. el-Evsat, 4/237. (İlgili hadise çoğunluk hasen, Elbani ise zayıf hükmü vermiştir. Hadisin bir çok şahitleri bulunmaktadır.)

³⁴ Canan, Allah’ın Çocuklara Bahşettiği Haklar, 162-163;

hakkı³⁶ eşit muamele hakkı³⁷ oyun hakkı³⁸ eğitim hakkı³⁹ sanat veya meslek öğrenme hakkı⁴⁰ hobi edinme hakkı (yüzücülük, atıcılık vb.)⁴¹ evlendirilme hakkı⁴² olmak üzere buluşa erişinceye kadar devam eden haklardır. Anne ve babanın veya çocuğun velayetini üzerine alan kişinin çocuğa bu hakları temin etmesi gerekmektedir.

1.1.2. Kur'an'a ve Hadislere Göre Eğitim

Kur'an'da Allah'ın biz kullarından yapılmasını istediği emir ve tavsiyelerin yanında bir de kaçınılmasını istediği, kerih görülen davranışlar yer almaktadır. “*Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.*”⁴³ ayetinde de bu durum ifade edilmiştir. Bu ve buna benzer ayetler ele alındığında Kur'an'ın insanı eğitmek amacıyla gönderilen bir kitap olduğunu söylemek mümkündür.

Kur'an'ın eğitim metodu incelendiğinde tek bir yöntemin benimsenmeyip birçok farklı eğitim yönteminin bir arada işlendiği, farklı eğitim anlayışına sahip bütün insanları kapsayan bir eğitim modeline sahip olduğu görülür.⁴⁴ Örneğin “...Resulullah (Allah'ın

³⁵ Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî Ebû Dâvûd es-Sicistânî, es-Sünen, Nşr: Şuâyb el-Arnaut. Beyrut: Dâru'l-Risâleti'l-İlmiyye. 2009; Sünen-i Ebû Dâvûd Tercüme ve Şerhi, Çev: Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar. (İstanbul: Şamil Yayıncılık, 1987), “Edeb”, 61. (Ahmed b. Hanbel, Müsned adlı eserinde Sahih olduğunu belirtir. 9/125. Ebu Davud ise ravilerden İbn Ebi Zekeriya'nın Ebu'd-Derda'ya yetişemediğini bu nedenle hadisin munkatı olduğunu belirtir. Çev: Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar. Şamil Yayıncılık, İstanbul. 1987.)

³⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 11/433.

³⁷ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, es-Sahîh, nşr. Muhammed Zuheyr b. Nasır, (Dâru Tavki'n-Necat, Beyrut, 2001), “Hibe”, 11; Tirmizi, “Ahkam”, 30; İbn Mace, “Hibat” 1; Nesai, “Nihal” 1.

³⁸ Ulvan, İslam'da Aile ve Çocuk Eğitimi, 99-102.

³⁹ Suyuti, El-Camiu's-Sağır, 2/532. (Beyhaki, Şuabu'l İman'da İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. İlgili hadise Elbani, Zaifu'l Cami'inde Zayıf hükmü vermiştir. Hadisin şahitleri vardır.)

⁴⁰ Nisa Sûesi 6. Ayette yetimlerle ilgili “...rüşdüne eriştikleri zaman onları deneyin” ifadesini Elmalılı çocuğun kendi işini kendisinin yürütebileceği olgunluk olarak yorumlamıştır. Bu da geçimini temin edebileceği bir meslek olarak düşünülebilir.

⁴¹ Canan, Allah'ın Çocuklara Bahşettiği Haklar, 129-138.

⁴² Suyuti, El-Camiu's-Sağır, 2/531. (Mecmau'z-Zevaid'de geçmektedir. İlgili hadise Heysemi Hasen, Elbani ise Zayıf hükmü vermiştir.)

⁴³ Nahl, 16/90.

⁴⁴ Arzu Kayacan. Kur'an'da Çocuk Eğitimi, (Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2019): 50-52.

Elçisi) en güzel örnektir.”⁴⁵ ayetinde taklit metodu, “*Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten, sonra Arş'a istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır. (Bunların) her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir...*”⁴⁶ bu ve buna benzer ayetlerde gözlem ve delil metodu, “*Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin.*”⁴⁷ gibi ayetlerde telkin metodu, cennet ve cehennemle ilgili tasvirlerin yer aldığı ayetlerde ödül-ceza metodu, “*Hiç düşünmüyor musunuz?*”⁴⁸, “*Sana soruyorlar, onlara de ki...*”⁴⁹ gibi ayetlerde soru-cevap metodu, “*O, insanı pıhtılaşmış kandan (alak'tan) yarattı.*”⁵⁰ gibi ayetlerde de açıklama metodu kullanılmıştır.

Kur'an'ın bütünü incelendiğinde insanların temelde dört ana konu hakkında eğitildiği görülmektedir. Bunlar; iman, ibadet, ahlak ve insanlar arası ilişkileri düzenleyen temel ilkelerin eğitimi olmak üzere dört gruptur.⁵¹ İnen ilk ayetlerin iman esasları üzerinde durduğu, Kur'an'ın muhatap olduğu kesimin öncelikle iman konusunda eğitildiği daha sonra ibadet, ahlak, sosyal yaşamla ilgili meselelerde aşamalı olarak terbiye edildiği görülmektedir.⁵² Bu da Kur'an'ın insanı sadece belli konuda değil, insanla ilgisi olan her alanda eğitmek istediğini gösterir. Örneğin Kur'an'da bireysel anlamda Allah'a karşı olan sorumlulukların yer aldığı ayetlerin yanında toplumsal ilişkileri düzenleyen ayetler de mevcuttur. Bu durum insanın hem Rabbine karşı olan sorumlulukları hem diğer insanlara karşı olan sorumlulukları açısından eğitilme amacı güdüldüğünü gösterir. Yine Kur'an'da yer alan kevnî ayetler zihinsel eğitimi, adalet, yardımseverlik gibi güzel ahlaka dair ayetler de ahlaki eğitimi hedeflemektedir.

Kur'an'ın eğitimde önemli gördüğü noktalardan biri, belli bir süre veya dönem için olmayıp insan hayatının tamamını kapsamasıdır. Kur'an'da insana dair yer alan her şey

⁴⁵ Ahzab 33/21.

⁴⁶ Ra'd, 13/2.

⁴⁷ Ahzab, 33/41.

⁴⁸ Saffat 37/155.

⁴⁹ Bakara, 2/189, 215,217.

⁵⁰ Âlak, 96/2.

⁵¹ Muhsin Demirci, “Kur'an'ın Ana Konuları”, (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2016): 17-33.

⁵² Atilla Yargıcı. “Mekki ve Medeni Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi”, İslami Araştırmalar Dergisi 17/4. (2004): 281-294.

insanın yaşamının tümünü kapsar ve yaşam boyu devam eder. Yüce Allah'ın insandan yapmasını istedikleri belli bir dönemle sınırlı tutulmamıştır.⁵³

Kur'an'da çocuk eğitimi konusu üzerinde de durulmuştur. Bu konuda anne babalar çocuklarının eğitiminden sorumlu tutulmuş ve bununla ilgili gereken tedbirlerin alınması istenmiştir. Örneğin *“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...”*⁵⁴ ayetinde bu konuya temas edilmiştir. Yine Kur'an'da baba-oğul ilişkilerini konu alan ayetleri de ebeveynlere çocuk eğitimi konusunda örnek teşkil edecek şekilde anlamak mümkündür.⁵⁵

Peygamberimiz' in (sav) uygulamaları ve sözlerindeki eğitim anlayışının da Kur'an'daki eğitimle paralellik gösterir. Peygamberimiz (sav) Kur'an'ı tebliğ etmekle görevlendirilmiş Allah'ın elçisidir. O, bu görevini önce bizzat kendisi yaşayarak ifa etmiştir. Dolayısıyla Peygamberimiz' in (sav) eğitim ilkelerinin de Kur'an'la örtüştüğü, Kur'an'ı eğitimle Peygamberi eğitimin birbirini kuşattığı görülür. Peygamberimiz (sav) kendi eğitim sorumluluğunu *“Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”*⁵⁶ sözyle ifade etmiştir. Peygamberimiz' in (sav) eğiticiliğine temas eden rivayetler arasında *“... Ben ancak muallim olarak gönderildim”*⁵⁷, *“... Allah beni zorlaştıran ve sıkıntı vermek isteyen biri değil, muallim ve kolaylaştıran biri olarak gönderdi”*⁵⁸ hadisleri de zikredilebilir. Kur'an'da da Peygamberimiz' in (sav) insanlara kitabı ve hikmeti öğreten bir öğretmen olduğuna vurgu yapılmıştır.⁵⁹

Peygamberimiz' in (sav) eğitim ilkelerine bakıldığında insanlara sevgi ve merhamet duyduğu ve bu sevginin neticesinde onları yanlış yoldan uzaklaştırıp doğru yola yönlendirdiği görülür. Bir hadisinde kendisini gece yanan ateşe üşüşen kelekleri ateşten

⁵³ Kayacak, Kur'an'da Çocuk Eğitimi, 18-27.

⁵⁴ Tahrim, 66/6.

⁵⁵ Lokman, 31/13-19.

⁵⁶ Buhari, *Edebu'l Müfred*, Thk: Muhammed Nasiruddin el-Albani, Çev: Rauf Pehlivan (Motif Yayınları: İstanbul, 2012), 112; Ebu Bekr Muhammed b. Ca'fer Sehl El-Haraiti, *Mekarimu'l Ahlak*, Çev: Kasım Yürekli (İstanbul: Nesil Yayınları, 2012), 21.

⁵⁷ İbni Mace, “Sünnet”, 17.

⁵⁸ Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *Sahîhu Müslim*, (Riyâd: Beytu Efkârî Düveliyye 1998), “Mesâcid”, 33.

⁵⁹ Bakara, 2/129; Âli İmran, 3/164.

uzaklaştıran birine benzeterek, insanları kötü sonuçlardan uzaklaştırmaya çabaladığını belirtmiştir.⁶⁰ Kur'an'da yer alan *“And olsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.”*⁶¹ ayetiyle de bu durum ifade edilmiştir. Yine eğitilecek kitlenin anlama kabiliyetine göre eğitim vermek, eğitimi sürekli fakat aşamalı vermek, günün ihtiyaçlarını karşılayacak meselelerde eğitim vermek, örnekler vererek konunun anlaşılmasını sağlamak gibi daha birçok yöntemleri Peygamberimiz' in (sav) eğitim uygulamalarına dahil etmek mümkündür.⁶²

Peygamberimiz (sav) kendisi bir eğitimci olmakla beraber ümmetinden de kendi çocuklarını eğitmelerini istemiştir. Çocuk eğitiminin önemine değinen birçok hadis mevcuttur. *“Kişinin çocuğuna terbiye vermesi bir sa' (ölçek) sadaka vermesinden daha hayırlıdır.”*⁶³, *“Hiçbir baba, çocuğa iyi bir terbiyeden daha üstün bir bağışta bulunmamıştır.”*⁶⁴, *“Evladınıza gereken bakımı yapınız ve güzelce terbiye ediniz.”*⁶⁵, *“Çocuğun babası üzerindeki hakları ismini ve edebini güzel yapmasıdır.”*⁶⁶ hadisleri bunlardan bazılarıdır. Yine Peygamberimiz (sav) *“Hepiniz çobansınız ve hepiniz göttüklerinizden sorumlusunuz”*⁶⁷ hadisinde de çocukların bakım, eğitim gibi bütün sorumluluklarından ebeveynlerin mesul tutulacağını vurgulamıştır. Kur'an ve hadislerde geçen çocuk eğitime dair bu ve bunun gibi ifadelerden yola çıkarak İslam alimlerinden İbn Kayyım *“Kıyamet günü Allah babalardan dolayı çocukları sorguya çekmeden önce,*

⁶⁰ Müslim, “Fezâil”, 19.

⁶¹ Tevbe, 9/128.

⁶² Abdurrahman Ece, “Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/10. (Haziran 2019): 291-314.

⁶³ Tirmizi, “el-Birr ve's-Sıla”, 33. (Sahih hadistir. Mansr Ali Nasıf el-Hüseyni, Konularına göre Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai Hadisleri, Çev: Abdülvehhab Öztürk, Tac Tercümesi ve Şerhi, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2012, 4/524.)

⁶⁴ Tirmizi, “el-Birr”, 33. (Tirmizi, hadisin Mürsel olduğunu belirtir.)

⁶⁵ İbn Mace, “Edeb”, 3. (Hadisin senedinde bulunan el-Haris b. en-Numan adlı ravi hakkında İbn Hıbban güvenilir dese de Ebu Hatem bu raviyi gevşek saymıştır. Bu nedenle Hasen hükmü verilmiştir. Hatipoğlu, Sünen-I İbn Mace Tercüme ve Şerhi, 9/459)

⁶⁶ Suyuti, el-Cami'u-Sağır, 2/538. (Beyhaki Şuabu'l İman'da zikretmiştir. Zayıf hadistir.)

⁶⁷ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, es-Sahîh, nşr. Muhammed Zuheyr b. Nasır, (Dâru Tavki'n-Necat, Beyrut, 2001). “Cum'a”, 11; Müslim, “İmâre”, 20.

evlatlardan ötürü babaları sorguya çeker.” Buyurmuş ve çocuk eğitimin anne baba üzerindeki en büyük sorumluluk olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸

1.1.3. Çocuk Eğitiminin Yöntemleri

1.1.3.1. Oyun

Çocuk eğitiminin etkin yöntemlerinden ilki oyundur.⁶⁹ Çünkü oyun çocuğun dünyasına girip onun anlayacağı dili konuşarak onu eğitme olanağı tanır. Çocuklar gerek kendi akranlarıyla gerekse yetişkinler eşliğinde oynadıkları oyunlar sayesinde iletişim kurmayı, kendilerini ifade etmeyi, karşılarındaki kişiyi anlamayı, olayları yorumlamayı en öz ifadesiyle hayatı öğrenirler. *"Oyun, belli bir amaca yönelik ya da amaçsız olarak, kurallı ya da kuralsız, çocuğun tüm gelişim alanlarına etki eden, çocuğun isteyerek ve hoşlanarak katıldığı, araçlı ya da araçsız olarak gerçekleştirilen doğal öğrenme aracıdır denebilir."*⁷⁰ Oyun, çocuğu bedensel, zihinsel, ruhsal ve psikolojik açıdan geliştirir.⁷¹ Çocukların oynadıkları oyunlar çocuğun beden, beyin ve ruhsal gelişimine katkı sağlayacak şekilde olmalıdır. Günümüzde çocuğu televizyon, bilgisayar, tablet, telefon gibi araçların karşısında saatlerce tutan, bedeni aktivitesini iptal eden, zihni de bağımlılık hastalığına maruz bırakan oyunların amacına uygun olmadığı görülmektedir. Ebeveynlerin çocuklarına bu tür eğlence araçları yerine bedenlen ve zihnen eşlik edebilecekleri onların gelişimine katkı sağlayan oyun alternatifleri geliştirmeleri gerekmektedir.

Oyun, çocuğun vücudunu çalıştırarak güçlenmesini, organların birbirleri arasındaki uyumun oluşmasını sağlar. Oyun çocuğun gücünü ve ne yapabildiğini görmesiyle kendini keşfetmesine olanak tanır. Özellikle ilk çocukluk döneminde çocuğun

⁶⁸ İbn Kayyım el-Cevziyye, Tuhfetu'l-Mevdud bi Ahkami'l-Mevlud, Çev. Mahmut Kısa, (İstanbul: Kitap Dünyası, 2012), 270-275.

⁶⁹ Arzu Özer-, A. Cenk Gürkan-, M. Oğuz Ramazanoğlu, "Oyunun Çocuk Gelişimi Üzerine Etkileri", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 4/3 (Haziran 2006): 54-57. (Sened bakımından zayıf hadistir.)

⁷⁰ Sinan Koçyiğit- Mehmet Nur Tuğluk- Mehmet Kök, "Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun", Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi. 1/16 (Aralık 2010): 324-342.

⁷¹ Arzu Özer-, A. Cenk Gürkan-, M. Oğuz Ramazanoğlu, "Oyunun Çocuk Gelişimi Üzerine Etkileri", 54-57.

kırlarda, toprakta oyun oynaması insanın yaratılışına daha uygundur.⁷² Peygamberimiz (sav) de konuyla ilgili “*Toprak, çocukların ilkbaharıdır.*” buyurmuştur.⁷³

Oyun, bir yetişkin kontrolü veya hakem eşliğinde kurallı ve belli bir hedefi olan türde olabilir; koşu yarışı, belli sürede en çok eşya toplama oyunu gibi. Belli bir kuralı olmayıp çocukların kendi aralarında oynadığı oyunlar da mevcuttur; evcilik, öğretmenlik vb. bu tür oyunlara örnektir. Bir de çocuğa faydası değil de zararı olan oyunlar vardır.⁷⁴ Çocuğu saatlerce ekran başında belli bir oturuş pozisyonunda tutan, şiddet içerip çocuğun psikolojisini olumsuz yönde etkileyen ve onu bağımlı yapan oyunlar buna örnektir. Çocukların fitratına uygun olmayan bu oyunlardan korunması için fitratına uygun olan ve tüm bedeni aktif bir şekilde çalıştırmasını sağlayan oyunları oynamasına imkân tanınmalıdır.

Oyun denilince genelde çocukların kendi aralarında oynadığı oyun anlaşılır. Ancak çocukların yetişkinlerle oynadıkları oyunlar da onlar üzerinde büyük etki oluşturur. Peygamberimiz (sav) de çocuklarla oyunlar oynamış, onlarla oyun diliyle iletişim kurmuştur. Hz. Ebu Bekir (ra) Peygamberimiz’ i (sav) torunu Hz. Hüseyin’i (ra) sırtında taşıırken gördüğünde Hz. Hüseyin’e hitaben “*Ey çocuk! Bindığın; binek ne güzeldir!..*” dediğinde Peygamberimiz (sav) de “*O da ne güzel binicidir*” buyurmuştur.⁷⁵ Bu hadiste Peygamberimiz’ in (sav) torunu ile oynarken onu sırtında taşıdığı ve böylece onu eğlendirdiği görülmektedir. Aynı zamanda “*O da ne güzel binicidir*” sözyle torununa iltifat ettiği böylece onu onurlandırdığı dikkat çekmektedir. Yine hadiste Hz. Ebu Bekir’ in (ra) Peygamberimiz’ i (sav) torunu ile oynarken gördüğünde nükte yapması, Peygamberimiz’ i (sav) torunlarıyla oynarken sık sık gördüğünün ve bu durumu olağan karşıladığının göstergesidir. Konu ile ilgili başka bir hadiste ise Mahmud b. Rabi (ra) beş yaşında iken Peygamberimiz’ in (sav) bir kovadan ağzına su alarak yüzüne püskürttüğünü aktarmıştır.⁷⁶ Peygamberimiz (sav) peygamberlik gibi ulvi görevi ifa ederken dahi hem

⁷² Jean jacques Rousseau, Emile, Çevr: Ülkü Akgündüz. (İstanbul: Selis Kitabevi, 2019): 25-100.

⁷³ Ebu’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, Thk: Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Baskı, 1994), 6/140.

⁷⁴ Canan, Allah’ın Çocuklara Bahsettiği Haklar, 106-110.

⁷⁵ Tirmizi, “Menakıb” 31. (Tirmizi, hadisin hasen-garib olduğunu belirtmiştir.)

⁷⁶ Buhari, “İlim”, 18; Müslim, “Mesacid”, 47.

kendi torunları hem de sahabe çocuklarıyla oynamış onlara vakit ayırmıştır. Peygamberimiz (sav) çocukların sakinleşmeleri ve uykuya geçmeleri için geceleyin oyun oynanmamasını bildirmiştir.⁷⁷

Sonuç olarak; çocuk eğitiminde en etkin, çocuğu birçok yönden geliştiren, onu eğlendiren ve aynı zamanda hayata dair birçok şeyi öğreten yöntemin oyun olduğu görülmektedir. Ebeveynler ve eğitimciler oyunu bir boş zaman eğlencesi olarak görmeyip oyun yöntem ve tekniklerini çocuğun gelişimini dikkate alarak geliştirmeli ve bu yöntemden en verimli şekilde istifade etmeye gayret göstermelidir.

1.1.3.2. Anne Babanın Çocuğa Örnek Olması

Çocuk eğitiminde çocuğa etkisi en fazla olan kurum aile kurumudur. Aile içinde de çocuk eğitiminde etkisi en fazla olan kişiler başta anne ve babadır.⁷⁸ Dünyaya hiçbir şey bilmeden gelen çocuk yaşama dair ilk bilgilerini, sosyal ilişkilere dair ilk izlenimlerini anne ve babasının davranışlarından öğrenir. Konuşamayan ve konuşulanları anlayamayan çocuk söylenenleri değil yapılanları örnek alır. Hatta konuşup anlayınca bile söylenenlerden çok yapılanların etkisinde kalır. Bu nedenle anne-baba ve eğitimcilerin söz ve davranışlarının birbiriyle çelişmemesine dikkat etmeleri gerekir.⁷⁹

Çocuktan bir şey yapmasını istemek, bunun için ona emir vermek hele ki onu zorlamak doğru bir eğitim metodu değildir. Yapılması gereken şey çocuğun kazanmasını istediğimiz olumlu davranışları onun yanında yapmaktır. Çocuk zamanla kazanılması beklenen olumlu davranışı benimseyecek ve uygulayacaktır. Çocukların ilk öğrenimleri taklit yoluyla başlar, taklit edilen iyi veya kötü şey zamanla özümсенir. Bu nedenle anne-babaların yaşamı doğruluk ve dürüstlük üzerine olmalı ki çocuğun taklitleri de bunun üzerine olsun.⁸⁰

⁷⁷ Buhari, “Eşribe”, 21.

⁷⁸ Şuayip Özdemir, “Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü”. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi. Sayfa 9 (2002): 113-131.

⁷⁹ Rousseau, Emile, 68.

⁸⁰ Rousseau, Emile, 68.-89.

İnsanın ahlaki anlamda öğrenmesi çevresindeki insanların davranışlarını taklit etmesi, onları örnek almasıyla gerçekleşir. Ebeveynler ve eğitimciler çocukta kazandırmak istedikleri davranışları kendileri yaptığı zaman daha kısa sürede kalıcı öğrenme gerçekleştirebilirler. Ebeveynler ve eğitimcilerin evrensel ahlaki değerlere sahip olması iyi bir insan yetiştirmede önemli bir yer tutar. İlim, hikmet, güçlü irade, salih, adalet, merhamet gibi erdemler her ebeveyn ve eğitimcinin sahip olması gereken vasıflardır.⁸¹

Anne babanın çocuğa örnek olması iki yönüyle çocuk eğitimini etkiler. Birincisi çocuk anne babasında gördüğü olumlu davranışları başta taklit ederek uygular ve böylece ilk öğrenmeleri doğru bir şekilde gerçekleşmiş olur. İkincisi ise anne babanın olumlu davranışları çocuğa yapacakları nasihat, tavsiye ve uyarıların etkili olmasını sağlar. Söyledikleriyle yaptıkları birbiriyle örtüşen ebeveynler çocuk eğitiminde çok daha başarılı olur. Gazali, eğitimcinin kendi yapmadığı bir şeyi nasihat etmeye hakkı olmadığını belirterek bu uyumun düşünüldüğünden çok daha önemli olduğuna dikkat çekmektedir.⁸²

Örnek olma veya rol model sunma tekniği Kur'an'ın eğitim metotlarından biridir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan “*İşte o peygamberler, Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Şu halde onların rehberliğine uy.*”⁸³ ayetinde inananlardan peygamberleri rehber edinip onları model almaları istenmiştir. Anne ve baba ise çocuk için ilk rol modelidir. Çocuğu en çok etkileyen onlar farkında olmasalar bile anne ve babadan taklit yoluyla edindiği kazanımlardır. Çocuğa rol model olma kitap okuma, nasihat etme veya oyun oynama gibi belli bir süreye tabi değildir. Çocuğun anne ve babasıyla aynı ortamda olduğu her an çocuk onları özümser ve taklit eder. Bu nedenle anne ve babanın örnekliği doğal ve sürekli bir eğitim yöntemidir.⁸⁴

Sonuç olarak İnsanda onu taklit etmeye iten bir içgüdü vardır. Taklitte iyi veya kötü davranış ayrımı yoktur. Çocuk takdir edilen davranışı taklit edilmeye değer bulur ve onu uygulamaya yönelir.⁸⁵ Anne, baba ve eğitimciler her an takip edildikleri ve çocukları

⁸¹ Leyla Binti Adürrahman el Cüreyybe, “Keyfe Türebbi Veledeke”, (Tarihsiz), 6-14.

⁸² İmam Gazali, Ey Oğul, Çev. İbrahim Barca. (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 42.

⁸³ En'am, 6/90.

⁸⁴ Nur Nacihan Binti Cafer, Üslübüt-Terbiyetü Tıflı Bilgudveti Fi Zati Sünnetin-Nebeviyyeti, (Tarihsiz), 121-122.

⁸⁵ Cafer, Üslübüt-Terbiyetü Tıflı, 123.

etkilediklerinin bilincinde olarak yanlış davranışlardan uzak durmaya özen göstermelidir. Yapılacak en büyük hata ise yanlış davranışın ödüllendirilmesidir. Bu durum çocuğun yanlış davranışı taklit ederek benimsemesine neden olur.

1.1.3.3. Nasihat

Nasihat, “nush” kökünden türeyen, sözlükte saf, halis olmak, iyi niyetli olmak, başkalarının iyiliğini istemek gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise başkasının yanlışlarını düzeltmek, kusurlarını gidermek için çaba göstermek; kişiyi iyiliğe teşvik ederek kötülükten sakındırmak için ona öğüt vermek ve aydınlatmak demektir.⁸⁶ Yetişkin eğitiminde de sıkça kullanılan bu yöntem çocuk eğitiminde de oldukça etkili bir yöntemdir. Peygamberimiz (sav) çocuklara nasihat ederek onları güzel ahlak için terbiye etmiştir. Peygamberimiz’ in (sav) nasihat vermekle ilgili hadisleri incelendiğinde; genellikle çocuğa genel doğruları öğretmek için verdiği nasihatler ve yanlışları düzeltmek için verdiği nasihatler olmak üzere iki gruba ayrıldığı görülür. Peygamberimiz’ in (sav) nasihatle ilgili hadisleri incelenirse etkili nasihat yöntemleri hakkında birçok bilgi öğrenilmiş olur.

Konu ile ilgili bir hadiste; İbn Abbas (ra) Peygamberimiz’ in (sav) bineğinin arkasındayken kendisine *“Ey delikanlı! Sana birkaç kelime öğreteceğim.; Allah’ın emir ve yasaklarına iyi dikkat ederek yaşa ki Allah da seni gözetip kollasın...”*⁸⁷ diye nasihat bulunduğunu bildirmiştir. Başka bir hadiste ise Enes b Malik’e (ra) *“Ey Oğulcuğum! Hiçbir kimseye karşı kalbinde bir hile ve kin beslemek olmaksızın sabahlamaya ve akşamlamaya gücün yeterse bunu mutlaka yap. Evlatçığım! İşte benim sünnetim budur; kim sünnetimi yaşatırsa beni sevmiş olur, kim de beni severse cennette benimle birlikte olur.”*⁸⁸ diyerek nasihat etmiştir. Peygamberimiz’ in (sav) Enes’ in (ra) nasihat ederken *“Ey Oğulcuğum! Ailenin yanına girdiğin zaman selam ver. Bu, sana ve ev halkına bereket*

⁸⁶ Mustafa Çağrıncı, “Nasihat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/408-409.

⁸⁷ Tirmizi, “Sıfatu’l-Kiyame”, 59. (Tirmizi, hadisin hasen-sahih olduğunu belirtmiştir.)

⁸⁸ Tirmizi, “İlim”, 16. (Tirmizi, hadisin hasen-garib olduğunu belirtmiştir.)

olur”⁸⁹ buyurmuştur. Torunu Hasan’a (ra) “*Şüpheli olanı bırak, şüphesiz olana bak*”⁹⁰ şeklinde nasihat etmiştir.

İlgili hadisler incelendiğinde Peygamberimiz’ in (sav) nasihate başlamadan önce karşısındakine güzel bir hitapla seslendiği görülmektedir. Hitap ederken de karşısındakinin olgunluğunu dikkate alarak kimi zaman “Ey oğulcuğum”, “Ey delikanlı” şeklinde hitap etmiştir. Çocuğa nasihat ederken onunla olan bağa vurgu yapmış ve öğüt veren ile öğüt verilen arasında samimi diyalogu bu şekilde başlatmıştır.

Peygamberimiz’ in (sav) nasihat ederken önce yapılması gerekenleri belirttiği ardından bunun niçin yapılması gerektiği, ona ne gibi faydası olduğunu açıklayarak sebep-sonuç ilişkisini belirtmiş böylece nasihatın muhatabı tarafından daha iyi kavranmasını sağlamıştır. Peygamberimiz’ in (sav) nasihat ederken çocukların yaşına bağlı olarak kavrama düzeylerini dikkate aldığı görülmektedir. Yaşı büyük olan İbn Abbas’ a (ra) nasihat ederken uzun nasihat etmiştir. Fakat torunu Hz. Hasan’a (ra) nasihat ederken kısa ve net şekilde nasihat etmiştir. Yaşı küçük olan çocuklara uzun uzun nasihat etmek nasihatın etkisini azaltabilir. Çocukları usandırmadan o anki duruma yönelik kısa ve öz ifadeler kullanılmaya özen gösterilmelidir.

Peygamberimiz’ in (sav) yanlışları düzeltmek için verdiği nasihatlerle ilgili hadislerden biri üvey oğlu Ömer b. Ebi Seleme (ra) sofrada yemeğin her yerine dokunup yemek adabına uygun olmayan şekilde yediğinde “*Ey oğul! Yemeğe başlarken Allah’ ı an, sağ elinle ye ve önünden ye*”⁹¹ diyerek ona nasihatte bulunmuştur. Ebu Rafi b. Amr el-Gıfari (ra) küçükken hurma ağaçlarını taşıdığı için Peygamberimiz’ in (sav) huzuruna getirildiğinde “*Hurma ağaçlarını taşılama, altlarına dökülenleri ye*” buyurmuştur.⁹² Enes’e (ra) ise “*Yavrucuğum! Namazda yüzünü sağa sola çevirip bakma çünkü namazda*

⁸⁹ Tirmizi, “İstizan”, 10. (Tirmizi, hadisin hasen-garib olduğunu belirtmiştir.) Süleyman b. Eş’as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. Sünen-i Ebû Dâvûd. Çev: Necati Yeni-el-Hüseyn Kayapınar, Ebu Davud Tercüme ve Şerhi, “Edeb”, 65. (Hadiste geçen “Ya buneyye” nidası, “Ey oğulcuğum, oğlum, yavrum gibi şefkat belirten bir ifadedir. 16/100)

⁹⁰ Tirmizi, “Sıfatu’l-Kiyame”, 60; Nesai, “Eşribe”, 51. (Tirmizi ve Suyuti hadisin sahih olduğunu belirtmişlerdir. Ancak, Suyuti, El Camiu’s-Sağir’inde Elbani’nin bu hadise zayıf hükmü verdiğini aktarır.)

⁹¹ Buhari, “Et’ime”, 2; Müslim, “Eşribe”, 13.

⁹² Ebu Davud, “Cihad”, 92; İbn Mace, “Ticaret”, 67. Tirmizi, “Buyû”, 54. (Tirmizi, bu hadisin hasen-sahih-garib olduğunu belirtir.)

böyle yapmak çok tehlikelidir, mutlaka yapman gerekiyorsa nafil namazlarda yap farz namazlarda sakın yapma”⁹³ buyurmuştur.

Peygamberimiz (sav) yanlış bir davranışı düzeltmek için yaptığı nasihatlerde yanlış davranışı yasaklamakla yetinmeyip ardından doğru davranışı öğretmiştir. Bu, etkili nasihatte önemli bir noktadır. Çünkü karşısındaki çocuk doğru davranışı bilmediği için yapmış olabilir. Üvey oğlu Ebi Seleme’ ye (ra) yaptığı nasihat buna örnektir. Yanlış davranışı menederken doğrusunun da bildirilmesi çocuk eğitiminde önemli bir husustur. Peygamberimiz (sav) bazı yanlış davranışları da yasakladığı zaman karşısındaki kişiye alternatif sunmuştur. Örneğin aç olduğu için hurma ağaçlarını taşıyan El-Gıfari’ ye (ra) ağaçları taşılamamasını ama yere düşen hurmaları yiyebileceğini ifade etmiştir.⁹⁴ İlgili hadiste Peygamberimiz (sav) önce çocuğa yaptığı yanlış davranışı hangi sebeple yaptığını sormuş, çocuğun açlıktan ötürü böyle yaptığını öğrenince çocuğun sorununu da çözen bir yöntem sunmuştur. Bu durum yanlış düzeltmeden veya çocuğa bununla ilgili nasihat vermeden önce çocuğa bu davranışı yapma sebebi sorulması gerektiğini göstermektedir. Çocuğu dinlemeden, onu anlamadan peşin hüküm vermek veya direk yaptığının yanlış olduğunu söyleyip nasihatte bulunmak etkili bir eğitim yöntemi değildir.

Sonuç olarak çocuk eğitiminde en etkili yöntemlerden biri çocuğa nasihat etmek, iyi ve güzel davranışları ona telkin etmektir. Peygamberimiz’ in (sav) eğitim metotları arasında nasihatın önemli bir yeri vardır. Çocuk eğitiminde nasihat yöntemini kullanırken Peygamberimiz’ in (sav) üslubu bilinmeli ve bu şekilde nasihat etmeye özen gösterilmelidir.

⁹³ Tirmizi, “Sefer”, 413. (Tirmizi, bu hadisin hasen-garib olduğunu belirtmiştir.)

⁹⁴ Ebu Davud, “Cihad”, 92; Tirmizi, “Buyû”, 54; İbn Mace, “Ticarat”, 67. (Tirmizi, bu hadisin hasen-sahih-garib olduğunu belirtir.)

1.1.3.4. Ameli Terbiye (Yaşayarak Öğrenme)

Amel kavramı sözlükte iş, çaba, fiil, çalışma gibi anlamlara gelir ve belli bir amaç için yapılan iş olarak tanımlanır.⁹⁵ Terbiye ise eğitmek, geliştirmek anlamına gelir.⁹⁶ Ameli terbiye ise eğitim verilirken eğitilen bireyin o işe dahil edilerek eğitilmesidir. Buna uygulamalı eğitim veya yaşayarak öğrenme de denir.⁹⁷

Her bilginin insana söz ile anlatılarak öğretilmesi mümkün değildir. Bazı şeyleri öğrenmesi için o kişinin bunları yaşaması gerekir. Asıl öğrenmeler de bu yolla gerçekleşir. Örneğin soğuğu hiç hissetmeyen birine üşümenin ne olduğu tam olarak anlatılamaz. Bu nedenle bazı durumlarda etkili eğitim için çocukların bunu tecrübe etmelerini sağlamak gerekir.⁹⁸ Buna bireysel tecrübe veya yaşayarak öğrenme denir. Gerçek manada öğrenmenin gerçekleşmesi için atılması gereken üç adım vardır. Bunlar bilgi sahibi olmak yani bilgiyi öğrenmek, bilgiyi kavramak ve onu tecrübe etmek yani yaşamaktır.⁹⁹

Yapılan araştırmalar çocukların yaparak ve yaşayarak yani tecrübe ile edindikleri bilgilerin daha kalıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Öğrenme gerçekleştirilirken ne kadar çok duyu organı buna dahil edilirse o oranda başarılı ve kalıcı öğrenme sağlanmış olur.¹⁰⁰ Özellikle dikkat süresi yetişkinlerdeki kadar yüksek olmayan çocuklar için aktiviteli öğrenmeler onların kavrama düzeyine daha uygundur.

İlk çocukluk döneminde ameli terbiyenin çocuk eğitimine olan katkısı büyüktür. Çocuklar yetiştirilirken bu yöntemden istifade edilmesi ve her anne babanın kendini bu anlamda geliştirmesi eğitimdeki başarıyı artırır. Ameli terbiyenin dört farklı şekilde uygulanabilmesi mümkündür. Birincisi günlük hayatta yapılan işlere çocuğun dahil edilmesi şeklinde gerçekleşir. Örneğin masanın hazırlanmasında kaşıkları yerleştirmek gibi çocuğa da küçük sorumluluklar vermek, çamaşır asarken çorapları çocuğun asması,

⁹⁵ Süleyman Uludağ, “Amel”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/16-20.

⁹⁶ Kazıcı- Ayhan, “Terbiye”, 39/545-548.

⁹⁷ Vuslat Oğuz- Aysel Köksal Akyol, “Çocuk Eğitiminde Montessori Yaklaşımı”. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 15/1 (Mart 2006): 243-256.

⁹⁸ İmam Gazali, Ey Oğul, Çev. İbrahim Barca, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018): 22.

⁹⁹ <http://www.birikim.org/makaleler/yasamak.pdf>, erişim: 6 Nisan 2020,

çocukla birlikte hamur yoğurmak, bir şeyleri tamir ederken çocuğa da vida söküp takmayı denemesi için fırsat tanımak gibi. Bu ve buna benzer basit eylemler çocuğun birebir tecrübe ederek yaşamasına (öğrenmesine) olanak tanıyarak eğitimine katkı sağlar. Bunlar aynı zamanda hayatın içine dahil olduğu için onu geleceğe hazırlayan küçük çalışmalar olarak da kabul edilebilir. İkincisi ise çocukla birlikte planlı deneyler yapmak şeklindedir. Günümüzde videolar ve çocuk dergilerinde bununla ilgili bilgi ve örneklerle ulaşmak mümkündür. Çocuğun gözlemleyebileceği deneyler onun zihin gelişimine katkı sağladığı gibi aile bireyleriyle kurduğu iletişim sayesinde sosyal ve psikolojik gelişimine de destek olur. Üçüncüsü ise çocukla birlikte seyahat ederek farklı coğrafyaları ve kültürleri tecrübe etmesini sağlamaktır. Farklı coğrafyaları görüp tanımak çocukta tek tip düşünce tarzının oluşmasını engelleyerek çok yönlü düşünmesine ve böylece hayal dünyasının gelişmesine katkı sağlar. Dünyayı daha doğru tanıyan ve farklı insanlarla iletişime giren çocukların problemlere sunacağı çözümler de daha kapsayıcı olacaktır. Dördüncüsü çocuğu küçük yaştan itibaren spora yönlendirmek, ilgi duyduğu spor dalında kendini geliştirmesine fırsat tanımaktır. Başta fiziksel gelişmeye olan katkısından dolayı çocuğun hobi olarak bir sporla ilgilenmesi onun aslında yaşayarak öğrenmesinin bir parçasıdır. Peygamberimiz (sav) de çocukların spora yönlendirilmesini tavsiye etmiştir. Onun çocukları koşturarak birbirleriyle yarıştırdığı bilinmektedir. Peygamberimiz (sav) çocuk eğitiminde belli sporları öğretmeyi anne babanın sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir. Bununla ilgili hadisinde “Çocuklarınıza yüzmeyi ve ok atmayı öğretiniz.”¹⁰¹ buyurmuştur. Peygamberimiz (sav) kendisi de altılı yaşlarındayken Medine’de yüzmeyi öğrenmiştir.¹⁰²

Çocukların hobi olarak belli bir sporla ilgilenmeleri onların televizyon, bilgisayar, tablet ve telefon gibi dijital aletlerle gereğinden fazla vakit geçirmelerine engel olur. Yapılan araştırmalarda günümüz çocuklarının bu tür teknolojik aletlerle oldukça fazla vakit geçirdiği tespit edilmiştir.¹⁰³ Çocukların bu tür teknolojik aletlerle çok fazla vakit

¹⁰⁰ İbrahim Bilgin- Azade Toksoy, “Yaparak Yaşayarak Öğrenme Etkinliklerinin Öğrencilerin Bilimsel Süreç Becerilerine Etkisi”, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 1/13 (Nisan 2014): 163-169.

¹⁰¹ Suyuti, *el-Cami’us-Sağır*, 2/537. (Beyhaki, Şuabu’l İman adlı eserinde bu hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir.)

¹⁰² Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi. Çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2011), 52.

¹⁰³ Eyüp Çelik- Fatma Betül Çat, “Toplumda Değişen Çocuk Algısı, Eğitim Yöntemleri ve İnternetin Etkilerine Yönelik Nitel Bir Araştırma”, Akademik İncelemeler Dergisi 13/2 (Haziran 2018): 270-273.

geçirmesinin fiziksel, zihinsel ve psikolojik anlamda zararları çok büyüktür. Kas ve iskelet sistemindeki bozukluk, göz bozuklukları gibi hastalıklar fizyolojik hasarlarından bazılarıdır. Dikkat dağınıklığı, odaklanma sorunu ve konuşma bozukluğu gibi kusurlar da bilişsel anlamda oluşturduğu sorunlar arasındadır. Sosyalleşme problemleri, sabit fikirlilik ve bağımlılıktan ötürü teknolojik aletlerden ayrı kalamama durumları ise psikolojiye olan olumsuz etkileridir.¹⁰⁴ Çocukluğundan itibaren belli bir sporla ilgilenmesi çocukluk dönemi eğitime katkı sağladığı gibi ergenlik döneminde de zararlı alışkanlıklardan korunmasına yardımcı olur. Düzenli olarak sporla ilgilenen genç performansını düşürmemek için sigara, alkol gibi zararlı maddelerden uzak duracaktır. Ayrıca sporun zihin ve ruh dinginliğini sağladığı ve böylece zararlı madde bağımlılığını engellediği bilinmektedir.

Peygamberimiz (sav) özellikle dinin öğretiminde yaşayarak öğrenmeye yer vermiştir. Çocuklarla birlikte namaz kılması buna örnektir. Peygamberimiz (sav) sadece namazla ilgili bilgileri öğretmek, namazda okunacak duaları ezberletmek veya namazın önemini anlatmakla yetinmeyerek cemaatle kılınan namazlara çocukların da katılmasını istemiş ve böylece onlara ameli terbiye ile eğitim vermiştir. Örneğin; Enes b. Malik'in (ra) ninesi Peygamberimiz' i (sav) yemeğe davet ettiğinde Peygamberimiz (sav) bu davete icabet etmiş ve yemekten sonra "*Kalkın size namaz kıldırayım*" buyurarak Hz. Enes'e, orada bulunan yetim bir çocuğa ve ninesine namaz kıldırarak namazda saf düzenini öğretmiştir.¹⁰⁵

Sonuç olarak ameli terbiyenin çocuk eğitiminde önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Çocuğun aktif olarak katıldığı ve bizzat tecrübe ederek gerçekleştirdiği öğrenmeler daha etkili ve kalıcı olmaktadır. Peygamberimiz' in (sav) çocuk eğitiminde de yaşayarak öğrenmeye yönelik uygulamalar yer almaktadır.

¹⁰⁴ Yavuz Akbulut, "Çocuk ve Ergenlerde Bilgisayar ve İnternet Kullanımının Gelişimsel Sonuçları", Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 3/2. (Haziran 2013): 53-68.

¹⁰⁵ Buhari, "Ezan", 41; Ebu Davud, "Salat", 70.

1.1.3.5. Dua

Çocuk eğitiminin yöntemlerinden biri de çocuğa dua etmektir. Dua, kelime anlamı olarak “istemek, çağırmak, seslenmek” gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise “*insanın hailini Allah’a arz etmesi ve O’na niyazda bulunması*”¹⁰⁶ demektir. Çocuğa yapılan dua onu motive etmekte ve onurlandırmaktadır. Aynı zamanda çocuk kendisine dua eden kişi tarafından önemsendiğini ve sevildiğini hisseder, böylece hem kendine olan güveni artmış olur hem de dua eden kişi ile arasında olan sevgi bağı güçlenir. Çocuklar sevdikleri kişilere daha yakın olur ve onu rol model alırlar. Özellikle anne-babalar ve çocuğun eğitimiyle ilgilenenler ona dua ettiklerinde çocuk üzerindeki etkisi çok daha fazla olur. Nitekim Peygamberimiz (sav) duası kabul edilenleri zikrederken “...bir babanın oğluna yaptığı dua”¹⁰⁷ ya da vurgu yapmıştır. Esmâ binti Umeys (ra) çocuklarının çok kolay göze geldiğini söyleyip Peygamberimiz’ in (sav) çocukları için dua etmesini istediğinde Peygamberimiz (sav) “Onlara sen dua oku” buyurmuştur.¹⁰⁸ İlgili hadiste anne babanın çocuklarına yaptığı duanın daha makbul olduğuna işaret edilmiştir.

Peygamberimiz (sav) çocuklarına ve torunlarına sık sık hayır duada bulunurdu. Bununla ilgili bir hadiste; Ebu Hureyre (ra) Peygamberimiz (sav) ile pazarda dolaşırken o torunu Hz. Hasan’ı (ra) arayıp çağırdı. Hasan gelince kollarını yayarak onu kucağına aldı ve “Allah’ım ben bu çocuğu seviyorum, sen de onu sev ve onu seveni de sev” diye dua etti buyurmuştur.¹⁰⁹ Bu hadiste Peygamberimiz (sav) torununa hem sevgisini dile getirmiş hem de ona hayır duada bulunmuştur. Yine torununa dua ederken en güzel duayı yaptığı – bir insanı Allah’ın sevmesinden daha güzel ne olabilir?- görülmektedir. Aynı zamanda gündelik bir karşılaşmada dahi torununa dua etmesi Peygamberimiz’ in (sav) torunlarına sık sık duada bulunduğunu göstermektedir.

Peygamberimiz’ in (sav) çocuk eğitim metodunu incelediğimizde kendi çocukları ve torunlarına dua ettiği gibi sahabe çocuklarına da dua ettiğini görmekteyiz. Sahabeler

¹⁰⁶ Osman Cilacı, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/529-530.

¹⁰⁷ Tirmizi, “Birr”, 7. Ebu Davud, “Vitr”, 29. (Suyuti, El Camiu’s-Sahihinde bu hadisin hasen olduğunu belirtir. 4/289)

¹⁰⁸ Müslim, “Selam” 21; Tirmizi, “Tıp” 17; İbn Mace, “Tıp”, 33.

¹⁰⁹ Buhari, “Libas”, 60; Müslim, “Fezailü’üs-sahabe”, 8.

yeni doğan bebeklerini Peygamberimiz' in (sav) yanına götürdüklerinde Peygamberimiz (sav) bebeği kucağına alıp ona hayırduda bulunurdu.¹¹⁰ Bazılarının ise adını da kendisi koyardı.¹¹¹ Peygamberimiz (sav) çocuklara dua ederken onlar için bereket ve hayır dilerdi. Peygamberimiz' in (sav) yeni doğan çocuğa dua etmesi duanın belli bir davranış sonrası veya çocuğun anlamaya başladığı çağda olması gerekmediğini göstermektedir. Çünkü yeni doğan bebek duayı kavrayacak anlayışta değildir ve dua almak için bir şey de yapmamıştır. Dolayısıyla çocuğa her zaman dua edilmelidir.

Konu ile ilgili başka bir hadiste Abdullah b. Abbas (ra) Peygamberimiz' in (sav) kendisini kucaklayarak “*Allah ’ım! Buna hikmet ve kitap (Kur’an) te’vilini öğret*” diye dua ettiğini bildirmiştir.¹¹² Abdullah b. Abbas, Peygamberimiz' in (sav) kendisine sarılarak ilmini artırması için hayır duada bulunmasından etkilenmiş, gönlüne ilim ve hikmet tohumları ekilmiş ve böylece hayatı boyunca kendini ilme adamıştır. İlmi ve dini konulardaki derin kavrayışıyla topluma hizmet etmiştir.¹¹³

Peygamberimiz (sav) hasta çocuklar için de dua etmiştir. Torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için yaptığı “*أعوذ بكلمات الله التامة، من كل شيطان و هامة، و من كل عين لامة.*” (Euzu bi kelimatillahi’t-tammeh, min külli şeytanin ve hammeh, ve min külli aynin lammeh) ve “*Tüm şeytanlara ve zehirli haşerelere ve değen her göze karşı Allah’ın mükemmel ismi olan kelimeleriyle dua ederim.*”¹¹⁴ anlamına gelen dua korunma maksadıyla okunabilir.

Sonuç olarak çocuk eğitiminde peygamberi metot incelediğinde çocuğa dua etmenin önemli olduğu ve duanın her fırsatta tekrar edilmesi gerektiği görülmektedir. Çocuğa dua etmek, çocukla birlikte dua etmek çocuk eğitiminde önemli bir uygulamadır. Dua çocuk ile aramızda olan bağı kuvvetlendirmekte ve böylece çocuk ile iletişimi kolaylaştırmaktadır.

¹¹⁰ Buhari, “Akika”, 1; Müslim, “Âdab”, 5.

¹¹¹ Buhari, “Akika”, 1; Müslim, “Âdab”, 5.

¹¹² Buhari, “Ashab’ün-Nebi”, 25; Tirmizi, “Menakıb”, 25; İbn Mace, “Sünnet” 11.

¹¹³ İhsan Asfur, Hz. Peygamber’in Çocuklara Davranışı ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2018), 25-26.

¹¹⁴ Buhari, “Ehadisü’l-Enbiya”, 11; Ebu Davud, “Sünnet”, 22.

1.2. Çocuk Eğitiminin Birey Açısından Önemi

Eğitimin amacı fiziksel, zihinsel ve duygusal (ahlaki) yönden insanı geliştirmektir. Çocukluk döneminde verilen eğitim de bireylerin fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimine doğrudan etki eder. Bu nedenle çocukların tüm bu alanlarda gelişimine katkı sağlamak çocuk eğitimine gereken önemi vermekle mümkündür. Bu bölümde çocuk eğitiminin birey açısından önemi konusu fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişime etkisi başlıklarıyla ele alınacaktır.

1.2.1. Fiziksel Gelişime Etkisi

Fiziksel gelişim, vücudun yaşla orantılı olarak büyümesi ve insanın bedenlen sağlıklı olmasıdır. Eğitimin amaçları arasında insanı fiziksel anlamda yetkin kılmak, vücut sağlığını koruyarak kuvvetli olmasını sağlamak yer alır. Çocuk eğitiminde zihinsel ve ahlaki gelişimin fiziksel gelişimle doğrudan bağlantısı vardır. Örneğin; fiziksel gelişimin sağlıklı olması için en önemli kural olan yeterli ve dengeli beslenmek fiziksel gelişimin yanında zihinsel gelişimi de etkiler. Sağlıklı beslenen çocukların zihinleri, beyni besleyen gıdalar sayesinde daha aktiftir. Yine sağlıklı beslenme sayesinde maddi ihtiyacı karşılanan çocuk, ahlaki anlamda da olumlu davranışlar geliştirir. Örneğin karnı tok olan çocuk komşunun meyve ağacına çıkıp hırsızlığa teşebbüs etmeyecektir. J. J. Rouessou fiziksel anlamda sağlıklı ve gelişmiş çocukların bundan yoksun olan çocuklara oranla ilerde iyi bir insan olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu belirtir.¹¹⁵

Fiziksel gelişim temelde biyolojik ve çevresel faktörlerden etkilenir.¹¹⁶ İnsan bedeni genetik özellikler ve çevrenin ona sunmuş olduğu olgularla gelişir. Genetik özellikler müdahalesi güç bir alandır. Ancak çevresel faktörleri iyileştirmek ve vücudu sağlıklı bir şekilde büyütüp yönetmek iyi eğitim ve doğru uygulama ile mümkündür.

¹¹⁵ Rouessou, Emile, 133-136.

¹¹⁶ Metin Kadim, “Çocuk Gelişimi-I Ders Notları”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Vezirköprü Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Programı (Samsun. 2019): 11-13.

Fiziksel gelişimi etkileyen önemli faktör beslenmedir. Hamilelik öncesinde, hamilelik sırasında ve hamilelikten sonra -özellikle çocuğun anne sütü ile beslendiği dönemde- annenin beslenme alışkanlığı doğacak olan çocuğun sağlığını dolayısıyla fiziksel gelişimini doğrudan etkiler. Yine doğumdan sonra çocuğun kaliteli anne sütü alması, süt evresi bitince yeterli ve dengeli beslenmesi fiziksel gelişime etki eder.¹¹⁷

Fiziksel gelişimin sağlıklı olmasını sağlayan en önemli etkenlerden biri de hareketlilik ve spordur. İnsan henüz anne karnındayken hareket etmeye başlar ve bu hareketlilik yaşam boyu devam eder. İnsan fitrat olarak hareket etmek üzere yaratılmıştır. Hareket sayesinde vücut organları sağlıklı bir şekilde gelişir. Özellikle gelişimin hızlı olduğu çocukluk döneminde sağlıklı büyüme için hareketlilik çok önemlidir. Bu nedenle çocukların hareketlerini kısıtlamak yerine bolca hareket etmeleri için uygun ortamlar oluşturulmalıdır.¹¹⁸ Onların sağlıklı gelişimi için bu gereklidir. Hareketlilik fiziksel gelişimin yanında zihinsel ve duygusal gelişimi de olumlu yönde etkiler. Hareket sayesinde çocuk pasif ve başkasına muhtaç durumdan sıyrılarak kendi kendine yetebilen, araştıran, deneyen, merak eden becerikli bir insan yapısına bürünür. Hareketlilik ve spor gelişime katkı sağladığı gibi birçok hastalığın önlenmesine de yardımcı olur. Düzenli spor ve hareketli yaşam tarzı sayesinde diyabet, obezite, fiziksel bozukluk gibi hastalıklardan korunmak mümkündür. Peygamberimiz (sav) çocukları fiziksel aktivitede bulunmaya teşvik etmekte hatta ebeveynlerin bundan sorumlu olduğunu bildirmektedir. Konuyla ilgili hadislerde çocuklara ok atma, ata binme ve yüzmenin öğretilmesini¹¹⁹ buyurmuştur. Yine “Allah katında kuvvetli mümin zayıf müminden daha hayırlıdır.”¹²⁰ buyurarak sağlıklı olmanın önemine işaret etmiştir. Peygamberimiz (sav) spor aktivitelerini tavsiye ettiği gibi kendisi de bu faaliyetlerle ilgilenmiştir. Örneğin kaynaklarda Peygamberimiz’ in (sav) güreş yaptığı,¹²¹ koştuğu¹²² ok atmayı teşvik ettiği¹²³ at yarışlarına katıldığı¹²⁴

¹¹⁷ Sağlık Bakanlığı, “Bebeklik Döneminde Beslenme”, erişim: 13 Mart 2020, <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/beslenme/gebelik-doneminde-beslenme.html>

Konuyla ilgili detaylı bilgi için bu çalışmanın “Beslenme” bölümüne bakınız.

¹¹⁸ Rüstem Orhan, “Çocuk Gelişiminde Fiziksel Aktivite ve Sporun Önemi”. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 9/1 (Ocak 2019): 157-176.

¹¹⁹ Suyuti, *el-Cami’us-Sağır*, 2/537. (Beyhaki Şuabu’l İman adlı eserinde bu hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir.)

¹²⁰ Müslim, “Kader”, 34; İbni Mâce, “Mukaddime”, 10.

¹²¹ Hamidullah, İslam Peygamberi, 99.

bildirilmiştir. Yüzmeyi de henüz altı yaşındayken annesiyle birlikte Medine'ye gittiğinde öğrenmiştir.¹²⁵

Çocukluk döneminde yapılan fiziksel aktivite ve spor çocuk gelişimini fiziksel, bilişsel ve ruhsal anlamda etkiler. Organlarının sağlıklı bir şekilde büyümesini, omurilik ve kemik yapısının düzgün olmasını sağlaması; ince ve kaba motor kaslarını geliştirerek kaslar arası koordinasyonu geliştirmesi; çocuğun kendini tanıyarak kabiliyetlerini keşfetme olanağı tanınması fiziksel gelişime olan etkileri arasındadır. Bilişsel gelişim fiziksel aktivite ile desteklenir. Fiziksel aktivite sayesinde nöronal büyümeye katkı sağlanır. Böylece beyin performansı da sağlanmış olur. Bu ve bunun gibi etkiler zihinsel gelişime olan etkileri arasındadır. Fiziksel olarak güçlü olan çocuk ruhsal manada da güçlü olur ve böylece travmaları atlattığında daha başarılıdır. Fiziksel aktivitelerin rekabet ortamında yapılması çocukta kazandığı takdirde özgüveninin artmasını ve kaybettiğinde ise doğru eğitimle çalışma ve mücadele ruhunun gelişmesini sağlar. Yine grup halinde yapılarak rekabet ortamında dayanışma, adalet, yardımseverlik gibi ahlaki duyguları geliştirmesi fiziksel aktivitenin ruhsal gelişime olan katkıları arasında sayılabilir.¹²⁶

1.2.2. Zihinsel Gelişime Etkisi

Çocuk dünyaya geldiği andan itibaren etrafını incelemeye ve çevresini tanımaya başlar. Bu onda doğuştan var olan öğrenme ve merak duygusunun sonucudur. Zihinsel gelişim, “*Bireyin çevresindeki dünyayı anlamasını ve öğrenmesini sağlayan aktif zihinsel faaliyetlerdeki gelişim.*”¹²⁷ olarak tanımlanır. Her insan bebeklikten yetişkinlik dönemine kadar bu bilişsel gelişimi sürdürmektedir. Gelişim sürecindeki çocuklar bu dönemde çevreyi tanıma ve anlamlandırma çabası içerisinde. Okul öncesi dönem olarak adlandırılan 0-6 yaş dönemi zihinsel gelişim için kritik bir dönemdir. Örneğin zihinsel

¹²² Ebu Dâvûd, “Cihad” 61. (Sahih hadistir.)

¹²³ Buhârî, “Cihad”, 78.

¹²⁴ Ebu Dâvûd, “Cihad” 60. (Sahih hadistir.)

¹²⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 52.

¹²⁶ Orhan, “Çocuk Gelişiminde Fiziksel Aktivite ve Sporun Önemi”, 157-176.

gelişim sonucu oluşan konuşma ve dil gelişimi bu dönemde kazanılır. Çocuğun dil gelişimi beş yaşına kadar 2/3 oranında tamamlanmış olur. Beş yaşına gelmiş çocuklar 2000 kelimelik bir kelime hazinesine sahiptir ve artık bir yetişkin gibi kurallı cümleler kurabilmektedirler.¹²⁸ Dil gelişimi düzeyi zihinsel gelişim seviyesi hakkında önemli ipuçları vermektedir. Dil gelişimi erken çocukluk döneminde kazanılmalıdır çünkü dil gelişimindeki aksaklık çocuğun tüm yaşamını etkiler. Bu dönemde çocuklara televizyon, bilgisayar gibi dil gelişimini dolayısıyla zihinsel gelişimini olumsuz yönde etkileyen cihazlar kontrollü kullanılmalıdır.¹²⁹ Zihinsel gelişimi sağlıklı yürütmenin önemli yollarından biri de çocuğa kitap okumaktır. Yapılan araştırmalar doğduğu andan itibaren çocuğa kitap okumanın onun zihinsel gelişimine büyük bir katkı sağladığını göstermektedir. Çocuk büyüdükçe onun seviyesine uygun renkli, resimli kitaplar okunarak çocuğun zihin gelişimi desteklenmelidir. Bu dönemde çocuklara kitap okumak kadar okunan kitabın uygunluğu ve okuma yöntemi de önemlidir. Okul öncesi dönemdeki çocuklara okunacak kitaplar bol resimli, cümleler ise kısa olmalıdır. Kitap okurken çocuğun da aktif olması sağlanmalıdır. Resimleri incelemesine, bunlarla ilgili fikir yürütmesine fırsat verilmeli hatta bu konuda teşvik edilmelidir. “Ama sen beni dinlemiyorsun, sürekli konuşuyorsun...” gibi cümlelerle aktif okuma baltalanmamalıdır. Çocuğun katılım gösterdiği okumalarda bizi gerçek anlamda dinlediği unutulmamalıdır.¹³⁰

Zihinsel gelişimi etkileyen önemli etkenlerden biri de sağlıklı beslenmedir. Annenin hamilelik döneminde beslenme şekli, dünyaya geldikten sonra da çocuğun beslenme şekli zihinsel gelişimi doğrudan etkiler. Anne hamilelik döneminde dengeli ve sağlıklı beslenmeye özen göstermelidir. Doğduktan sonra çocuk anne sütüyle beslenmeli, süt döneminden sonra da zihinsel gelişimini destekleyen sağlıklı gıdalarla büyütülmelidir.

Çocuğun bilişsel gelişimine etki eden önemli faktörlerden biri de sosyal çevredir. Vygotsky sosyal çevrenin bilişsel gelişimi olumlu yönde etkilediğini savunur. Yetişkinle veya akranlarıyla sosyal ortamda bulunarak iletişime girmek ve işbirliği içinde olmak

¹²⁷ Suat Kol, “Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi”, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 21/21 (Mayıs 2011): 1-21.

¹²⁸ Münire Erden- Yasemin Akman, Eğitim psikolojisi, (Ankara: Arkadaş Yayınları, 1997): 15-32.

¹²⁹ Kol, “Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi”, 1-21.

zihinsel gelişime katkı sağlar.¹³¹ Sosyal çevre çeşitliği olan çocukların zihin hareketleri daha aktiftir.

Peygamberimiz (sav) de sosyal olma ve toplumla iç içe olmanın önemine “*Mümin ülfet eder, ülfet olunur. Ülfet etmeyen, ülfet edilmeyen kimsede hiçbir hayır yoktur...*”¹³² sözüyle temas etmiştir. Yine Cuma ve Bayram namazları gibi topluca yapılan ibadetler sosyalleşmenin ve toplumla iç içe olmanın aynı zamanda dini bir gereklilik olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Piaget’in de ifade ettiği gibi bilişsel gelişim de tıpkı fiziksel gelişim gibi kalıtım ve çevre faktörlerinden etkilenir. Yani zihin, genetik özellikler ve çevresel faktörlerle gelişir. Bu nedenle zihinsel gelişimin sağlıklı olması başta eğitim, beslenme, sosyal yaşam gibi çevresel faktörlerin kalitesiyle yakından ilgilidir.

1.2.3. Ahlaki Gelişime Etkisi

İnsan toplumsal bir varlıktır. Toplumda sağlıklı bir kişilik kazandığı gibi bu kişiliği yine toplum içinde sergiler. İnsanın toplumsal ilişkilerini düzenleyen, üretken ve topluma faydalı bir birey olmasını sağlayan ahlaki gelişimidir. Ahlak; “*İnsanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlar bütünü*”¹³³ olarak tanımlanır. Tanımda ifade edildiği üzere ahlak insanın davranışları nedeniyle iyi insan veya kötü insan olarak tanımlanmasına neden olur. Ahlaki gelişim ise insanda iyi duyguları besleyerek davranışlarını buna göre düzenleyip ahlaki olgunluğu tamamlama sürecidir.

İnsanın ahlaklı olması doğru ve olumlu davranışlar geliştirmesiyle mümkündür. Bu nedenle öncelikle doğru ve olumlu davranışları bilmeli ve daha sonra bunları uygulamalıdır. Ahlaklı birey olmanın ilk adımı bilgidir. Bilgi olmadan doğru ile yanlış

¹³⁰ Selçuk Şirin, Yetişin Çocuklar, (İstanbul: Doğan Kitap, 2019): 25-30.

¹³¹ Suat Kol, “Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi”, 6-8.

¹³² Buhârî, “Mağâzî”, 35.

¹³³ Mustafa Çağrı, “Ahlak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/10-14.

ayırt etmek güçtür. Ahlakını güzelleştirmek isteyen her insan ilim öğrenmeye ve öğrendiğini de tatbik etmeye gayret etmelidir.¹³⁴ İnsanı bilgi sahibi yapmanın yolu ise eğitimidir. Eğitim sayesinde kişi doğru davranışları öğrenir ve bunları uygular. Böylece ahlaki açıdan gelişmiş olur.

Ahlaki manada gelişmek kötü huylardan arınarak iyi huyları edinmekle mümkündür. Gazali eğitimi çiftçiliğe benzeterek ekinin iyi yetişmesi için nasıl ki zararlı otların temizlenmesi gerekiyorsa eğitim için de kötü huyların arındırılması gerektiğini belirtmiştir. Anne baba ve eğitimciler çocuktaki yanlış davranışları düzelterek onu eğitmeli ve güzel davranışları ona kazandırmaya çalışmalıdır.¹³⁵

Çocuğun güzel ahlak sahibi biri olarak yetiştirilmesi ona karşı güzel muamelede bulunmakla mümkündür. Kaba, sert, aşırı kuralcı veya ceza merkezli eğitim çocuğun ahlaki yapısına zarar verir. Çocuk eğitimi sabırlı olmayı ve çocuğa karşı davranışlarda dengeli ve tutarlı olmayı gerektirir.¹³⁶

Ahlak eğitimi insana davranışlarını kendi kendine kontrol etme kabiliyeti kazandırır. Fiziksel ve zihinsel gelişimde olduğu gibi ahlaki gelişimde de okul öncesi dönem çok önemlidir. Yapılan araştırmalar kişiliğin altı/yedi yaşına kadar yüzde seksen oluştuğunu, geri kalan yüzde yirmilik kısmın ise ilerleyen yaşlarda tamamlandığını göstermektedir.¹³⁷ Davranışlarını kontrol etme kabiliyetini kazandırmak için çocukluk dönemi ahlak eğitimine önem vermek gerekir. İnsan yaşamının ilk evreleri olan bu dönemde ahlak eğitiminin temeline Allah ile insan arasındaki bağ, Kur'an ve sünnet bilgisi, Peygamber sevgisi yerleştirilmelidir.¹³⁸

Sonuç olarak çocuk eğitiminin birey üzerindeki etkilerinde biri de ahlaki yapısına katkı sağlayarak onun ahlaki açıdan geliştirmesidir. İnsanın beden, zihin ve ahlaki yapısı birbiriyle bağlantılıdır. Hepsinin oluşumu kalıtım ve çevresel faktörlerin etkisiyle

¹³⁴ İmam Gazali, Ey Oğul, 31-33.

¹³⁵ İmam Gazali, Ey Oğul, 30.

¹³⁶ Nimat Muhammed Hamid Abdullah, El Ehadisül Varideti Fi Terbiyetid-Dıflı Fil Kütübis-Sittet, (Camiatü Ümmd-Derman. 2018): 17.

¹³⁷ Ali Çankırılı, Okul Ailede Başlar. (İstanbul: Zafer Yayınları, 2007), 6-8.

¹³⁸ Hamid Abdullah, El Ehadisül Varideti Fi Terbiyetid-Dıflı Fil Kütübis-Sittet, 20-21.

gerçekleşir. Bu nedenle insanla ilgili bu alanların geliştirilmesi için bu alanların gelişiminde kritik dönem olan çocukluk döneminde eğitime özen gösterilmelidir. Bu dönemin başarılı eğitimi için gerekli araştırmalar yapılarak başarılı yöntem ve teknikler geliştirilmelidir.

1.3. Çocuk Eğitiminin Toplum Açısından Önemi

Toplum, aynı coğrafi bölgede ortak kültürü paylaşan ve kendi devamlılık sürecini kazanabilmiş ilişkiler bütünüdür.¹³⁹ Eğitim ise toplumu geliştiren, bilgi birikimini ve kültürünü sonraki nesillere aktaran, insanlar arası ilişkileri düzenleyen toplumsal bir süreçtir. Bu bağlamda eğitim toplumu etkileyen ve ona yön veren en önemli etkenlerden biridir. Çocuk eğitimi ise eğitimde özel bir alanı oluşturmakta, bireylerin eğitim dönemlerinde kritik bir dönemi içermektedir. Çocuk eğitiminin toplum açısından öneminin ele alınacağı bu bölümde konu; çocuk eğitiminin toplumsal düzen ve huzura etkisi, toplumun gelişimine etkisi ve toplumda birlikteliğin sağlanmasına etkisi başlıklarıyla ele alınacaktır.

1.3.1. Toplumun Gelişimine Etkisi

Eğitimin topluma etki alanı öncelikle onun gelişimine sağladığı katkıdır. Toplumların gelişmesi, bilgi ve teknolojiye ilerlemesi bireylerin dolayısıyla toplumun eğitilmesine bağlıdır. Eğitim özelde bilgi seviyesi yüksek, evrensel değerlere sahip bireyler yetiştirmeyi hedeflese de asıl hedef bu vasıflara sahip bireylerden oluşan bir toplum ortaya çıkarmaktır.¹⁴⁰ İnsanın toplumsal bir varlık olması nedeniyle birey olarak gelişmesinin yanında toplum olarak da gelişmeye gereken önem verilmelidir. Eğitimden yoksun bir toplumun kalkınması ve ilerlemesi mümkün değildir. Kur'an ve sünnetin eğitim amacına bakıldığında da birey olarak insanı eğitmenin yanında toplumun eğitimini hedeflediği, tek başına değil hep birlikte yücelmeyi emrettiği görülür. Buna yönelik

¹³⁹ Celal Tayyar Uğurlu, Eğitim Bilimine Giriş (Eğiten Kitap, 2014), 1-2.

¹⁴⁰ Mustafa Ergün, Eğitim felsefesi, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014), 17-29.

hadislerinden birinde Peygamberimiz (sav) “... *İnsanların hayırlısı insanlara en çok faydası olandır.*”¹⁴¹ buyurmuştur. Topluma faydalı, tek başına değil toplumla birlikte ilerleyen ve buna yönelik çabası olan bireylerin yetiştirilmesi İslam’ın eğitime yönelik genel hedefidir. İslam’ın birlikte ilerlemeye, sahip olunan imkan ve değerlerin herkeste olması için çalışmaya verdiği önemi yansıtan hadislerden biri de “*Kişi, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek anlamda iman etmiş olmaz.*”¹⁴² hadisidir.

Eğitim toplumların gelişmesine doğrudan etki eder. Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri kişi başına düşen yıllık gelir oranının yanında ülkede bulunan eğitimli insan sayısı ile ölçülmektedir.¹⁴³ Bu nedenle eğitimin öneminin kavrandığı toplumlarda eğitime ayrılan pay diğer kurumlara ayrılan paydan oldukça fazladır.¹⁴⁴ Eğitime yüksek pay ayıran toplumlarda gelişmişlik düzeyi de aynı oranda yüksektir. Bir ülkedeki eğitim seviyesiyle o ülkenin gelişimi doğru orantılıdır.¹⁴⁵ Bütün bu verilere bakıldığında eğitimin toplumun değişmesi ve gelişmesine yön veren ve bu gelişmeyi düzenli bir şekilde sağlayan en önemli araç olduğu görülmektedir.

Yirmi birinci yüzyılda ekonomiye yön veren temel etken eğitimidir. Sanayiye dayalı ekonomik düzende doğal kaynaklar, tarım ve jeopolitik konum ekonomiyi belirlerken günümüz dünyasının ekonomisinde eğitim başrolü üstlenmektedir. Eğitimli bireylerden oluşan toplumlarda gelişmişlik düzeyi her zaman daha üst seviyede olacaktır.¹⁴⁶

Günümüzde eğitimli insan sadece bilgi sahibi insan olarak tanımlanmamaktadır. Günümüz dünyasında telefon, bilgisayar gibi teknolojiler sayesinde herkes bilgiye kolaylıkla ulaşabilmektedir. Eğitimli insan bilgiye sahip olmanın yanında bu bilgiyi işleyerek yeni veriler üretebilme kabiliyetine sahip olmalıdır. Günümüz dünyasında

¹⁴¹ Buhârî, “Mağâzî”, 35. Buhari, Edebu'l Müfred, 67.

¹⁴² Tirmizi, “Zühd”, 2.

¹⁴³ Uğurlu, Eğitim felsefesi, 5-7.

¹⁴⁴ Mehmet Dinçer, “Eğitimin Toplumsal Değişme Sürecindeki Gücü”, Ege Eğitim Dergisi 3/1 (Nisan 2003): 102-112.

¹⁴⁵ Selçuk Şirin, Yol Ayrımındaki Türkiye Ya Özgürlük Ya Sefalet, (İstanbul: Doğan Kitap Yay, 2015), 76-79.

¹⁴⁶ Selçuk Şirin, Yol Ayrımındaki Türkiye, 53-56.

eğitimli insanın sahip olması gereken dört temel kazanım vardır. Bunlar “*öğrenmeyi bilmek, öğrenmeyi öğrenmek, bireysel öğrenmek ve birlikte yaşamayı öğrenmektir.*”¹⁴⁷

Çocuk eğitiminde amaç çocuğa sadece bilgiyi öğretmek değil, o bilgiyi işleme kabiliyeti de kazandırmak olmalıdır. Bunu başarmak için çocuğun merak duygusu beslenmeli, soru sormasına ve araştırmasına fırsat tanınmalıdır. Merak ettiği ve sorduğu şeyler ötelenmeyerek bunlarla ilgili gerekli açıklamalar yapılmalıdır. Çocuğa bilgiye nasıl ulaşabileceğinin yolları gösterilmelidir. Mevcut sorunlara çözüm aranırken onun da fikri sorularak, güncel meseleler hakkında fikir yürütmesi sağlanmalıdır. Böylece meselenin onu da ilgilendirdiği ve onun da katkılarına ihtiyaç duyulduğu hissettirilmelidir.

Sonuç olarak çocuk eğitimi toplumların gelişmesini sağlayan en önemli etkidir. Ahlaki, bilimsel ve ekonomik anlamda gelişmek isteyen toplumlar eğitime gereken önemi vermelidir. Çocuk eğitiminin etkili yöntemlerini araştırmalı ve bu yöntemleri en iyi şekilde uygulamalıdır.

1.3.2. Toplumsal Düzen ve Huzura Etkisi

Çocuk eğitiminin topluma sağladığı en önemli katkılardan biri de toplumda düzen ve huzur ortamını oluşturmaktır. Çocuk eğitiminde ahlaki değerlere sahip bireylerin yetiştirilmesi temel hedeflerden biridir. Ahlaki değerlere sahip bireylerden oluşan toplumda düzen ve huzur ortamı oluşur.

Bir ülkenin veya toplumun refah ve mutluluğu o toplumu oluşturan insanların iyi bir eğitim almaları ve bu eğitimle elde ettikleri bilgi, beceri ile ekonomik gelişmeye yapacakları katkıya bağlıdır.¹⁴⁸ Dolayısıyla üreten ve üretilen değerleri toplumda paylaşan insanlardan oluşan bir toplumda düzen ve huzur kendini gösterecektir. Toplumda, üreten bireylerin yetiştirilmesi eğitim yoluyla sağlanabilir. Eğitim insan hayatını bütünüyle

¹⁴⁷ Salih Zeki Genç- M. Yunus Eryaman, Değişen Değerler ve Yeni Eğitim Paradigması, (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 89-101.

¹⁴⁸ Özlem Çakmak, “Eğitimin ekonomiye ve kalkınmaya etkisi”. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi 11/2 (Aralık 2008): 33-41.

kapsayan bir süreç olmakla birlikte en önemli basamaklarından biri çocukluk dönemi eğitimidir. Çocuklar üreten ve ürettiğini paylaşmayı seven bir kişilikte yetiştirilmelidir.

Kişinin kendine ve topluma karşı olan sorumluluklarının farkında olması, başkalarının haklarına saygı duyması toplumda huzur ve güven ortamının oluşmasını sağlar. Toplumda huzur, güven ve emniyet ortamı toplumu oluşturan bireylerin evrensel ve İslami ahlaki değerlere sahip olmasıyla mümkün olur.¹⁴⁹ Peygamberimiz (sav) toplumsal güven ortamına yönelik “*Müslüman elinden ve dilinden diğer Müslümanların emniyetinde olduğu kişidir.*”¹⁵⁰ sözüyle her Müslümanı başkalarına güven verme konusunda sorumlu tutmuştur. Yetiştirilecek nesillerin başkalarının haklarına saygı duyan, kendi sorumluluklarını yerine getiren ve bu hususta insanların güvenini almış bireyler olarak eğitilmeleri gerekir. Bu hedefler doğrultusunda eğitim sağlamak için insanın en önemli eğitim evrelerinden olan çocukluk dönemi eğitime önem verilmeli, bu dönemin başarılı eğitimi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Eğitim, bireylere isteklerini toplumun ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda sınırlama kabiliyeti kazandırır. Yani birey eğitim sayesinde toplumun mevcut durumunu göz önünde bulundurarak kişisel isteklerini kontrol eder. Böylece insan kişisel isteklerini kontrol altına alarak toplumsal bir varlık olur. Eğitim, bu işlevi sayesinde toplumsal düzenin sürdürülmesine yardımcı olur.¹⁵¹ İyi bir eğitimle insana kazandırılacak bireysel arzular ve sosyal düzen arasında denge kurma kabiliyeti toplumsal alanda ortaya çıkabilecek uyumsuzlukları engeller.¹⁵²

Doğru eğitim sayesinde gelecek nesil hoşgörülü olarak yetişir. Ancak gençlerin hoşgörülü olması için hoşgörülü bir ortamda yetiştirilmeleri gerekir.¹⁵³ Toplumsal düzen ve huzur ortamı için bireylerin birbirlerinin kişiliklerine ve düşüncelerine karşı hoşgörülü

¹⁴⁹ Abdullah Nasih Ulvan, İslam’da Aile ve Çocuk Eğitimi, Çev. Celal Yıldırım (İstanbul: Uysal Yayınevi, 2017): 14-19.

¹⁵⁰ Buhari, “İman”, 10; Müslim, “İman”, 65.

¹⁵¹ Mine Tan, “İşlevselci Paradigma ve Çatışmacı Paradigma”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 23/2 (Ağustos 2019): 557-561.

¹⁵² Abdulkadir Mahmutoğlu, “Etik ve Ahlâk; Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler”, Türk İdare Dergisi, (2009): 225-250.

¹⁵³ Afet Yılmaz, “Bertrand Russell ve Eğitim”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 10/1 (Haziran 2001): 66-71.

olmaları gerekir. Bir toplumda herkesin aynı şeyi düşünmesi beklenemez. Özellikle farklı kültüre, eğitim seviyesine ve inanca sahip birçok insanın bir arada yaşadığı günümüz dünyasında herkesin olaylara aynı düşünce ile yaklaşması oldukça güçtür.¹⁵⁴ Bu nedenle toplumda güven ve huzur ortamı içerisinde bir arada yaşamak için insanların birbirlerine karşı hoşgörülü olması oldukça önemlidir. İdeal hoşgörü ortamı ise ancak eğitimle sağlanabilir.

Sonuç olarak toplumsal düzen ve huzur ortamı insanların güven içinde mutlu yaşamaları ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi için gereklidir. Her insan bulunduğu toplumun güvenli ve huzurlu olmasını temenni eder. Toplumların insanın gelişimine destek sağlayacak bir düzen ve huzura sahip olmaları o toplumu oluşturan insanların iyi eğitilmelerine bağlıdır. Eğitimin, özellikle de çocuk eğitiminin topluma sağlayacağı en önemli katkılarından biri de toplumsal düzen ve huzur ortamını sağlamasıdır.

1.3.3. Toplumda Birlikteliğin Sağlanmasına Etkisi

İnsan, toplum içinde yaşayan sosyal bir varlıktır. İnsan olmadan toplum, toplum olmadan da insandan bahsetmek mümkün değildir. İnsanlar tarih boyunca bir arada yaşamıştır.¹⁵⁵ Her insan toplum içinde doğar ve toplumda kurduğu sosyal ilişkilerle belli bir kimlik kazanır.¹⁵⁶ Etik değerler üzerine inşa edilmiş sosyal ilişkiler toplumsal birlikteliğin oluşmasını sağlar.¹⁵⁷ Böylece toplumun bir parçası olarak hayatını idame ettirir. İnsanın potansiyelini mümkün olan en üst seviyeye ulaştırması bireysel çabalarının yanında toplum içinde edindiği konum ve bu konumda gösterdiği performansa bağlıdır. İnsan için bu denli önemli yere sahip toplumda insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesi ve toplumsal birlikteliğin sağlanması gerekir.

¹⁵⁴ Hüseyin Yılmaz, “Hz. Peygamber’in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/1 (Haziran 2004): 109-132.

¹⁵⁵ Yakup Çoştı, “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 9/2 (Nisan 2009): 117-140.

¹⁵⁶ Hasan Eren, “Sosyalleşme/ Toplumsallaşma”, Türkçe Sözlük. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1988)

¹⁵⁷ Mahmutoglu, “Etik ve Ahlâk; Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler”, 225-250.

Eğitim bir yönüyle insanın yaşadığı topluma uyum sağlamasını, kendini toplumun bir parçası olarak görmesini ve toplumsal kültürü geliştirmesini amaçlar.¹⁵⁸ İnsanın kendini topluma ait hissetmesi toplumsal bütünleşmeyi sağlar. Eğitim sayesinde her birey bulunduğu toplumla sıkı bir bağ geliştirir ve bu bağ sayesinde toplumsal birliktelik sağlanmış olur.

İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve sünnette toplumsal birlikteliği emreden birçok buyruk yer almaktadır. Örneğin Kur'an-ı Kerim'de *"Ey Müminler! Hepiniz birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın ve ayrılığa düşmeyin."*¹⁵⁹ buyurularak toplumsal birliktelik emredilmiştir. Peygamberimiz (sav) de *"Müminler birbirlerini sevmeye, birbirlerine acımada ve birbirlerini korumada bir vücuda benzer. Vücudun bir uzvu hastalandığı zaman diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar."*¹⁶⁰ hadisiyle mümin topluluğu tek bir vücut olarak görmüş, ideal olan toplumsal birlikteliği bu şekilde tasvir etmiştir.

İslam dininde toplumsal birliktelik sağlanırken önce aile içi birlik ve beraberlik kurulmasına özen gösterilmiştir. Örneğin Peygamberimiz (sav) aile fertleri arasında sevgi, muhabbet ve bereketin artması için aile fertlerinin yanına girildiğinde onlara selam vermeyi emretmiştir.¹⁶¹ Başka bir hadisinde de *"...Sizin en hayırlınız ailesine karşı iyi olandır."*¹⁶² buyurarak ailede birlikteliğe temas etmiştir. Aile içi birlikteliğin ardından akrabalık, komşuluk bağlarının korunmasını emrederek yakın çevreden uzak çevreye doğru uzanan bir sosyal beraberlik kurulmasını amaçlamıştır. Kur'an'da akrabalık bağlarının korunmasını emreden ayetlerden birinde *"Allah'tan ve akrabalık bağlarını koparmaktan korkup sakının."*¹⁶³ buyurulmuştur. Peygamberimiz' in (sav) *"Cebrâil (as) bana komşu hakkında o kadar çok tavsiyede bulundu ki; ben (Allah Teâlâ) komşuyu komşuya mirasçı kılacak zannettim."*¹⁶⁴ hadisi İslam'ın komşuluk bağlarına verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. İslam dini toplumsal birlikteliği sağlamak için bireyleri

¹⁵⁸ Ergün, Eğitim felsefesi, 17-20.

¹⁵⁹ Âl-i İmran, 3/103.

¹⁶⁰ Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66.

¹⁶¹ Tirmizi, "İsti'zan", 10. (Tirmizi, hadisin hasen-garib olduğunu belirtmiştir.)

¹⁶² Tirmizi, "Menakıb", 6. (Tirmizi hadisin hasen-sahih olduğunu belirtmiştir.)

¹⁶³ Nisa, 4/1.

birbirleri ile dinamik ilişkiler kurmaya yönlendirmiş ve toplumun bütünlüğünü korumayı amaçlamıştır.

Topluca kılınan Cuma ve bayram namazları, cemaatle kılınan namazın tek başına kılınan namazdan yirmi yedi kat daha üstün olması İslam'ın toplumsal birlikteliğe verdiği önemi göstermektedir. Zekat ve sadaka ibadetleri de toplumsal birlikteliğin maddi dayanışmaya dönüşmesidir. Zekat ve sadaka ibadetleri zengin ve fakir arasında köprü kurarak maddi statünün oluşturduğu mesafeyi gidermektedir.¹⁶⁵ Toplumsal birliktelik duygusu çocukluk döneminin bu atmosferde geçirilmesiyle çocuğa kazandırılabilir. Ebeveyni ile birlikte cemaatle namaza giden, ailesinin zekat verdiğini gören çocuk bu değerleri benimser. Aile, akrabalık ve komşuluk bağlarının sıkı olduğu bir toplumda çocuğu yetiştirmek toplumsal birlikteliğin önemini kavraması açısından önemlidir.

Çocuk eğitiminin topluma kazandırdığı en önemli değerlerden biri toplumsal birlikteliğe sağladığı katkıdır. Eğitim sayesinde bireyler toplumsal birlikteliğin önemini kavrama olanağı bulur ve yaşamını bu değerle sürdürme gayreti içinde olur. Gerçek manada toplumsal birlikteliğin sağlanması için çocuk eğitiminde birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapılmalıdır. İslam'ın toplumsal birlikteliğe verdiği önem ve toplumsal birlikteliğin insana kattığı değerler doğrultusunda çocuklar eğitilmelidir.

¹⁶⁴ Buhârî, "Edeb", 28; Müslim, "Birr", 140, 141.

¹⁶⁵ Hüseyin Certel, "Psiko-sosyal Açıdan Zekat", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/13 (Ocak 1997): 347-359.

2. PEYGAMBERİMİZ' İN (SAV) ÇOCUKLARA YAKLAŞIMI

Peygamberimiz' in (sav) çocuklara yaklaşımının inceleneceği bu bölümde konu Peygamberimiz' in (sav) bir baba olarak kendi çocuklarına yaklaşımı, sahabe çocuklarına yaklaşımı, gayr-ı müslim ailelerin çocuklarına yaklaşımı ve özel eğitim gerektiren çocuklara yaklaşımı olmak üzere özelden genele doğru bir şekilde dört başlık halinde ele alınacaktır.

2.1. Peygamberimiz 'in (sav) Baba Olarak Kendi Çocuklarına Yaklaşımı

Peygamberimiz' in (sav) çocuk eğitimi metodu incelenirken öncelikle bir baba olarak kendi çocuklarını nasıl eğittiğine bakılmalıdır. Onun kendi çocuklarını hangi metotla eğittiği, onlara karşı nasıl davrandığı bilinmeden Peygamberimiz' in (sav) çocuk eğitimi yöntemini tam olarak anlamak mümkün değildir. Bu bölümde, Peygamberimiz' in (sav) çocuklarının maddi ihtiyaçlarını karşılaması, çocuklarıyla ilgilenerek onlara şefkat göstermesi ve çocuklarını eğitmesi konu başlıklarıyla onun bir baba olarak kendi çocuklarını nasıl yetiştirdiği konusu ele alınacaktır.

2.1.1. Çocuklarının Maddi İhtiyaçlarını Karşılaması

Peygamberimiz (sav) çocuklarının maddi ihtiyaçlarını karşılamış, onların bakımı ve giderlerini kendisi temin etmiştir. Örneğin oğlu İbrahim için sütannesi tutarak çocuğun hakkı olan anne sütünden onu mahrum etmemiştir.¹⁶⁶ Yine kaynaklarda bildirildiğine göre Peygamberimiz (sav) ailesinin geçimini sağlaması için zırhını Yahudi birine rehin olarak vermiştir.¹⁶⁷ Peygamberimiz (sav) çocukların maddi yönden yeterli ve güçlü olmalarını istemiş, bu konuda babanın malı varken çocuğun muhtaç duruma düşürülmesini

¹⁶⁶ Müslim, "Fedâil", 63.

¹⁶⁷ Buhârî, "Buyû", 14; Müslim, "Musâkât", 124.

yasaklamıştır. Örneğin malının tamamını Allah yolunda harcamak için vasiyette bulunmak isteyen Sa'd b. Ebi Vakkas'a "*Çocuklarına ne bıraktın?*" diye sormuş, bir şey bırakmadığını öğrenince malının onda dokuzunu çocuklarına bırakması gerektiğini buyurmuştur. Onun ısrarı üzerine üçte birini vasiyet etmesine izin vermiş, bu miktarın bile çok olduğunu bildirmiştir.¹⁶⁸ Yine tövbesi kabul edilince bütün malını Allah rızası için harcamak isteyen Ka'b b. Mâlik'e malının bir kısmını ailesinin geçimi için bırakmasının daha doğru olduğunu buyurmuştur.¹⁶⁹

Peygamberimiz (sav) çocuklarına ve torunlarına hediyeler vererek onları sevindirmiştir. Örneğin kendisine hediye olarak gelen eşyaların içinde altın bir kolye gördüğünde onu ailesinin en sevgili olanına hediye edeceğini söylemişti. Herkes bu şerefın Hz. Aişe' ye (ra) ait olacağını zannetmiş, ancak Peygamberimiz (sav) bir köşede oynayan torunu Ümame' yi (ra) çağırarak kolyeyi onun boynuna takmıştır.¹⁷⁰

Peygamberimiz (sav) çocuklarının maddi ihtiyaçlarını karşıladığı gibi onların isteklerini de yerine getirir, ihtiyaç duyduklarında onlara yardımda bulunurdu. Bir defasında uykusundan uyanan torunu Hz. Hasan (ra) su istemişti. O sırada diğer torunu Hz. Hüseyin (ra) de su isteyince önce Hz. Hasan'a sonra da Hz. Hüseyin'e su vermiştir. Kızı Fatıma (ra) Hasan'ı daha mı çok sevdiğini sorunca "*Hayır, suyu önce Hasan istedi, ben de ona verdim.*"¹⁷¹ buyurmuştur. Bu hadis Peygamberimiz' in (sav) ailesindeki çocukların isteklerini yerine getirdiği gibi aralarında ayrımcılık yapmayarak hatırla değil isteklerde önceliğe göre davrandığını göstermektedir.

Peygamberimiz (sav) kendi çocuklarının nafakasını temin ettiği gibi bizlere de çocukların geçimini temin etmenin önemiyle ilgili birçok uyarı ve teşvikte bulunmuştur. Bu hadislerden birinde insana en çok sevap kazandıracak harcamanın ailesi için yaptığı harcama olduğunu belirtmiştir.¹⁷² Konuyla ilgili başka bir hadiste ise "*Bir adam Allah'ın rızasını umarak ailesinin geçimini sağlarsa, harcadığı onun için birer sadaka olur.*"¹⁷³

¹⁶⁸ Buhari, "Marza", 13; Müslim, "Vesaya" 5.

¹⁶⁹ Buhari, "Meğazi", 6.

¹⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/101. (Hasen hadistir.)

¹⁷¹ Buhârî, "Edeb", 18.

¹⁷² Müslim, Zekât 39.

¹⁷³ Buhârî, "Îmân", 41; Müslim, "Zekât", 49; Nesâî, "Zekât" 60.

buyurmuştur. Bu hadislerde aile geçimini sağlamanın sevap olduğu belirtilerek ebeveynlerin aileleri için harcama yapmaları ve onların nafakalarını temin etmeleri teşvik edilmiştir. Bu konuda bu tür teşvik edici hadislerin yanında aile geçimini ihmal etmenin Allah katındaki sorumluluğuna dikkat çeken hadisler de mevcuttur. Örneğin “*Geçimini sağlaması gerekenleri ihmal etmek, insana günah olarak yeter.*”¹⁷⁴ hadisinde bu konuya vurgu yapılmaktadır.

2.1.2. Çocuklarına Sevgi ve Şefkat Göstermesi

Peygamberimiz (sav) çocuklarının maddi ihtiyaçlarını karşılamakla yetinmemiş onların manevi ihtiyacı olan sevgi ve şefkati de onlara göstermiştir. Her fırsatta çocuklarını kucaklamış, onları öpmüş ve onlar için sık sık hayır duada bulunmuştur. Enes b. Malik (ra) Peygamberimiz’ in (sav) Medine’nin ücra yerinde sütanneye verilen oğlu İbrahim’i sık sık ziyarete gittiğini ve çocuğu kucaklayıp, öptükten, onunla bir müddet vakit geçirdikten sonra geri döndüğünü bildirmiştir.¹⁷⁵ Peygamberimiz (sav) çocukları “cennet kokusu” ve “gözümün nuru” olarak tarif eder, onlara karşı derin bir sevgi duyardı.¹⁷⁶

Peygamberimiz’ in (sav) çocuklarına gösterdiği ilgi ve şefkate dikkat ettiği bazı hususlar vardır. Bu hususlardan biri çocukları arasında ayırım yapmayıp adaletle davranması ve çevresindekileri de bu konuda uyarmasıdır. Örneğin Numan b. Beşir’ in (ra) babası kendisine malından bir şeyler hibe ettiğinde Peygamberimiz (sav) ona her çocuğuna bu şekilde hibe edip etmediğini sormuş, hayır cevabını alınca da “*Allah’tan korkunuz da çocuklarınız arasında adalet ediniz.*”¹⁷⁷ buyurmuştur. Başka bir hadisinde de çocukların anne baba üzerindeki haklarından birinin onlara eşit davranmaları olduğunu bildirmiştir.¹⁷⁸ Bu hadiste maddi ikramın yanında davranışlarda dahi çocuklar arasında

¹⁷⁴ Müslim, “Zekat”, 40; “Nesâî, “Zekât”, 60. Ebu Davud, “Zekat”, 45.

¹⁷⁵ Müslim, “Fedâil”, 63.

¹⁷⁶ İbrahim Canan. Hz Peygamber ve Aile Hayatı, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi. (İstanbul: İlmi Neşriyat, ts): 287-342.

¹⁷⁷ Buhari, “Hibe”, 11; Tirmizi, “Ahkam”, 30; İbn Mace, “Hibat”1; Nesai, “Nihal” 1.

¹⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 11/433.

ayrım yapılmaması gerektiği belirtilmiştir. Çocuklara gösterilen sevgi, ilgi ve şefkate de bütün çocuklara eşit davranılmasının vurgulandığı bir diğer hadiste ise çocukları öperken bile adaletin gözetilmesi tavsiye edilmiştir.¹⁷⁹

Peygamberimiz (sav) Arap adetlerindeki kız çocuklarına yapılan kötü muameleyi ortadan kaldırmak ve kız çocuklarının da erkek çocuklarıyla aynı şartlarda güzel bir terbiye ile yetiştirilmesi için mücadele etmiştir. Kız çocukların yetiştirilmesinin faziletine dair hadislerinden birinde “*Kim üç kız çocuğu yetiştirir, güzel terbiye eder, evlendirir ve onlara iyilikte bulunursa, o kişi için cennet vardır.*”¹⁸⁰ buyurmuştur.

Çocukları sevmek, onlara ilgi ve şefkat göstermek Allah’ın insanlara olan bir lütfudur. Peygamberimiz’ in (sav) “*Allah merhameti yüz parçaya ayırdı. Bunun doksan dokuz parçasını kendi katında tuttu, geriye kalan bir parçayı ise yeryüzüne indirdi. İşte bu parçadan dolayı, hayvanlar yavrularına zarar vermesin diye ayaklarını dikkatle atarlar.*”¹⁸¹ hadisi buna işaret etmektedir. Bu hadiste Yüce Allah’ın insanın fıtratına evlat sevgisini yerleştirdiğine işaret edilmektedir. İnsanın çocuğuna olan sevgi ve merhameti Allah’ın insana olan merhametinin bir tezahürüdür. Yine “*Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.*”¹⁸² buyurarak çocuklara karşı merhametli olmayı emretmiştir.

Peygamberimiz (sav) mescitte hutbe verdiği esnada torunları Hz. Hasan (ra) ve Hz. Hüseyin (ra) üzerlerinde kırmızı elbiselerle paytak yürüyerek mescide girdiklerinde, onların bu sevecen halini gören Peygamberimiz (sav) minberden inerek torunlarını kucaklamış ve onları da minbere oturtmuştur. Ardından “*Allah Teala malınız ve evlatlarınız sizin için fitnedir, derken çok doğru söyledi. Çocukların bu sevecen haline karşılıksız kalamadım*”¹⁸³ buyurmuştur.

Peygamberimiz’ in (sav) çocuklarına olan sevgisinin göstergelerinden biri de vefat ettiklerinde derin bir üzüntü duyması ve ağlamasıdır. Kızı Ümmü Gülsüm’ün vefatında

¹⁷⁹ Tirmizi, “Humus” 30. (Elbani, Zaifu’l Camiinde Zayıf hükmü vermiştir.)

¹⁸⁰ Ebu Davud, “Edeb”, 120- 121. (Suyuti’nin Elcamiu’s-Sağir adlı eserinde bu hadisin zayıf olduğu belirtilir. 2/515.)

¹⁸¹ Buharî, “Edeb” 19; Müslim, “Tevbe” 17.

¹⁸² Tirmizi, “Birr”, 15. Ebu Davud, “Edeb”, 58. (Tirmizi, hadise hasen hükmünü vermiştir.)

mezarı başında ağlamıştır. Oğlu İbrahim vefat edince ağlamasını şaşkınlıkla karşılayanlara “*Göz ağlar, kalp üzüdür, fakat biz Allah’ın rızasına uymayan söz sarf etmeyiz. Vallahi ey İbrahim ölümün sebebiyle hepimiz üzgünüz.*” buyurarak evlat kaybının ondaki derin üzüntüsünü dile getirmiştir.¹⁸⁴

Sonuç olarak Peygamberimiz’ in (sav) çocuklarına karşı çok şefkatli ve merhametli bir baba olduğu, her fırsatta çocuklarını kucaklayıp onlara olan sevgisini dile getirdiğini görmekteyiz. Bunun yanında Peygamberimiz’ in (sav) çocuklarına olan sevgisi büyük olmakla birlikte onları Allah’ın bir emaneti olarak gördüğü ve bu teslimiyetle onlara yaklaştığını görmekteyiz.

2.1.3. Çocuklarını Eğitmesi

Çocuk yetiştirmek sadece çocuğun maddi ihtiyaçlarını karşılamak değildir. Anne babanın çocuklar üzerindeki sorumluluklarının başında onların nafakasını temin etmek gelir, ancak anne babanın tek sorumluluğu bu değildir. Aksine çocuğa karşı sorumlulukların henüz başıdır. Peygamberimiz (sav) ebeveynlerin çocuklarına karşı sorumluluklarını zikrederken nafaka temini dışında, güzel terbiye ve eğitimi de buna dahil etmiştir. Bunu konu alan hadislerinden birinde “*Çocuklarınıza ikram edin ve onları güzelce terbiye edin.*”¹⁸⁵ buyurarak sadece maddi giderlerin karşılanmasının yeterli olmadığına dikkat çekmiştir. J. J. Rouessou da Emile adlı eserinde maddi ihtiyacı karşılamakla ebeveyn sorumluluğunun sadece üçte birinin yerine getirildiğini geri kalan kısmın ise doğru eğitimle tamamlanabileceğini ifade etmiştir.¹⁸⁶

Peygamberimiz (sav) ümmetine çocuklarını eğitmeleri gerektiğini ifade ettiği gibi kendisi de çocuklarının eğitimine önem vermiştir. Kendisine İslam’ı tebliğ görevi geldiğinde ilk olarak ailesini İslam’a davet etmiş, ibadetleri evinde de uygulayarak ev

¹⁸³ İbn Mâce, “Libâs”, 20; Tirmizî, “Menâkıb”, 31. (Tirmizi, hadisin hasen-garib olduğunu belirtmiştir.)

¹⁸⁴ Buhari, “Cenaiz”, 43; Müslim, “Fedail”, 62; Ebu Davud, “Cenaiz”, 23-24.

¹⁸⁵ İbn Mace, “Edeb”, 3. (Hadisin senedinde bulunan el-Haris b. en-Numan adlı ravi hakkında İbn Hıbban güvenilir dese de Ebu Hatem bu raviyi gevşek saymıştır. Sünen-I İbn Mace Tercüme ve Şerhi Haydar Hatipoğlu, İstanbul: Kahraman Neşriyat, 2012, 9/459)

¹⁸⁶ Rouessou, Emile, 35-39.

halkını eğitmiştir. İslam'ı ilk kabul edenler arasında Peygamberimiz' in (sav) eşi Hz. Hatice, yeğeni Hz. Ali ve azatlısı Hz. Zeyd' in (ra) olması Peygamberimiz' in (sav) ailesinin eğitimine verdiği önemi göstermektedir. Yine ilk nübüvvet yıllarında çocukları da bu halkaya dahil olmuştur.¹⁸⁷ Peygamberimiz' in (sav) sabah namazına gideceği esnada kızı Fatıma'nın (ra) kapısından geçerken onları namaza çağırması¹⁸⁸ da Peygamberimiz' in (sav) çocuklarının eğitime verdiği desteği göstermektedir.

Peygamberimiz (sav) bir baba olarak çocuklarına her zaman destek olmuş, onların eğitimiyle bizzat ilgilenmiştir. Torunu Hz. Hüseyin (ra) doğduğunda kızı Hz. Fatıma'nın evine giderek onun kulağına ezan ve kameti okumuş, adını da kendisi koymuştur.¹⁸⁹ Yalnızca Hz. Hüseyin (ra) değil, diğer torunlarına da aynı ilgiyi göstermiştir. Peygamberimiz' in (sav) eşleri, çocukları ve torunlarının kendisinden hadis rivayet etmesi Resulullah' ın (sav) çocuklarının eğitimindeki başarısının göstergesidir.

Peygamberimiz (sav) çocuklarını sadece dini konularda değil, sosyal yaşam kuralları, yemek adabı gibi konularda da eğitmiştir. Ümmü Seleme (ra) ile evlendiğinde onun önceki eşinden olan çocuklarını da evine almış ve onların eğitimiyle de bizzat ilgilenmiştir. Örneğin eşi Ümmü Seleme' nin (ra) önceki eşinden olan çocuklarından Ömer, sofrada elini yemeğin her yerine dolaştırdığında Peygamberimiz (sav) “*Evlat, sağ elinle ye, besmele çek ve önünden ye.*”¹⁹⁰ buyurarak ona sofrada adabını öğretmiştir. Peygamberimiz (sav) Ömer'e eğitim verirken “Evlat” hitabıyla ona seslenerek önce sevgi ve şefkatini göstermiş, ardından gerekli uyarıda bulunarak ona eğitim vermiştir. Yine bu hadiste yemekten önce çocuklara besmele çekmeyi hatırlatmanın gerekliliğini görmekteyiz.¹⁹¹

Sonuç olarak Peygamberimiz (sav) çocuklarına karşı gerek maddi ihtiyaçlarını temin etmede, gerek onlara ilgi ve şefkat göstermede, gerekse onları eğitmede üzerine

¹⁸⁷ Mustafa Asım Köksal, Hazreti Muhammed (sav) ve İslamiyet, (İstanbul: Işık Yayınları. 2010): 380-382.

¹⁸⁸ Tirmizi, “Kitabu Tefsir-ül Kur'an”, 34. (Tirmizi ilgili hadisin hasen-garib olduğunu belirtmiştir. Hakim ise Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu belirtmiştir.)

¹⁸⁹ Mustafa Özkan, “Kerbela' dan Önce Hz. Hüseyin'i Doğru anlamak”, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/1-2 (Haziran 2010):87-109.

¹⁹⁰ Buhari, “Et'ime”, 2,3; Müslim, “Eşribe”, 108.

düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmiş, bizlere de her konuda olduğu gibi çocuklarımızın eğitimi konusunda da en iyi örnek olmuştur.

2.2. Peygamberimiz' in (sav) Sahabe Çocuklarına Yaklaşımı

Peygamberimiz (sav) sadece kendi çocuklarıyla değil sahabe çocuklarıyla da ilgilenmiş, onlarla bir arada bulunmuş, onların eğitimiyle de meşgul olmuştur. Sahabeye çocuklarını nasıl eğitmeleri gerektiği konusunda örnek olmanın yanında bu konuda onlara gereken tavsiye ve uyarıları yapmıştır. Peygamberliğin gereği olarak onları da ayrı bir eğitim kitlesi olarak görmüştür. Bu bölümde Peygamberimiz' in (sav) sahabe çocuklarına yaklaşımı konusu sahabe çocuklarıyla diyalogu, aktiviteleri ve onları eğitmesi konu başlıklarıyla ele alınacaktır.

2.2.1 Sahabe Çocuklarıyla Diyalogu

Peygamberimiz' in (sav) çocuk eğitiminde eğilecek kitleyi sadece kendi çocuklarıyla sınırlı tutmayarak sahabe çocuklarının eğitimi ve gelişimini önemseydiği görülmektedir. Peygamberimiz (sav) sahabe çocuklarıyla sosyal hayatta, mescitte, çarşı pazarda muhatap olmuş onlarla olan diyalogunu sürekli diri tutmuştur. Onlarla karşılaştığında selam vermiş, başlarını okşamış onlarla sohbet etmiştir. Hastalandıklarında onlarla ilgilenmiş tıbbi tavsiyelerde bulunarak onlar için dua etmiştir.¹⁹²

Peygamberimiz' in (sav) sahabe çocuklarıyla olan diyaloguna baktığımızda onlara karşı sert ve kaba davranmamış, onları azarlamamıştır. Aksine her zaman sevgi dolu ifadelerle onlarla iletişim kurmuştur. Hizmetine verilmiş olan Enes b. Malik'in (ra) "*Çocuklara karşı Resulullah (sav) kadar şefkatli ve merhametli birini görmedim.*"¹⁹³ sözünde bu durum dile getirilmiştir.

¹⁹¹Salih b. Süleyman El Mutlak El Beğavi, *Mebdeür-Rıfki Fit-Te'amüli Meal Müteallimine Min Mendurit-Terbiyetil İslami*, (Mekke: Ümmül Kura Üniversitesi. h. 1420), 153-155.

¹⁹² Canan, Aile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber. 90.

¹⁹³ Müslim, "Fedail", 63; Ebu Davud, "Edeb", 1.

Peygamberimiz (sav) zaman zaman sahabe çocuklarına küçük sorumluluklar vermiştir. Bu sorumluluklar bazen yerine getirilmese de onlara kızmaz aksine onlarla şakalaşır. Örneğin, bir gün kendisine hediye edilen üzümden bir salkım almış ve Numan b. Beşir' e (ra) bu salkımı annesine götürmesini söylemiştir. Henüz küçük bir çocuk olan Numan (ra) eve varıncaya kadar üzümü yediği için annesine verecek bir şey kalmamıştır. Peygamberimiz (sav) birkaç gün sonra Numan'ı (ra) görünce üzümü annesine götürüp götürmediğini sormuş, Numan (ra) ona “hayır” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Peygamberimiz (sav) onun bu çocuksu tavrına karşılık “Guder (vefasız)” diyerek şaka yapmıştı. Peygamberimiz (sav) sık sık çocuklarla şakalaşır. Örneğin; Hz. Enes'e (ra) “iki kulaklı”¹⁹⁴ diye hitap eder, Hz. Hasan'a (ra) da “yaramaz”¹⁹⁵ diyerek onlarla eğlenirdi.

Peygamberimiz (sav) yetişkinler için basit görülen ama çocuğun kalbinde derin izler bırakan durumlarda onlarla aynı duyguları paylaşmış, onlara destek olmuştur. Örneğin üç-beş yaşlarındaki küçük Zeyd'in (ra) çok sevdiği ve adını “Umeyr” koyduğu kuşu öldüğü günlerde Zeyd' in (ra) evine gitmiş onun üzgün halini görünce çocuğun saçlarını okşayarak yanağını öpmüştür. Ona “*Ya Ebu Umeyr (Ey Umeyr' in babası) kuşuna ne oldu?*” diyerek onunla şakalaşmış ve çocuğu mutlu etmeye çalışmıştır.¹⁹⁶

Peygamberimiz (sav), eşi Hz. Hatice'nin (ra) kendisine hediye ettiği köle olan Hz. Zeyd' i (ra) azat etmiş, babası ve amcası onu almak için geldiklerinde Zeyd' in kararına tabi olacağını bildirmiştir. Babası Hz. Zeyd' e kararını sorduğunda “*Ey Allah'ın resulü seni hiç kimseye tercih etmem.*” diyerek Peygamberimiz' in (sav) yanında kalmak istediğini belirtmiştir.¹⁹⁷ Bir kölenin dahi Peygamberimiz' i (sav) anne babasına tercih etmesi bize onun çocuklara karşı olan güzel muamelesini göstermektedir.

Verilen örneklerde görüldüğü gibi Peygamberimiz (sav) sadece kendi çocuklarına değil sahabe çocuklarına da yakın ilgi ve muamele göstermiştir. Kendi çocuklarının yanında karşılaştığı diğer çocukları da muhatap almış, onlarla selamlaşmış ve böylece toplumun bir parçası oldukları için onlara da değer vermiştir. Çocukluk döneminde bu ve

¹⁹⁴ Ebu Davud, “Edeb”, 84. (Tac Tercümesi'nde zayıf hadis olduğu belirtilmiştir. 4/596)

¹⁹⁵ Buhari, “Libas”, 60.

¹⁹⁶ Buhari, “Edeb” 112; İbn Mace, “Edeb” 24.

¹⁹⁷ Tirmizî, “Menâkıb” 40. (Tirmizi, bu hadisin hasen-garib olduğunu belirtmiştir.)

bunun gibi muameleler insan yapısında derin izler bırakır. Çocuğun kişiliği, kendini toplumun önemli bir parçası olarak hissettiğinde gelişir ve o toplumda daha fazla yer edinmek için çaba gösterir. İyi çocuk yetiştirmek isteyenler sadece kendi çocuklarının değil, etrafındaki diğer çocukların da iyiliği ve eğitimi için mücadele etmeli, her çocuğa güzel bir değer katma çabası içinde olmalıdır. Böylece çocuk sadece anne babası değil toplumun diğer fertleri tarafından da önemsendiğini fark ederek ilerde topluma karşı olan sorumluluklarını yerine getirmede daha özenli olur.

2.2.2 Sahabe Çocuklarıyla Aktiviteleri

Peygamberimiz (sav) sahabe çocuklarıyla çeşitli aktivitelerde bulunmuş, onlarla keyifli vakit geçirerek hem eğlenmelerini hem de öğrenmelerini sağlamıştır. Aktivite denilince sadece planlı eğlenceler anlaşılmamalıdır. Herhangi bir paylaşımda önceliği çocuklara tanınması ve onları sevindirmesi de aktivite kapsamında değerlendirilebilir. Örneğin Peygamberimiz' e (sav) turfanda meyve getirilip hediye edildiği zaman onu öncelikle yanında bulunan çocuklara ikram ederdi.¹⁹⁸ Onun bu davranışı ikramda önceliği çocuklara tanıdığını göstermesi bakımından bizlere örnektir. Yine Peygamberimiz' in (sav) çocuklarla birlikte bir şeyler yemekten, onlarla bir şeyleri paylaşmaktan ne kadar memnun olduğunu görmekteyiz. Peygamberimiz (sav) bu davranışıyla çocuklarda paylaşma duygusunun gelişmesini sağlamıştır. Yani eğiticilik yönü de bulunmaktadır.

Peygamberimiz' in (sav) çocuklarla yaptığı etkinliklerden biri de seferden döndüğünde kendisini karşılamaya gelen çocukları ayrı ayrı severek kimini bineğinin önüne kimini de arkasına bindirmesidir. Bu durum çocukları sevindirdiği gibi çocukların da Peygamberimiz' i (sav) ne kadar çok sevdiğini göstermektedir.¹⁹⁹

Peygamberimiz (sav) kendisi çocuklarla ortak aktivitelerde bulunduğu gibi sahabenin çocuklarla düzenlediği aktivitelere de olumlu bakmıştır. Örneğin

¹⁹⁸ Müslim, "Hac", 85; Buhari, Edebu'l Müfred, 137.

¹⁹⁹ Ahmed Naim, Tecrid-i Sarih Tercümesi, (Ankara: TTK Yayınları, 1966), 10/309.

Peygamberimiz (sav) döneminde sahabeler zaman zaman kır koşusu tertip edip yarıştırlardı. Peygamberimiz (sav) de bunu hoş karşıladı.²⁰⁰

Peygamberimiz (sav) henüz bebekken kendisine getirilen çocuklarla da ilgilenmiş, onların sıkıntılarını gidermeye çalışmıştır. Boğazı şişkin bebeğini kucaklayarak Peygamberimiz' in (sav) huzuruna getiren bir kadın Arap adetlerinde gördüğü şekliyle çocuğun bademciğini parmağıyla sıkıp tedavi etmek istemiştir. Peygamberimiz (sav) çocuğu kucağına alarak “*Niçin çocukların canını yakıyorsunuz. Şu Udi Hindi'yi kullansanıza. Boğaz hastalığı için o şifa verir.*” buyurmuş, böylece çocuğun acı çekmeden iyileşmesine vesile olmuştur. Hatta bu esnada çocuk Peygamberimiz' in (sav) üzerine küçük abdestini yapınca hiç telaşlanmadan kirlenen bölgeyi yıkamış ve bunu çok normal karşılamıştır.²⁰¹ Peygamberimiz (sav) daha sonra çocuğa hayırduada bulunarak çocuğu annesine teslim etmiştir.

Peygamberimiz' in (sav) sahabe çocuklarıyla iletişim kurarken yaptığı önemli faaliyetlerden biri de onların başını okşaması, onlarla kucaklaşmasıdır. İbn Rebia (ra) babasının kendisini ve Fadl' ı (ra) Peygamberimiz' in (sav) yanına gönderdiğinde Peygamberimiz (sav) onları sağına soluna oturtup sıkıca kucakladığını anlatmıştır. İbn Rebia (ra) bu kucaklaşmayı “*Öyle sıkı kucakladı ki ondan daha güçlüsünü görmedim.*”²⁰² diye tarif etmiştir. Amr b. Hureys (ra) de annesinin kendisini Peygamberimiz' in (sav) yanına götürdüğünde Peygamberimiz' in (sav) onun başını okşayarak bol rızık elde etmesi için hayırduada bulunduğunu bildirmiştir.²⁰³ Cabir b. Semüre (ra) Peygamberimiz' in (sav) öğle namazından sonra ailesinin yanına çıkacağı esnada onu karşılayan tüm çocukların teker teker başını okşadığını ve Peygamberimiz' in (sav) o esnada elinin çok güzel koktuğunu anlatır.²⁰⁴

Peygamberimiz (sav) kendisine dokunan ve onu inceleyen çocuklara da müsaade etmiştir. Said b. Yezid (ra) çocukken teyzesinin kendisini Peygamberimiz' in (sav) yanına

²⁰⁰ Ulvan, İslam'da Aile ve Çocuk Eğitimi, 784-785.

²⁰¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul: Eser Kitabevi, 1971), 8/694.

²⁰² İbn Hacer el-Askalani, *el-Metalibu'l-Aliyye bi Zevâidi'l-Mesânidi's-Semaniyye*. Thk. Habibu'r-Rahman el-A'zam. (Kuveyt: 1973), 2/441.

²⁰³ Buharî, *el-Edeb'ul Müfred*, Çev. Uğur Pekcan, (İstanbul: Serhat Kitabevi. 2013), 221.

²⁰⁴ Müslim,” Fadail”, 80.

götürdüğünde onun sırtındaki peygamberlik mührüne baktığını bildirmiştir.²⁰⁵ Yine babasıyla birlikte Peygamberimiz' in (sav) huzuruna gelen Ümmü Halid (ra) onun peygamberlik mühriyle oynadığı esnada babası onu uyarmış, Peygamberimiz (sav) ise çocuğu rahat bırakmasını istemiştir.

Peygamberimiz (sav) sahabe çocuklarıyla şakalaşarak onları eğlendirirdi. Mahmut b. Rebi (ra) Peygamberimiz' in (sav) mescitte kovadan ağzına su doldurarak çocukların üzerine püskürttüğünü ve bu şekilde çocukları eğlendirdiğini bildirmiştir.²⁰⁶

Peygamberimiz' in (sav) her fırsatta sahabe çocuklarıyla bir araya geldiğini, onlarla eğlendiğini ve ortak faaliyetlerde bulunduğunu görmekteyiz. Bu durum Peygamberimiz' in (sav) toplumu kuşatan bir peygamber olmasının yanında kendi ailesinden bir fert olmasa bile her çocuğa değer verip onlarla mutlu olduğunu gösterir. Yani çocuklara olan muhabbeti peygamberliğinin bir gereği olmakla birlikte içinde çocuklara karşı derin bir sevgi duyduğunu görmekteyiz.

2.2.3 Sahabe Çocuklarını Eğitmesi

Peygamberimiz (sav) yetişkin erkek ve kadınlarda olduğu gibi, çocukların eğitimine de önem vermiştir. Onları da toplumun bir ferdi olarak görmüş, eğitilmeleri gerektiğine vurgu yapmıştır. Anne babalara çocuklarını eğitime konusunda sorumluluk verdiği gibi kendisi de ümmetin çocuklarını eğitime konusunda üzerine düşeni en güzel şekilde yapmış, bu davranışıyla bizlere de örnek olmuştur. Çocukları eğitirken bunu sadece kendi çocuklarıyla sınırlı tutmayıp sahabe çocuklarını da aynı çerçeveye dahil etmiştir. O, sadece yetişkinlerin değil çocukların da peygamberi olması dolayısıyla eğitici olma bilinciyle onları da eğitmek için çaba göstermiştir.

²⁰⁵ Buhari, "Daavat", 30.

²⁰⁶ Buhari, "İlim", 18.

Peygamberimiz’ in (sav) sahabe çocuklarını eğitim metodu kendi çocuklarını eğitime metodundan farklı değildir. Çocuklar arasında herhangi bir üstünlük farkı gözetmeyerek eğitimleri sürecinde hepsine aynı muamelede bulunmuştur.

Peygamberimiz’ in (sav) eğitim metodunun temel prensibi olan “örnek olma” metodu sahabe çocuklarını eğitim sürecinde de önemli bir yer tutar. Peygamberimiz (sav) sahabe çocuklarına örnek yaşantısıyla eğitim vermiştir. Tabi bu eğitimi verirken gerektiği durumlarda düzeltmelerde de bulunmuştur. Örneğin Peygamberimiz’ in (sav) eşi Meymune hastalandığında yeğeni İbn Abbas (ra) teyzesini ziyarete gitmişti. Gece Peygamberimiz’ in (sav) abdest alıp namaza durduğunu görünce o da abdest alıp Peygamberimiz’ in (sav) solunda namaza durmuş, Peygamberimiz (sav) ise eliyle başını tutup onu sağına geçirmiştir. Ardından “*İşte böyle duracaksın.*” buyurarak ona doğrusunu öğretmiştir.²⁰⁷ Yine İbn Abbas (ra) Peygamberimiz’ e (sav) bakarak onun gibi abdest aldığını, namazı da onunla namaz kılarak öğrendiğini bildirir. Hz. Enes (ra) de Peygamberimiz’ in (sav) onu ve başka bir çocuğu yanına çağırarak birlikte namaz kıldıklarını bildirmiştir.²⁰⁸

Peygamberimiz’ in (sav) sahabe çocuklarının eğitimini her zaman üstlendiğini gösteren güzel bir örnek olması bakımından Ebu Mahzûre (ra) hadisi önemlidir. Peygamberimiz (sav) Taif Muhasarası’ ndan Cirane’ ye döndüğü esnada namaz vakti gelince müezzin ezanı okumaya başlamıştı. O zamanlar henüz Müslüman olmayan Ebu Mahzûre ve bazı gençler alaylı bir şekilde müezzini taklit ettiler. Peygamberimiz (sav) onları yanına çağırttı ve onlara birer birer ezan okuttu. Ebu Mahzûre’ nin (ra) sesini çok beğendiğini ifade ederek elini başına koyup alnını okşamış ve bir sonraki namaz vaktinde ezan okumasını emretmiştir. Ebu Mahzûre bu emirden memnun kalmayınca Peygamberimiz (sav) ona bir miktar para vererek hayırdüa etti. Bunun üzerine Müslüman olan Ebu Mahzûre (ra) Peygamberimiz’ den (sav) kendisini Harem-i Şerif’e müezzin yapmasını rica etti, Peygamberimiz (sav) de onun bu isteğini kabul etti.²⁰⁹

²⁰⁷ Müslim, “Mesacid”, 184; El-Hüzeyni, Tac, 1/392.

²⁰⁸ Bekir Demir, Peygamber Efendimiz’in Çocuklara Davranışları, (İstanbul: Adım Yayınları, 1999), 182- 185.

²⁰⁹ Murat Sarıçık, “Ebu Mahzûre”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/179-180.

Sonuç olarak Peygamberimiz (sav) sahabe çocuklarını gerek sokakta, gerek mescitte, gerek huzuruna geldiklerinde, gerekse evine misafir ettiği sırada kısacası eğitim fırsatı bulduğu her an eğitmiştir. Sahabe çocukları da Peygamberimiz' e (sav) duydukları derin sevgiden ötürü onun tavsiyelerini uygulamış, onu örnek almışlardır.

2.3. Peygamberimiz' in (sav) Gayr-ı Müslim Ailelerin Çocuklarına Yaklaşımı

Peygamberimiz (sav) kendi çocukları ve sahabe çocuklarının yanında gayri müslim ailelerin çocuklarıyla da ilgilenmiş, onlara karşı da ilgi, sevgi ve şefkatle muamelede bulunmuştur. Çocuklarla ilgili herhangi bir tavsiyede bulunurken gayri müslim ailelerin çocuklarını ayrı tutmayarak sahip olduğu haklar bakımından bütün çocukları bir görmüştür. Peygamberimiz' in (sav) gayri müslim ailelerin çocuklarına olan yaklaşımı konusu çocuklar arasında ayırım yapmaması, gayri müslim ailelerin çocuklarıyla sosyal ilişkileri ve gayri müslim ailelerin çocuklarını İslam'a davet etmesi başlıklarıyla ele alınacaktır.

2.3.1. Çocuklar Arasında Ayırım Yapmaması

Peygamberimiz (sav) çocuklar arasında din, ırk, kültür vb. ayırımı yapmamıştır. Haklarını gözetmek konusunda Müslüman ve gayri müslim çocukları arasında kayırmacı bir tutumda bulunmayarak birini diğerine tercih etmemiştir. Peygamberliğin son halkası olma bilinciyle bütün ümmeti kucaklamıştır.

Peygamberimiz (sav) *“Her çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anne ve babası onu Yahudileştirir veya Hristiyanlaştırır...”*²¹⁰ buyurarak çocukların dini anlamdaki sorumluluklarının anne ve babaları üzerinde olduğunu, çocukların bundan mesul tutulamayacağını belirtmiştir. Yine üç gruptan kalem kaldırıldığını bildirdiği hadiste

²¹⁰ Buhari, “Cenaiz” 79; Müslim, “Kader” 6.

çocuğu da zikretmiştir.²¹¹ Bütün bunlar dikkate alındığında Peygamberimiz' in (sav) çocuklara olan yaklaşımının “*Her çocuk masum doğar*” ilkesi doğrultusunda olduğu görülmektedir.²¹²

Peygamberimiz (sav) daha peygamberliğinin ilk dönemlerinde insanlarla yaptığı anlaşmalarda “*Allah'a şirk koşturmak, hırsızlık yapmamak... gibi şartların yanında çocukları öldürmemek*”²¹³ şartını da zikretmiştir. Peygamberliğinin ilk yıllarından itibaren çocukların haklarını savunmuş ve kötü Arap adetlerini ortadan kaldırmak için mücadele etmiştir. Peygamberimiz (sav) savaşlarda gençlerin, kadınların ve özellikle çocukların öldürülmesini yasaklamıştır.²¹⁴ Bu durum çocuğun din veya konum bakımından yetişkinle bir tutulmayıp yaşama hakkına özellikle dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir. Yine savaşlarda esir alınan kadınların çocuklarının annelerden uzaklaştırılmasını veya satılmasını yasaklamıştır.²¹⁵ İslam hukukunda da çocukların sahip olduğu haklar bakımından Müslüman-gayr-ı müslim ayrımı yapılmaksızın bütün çocuklar bu haklara sahiptir.²¹⁶

Peygamberimiz (sav) çocukların soyuna ve asaletine bakmaksızın hak edene hak ettiğini vermede titiz davranmıştır. Örneğin Medine'ye gelen Beni Temim heyetinin eşyaların başına nöbetçi olarak bıraktıkları Amr b. Ethem (ra) adındaki çocuğu yanına çağırarak ona da ikramda bulunmak istemiş, heyette bulunanlardan Kays b. Âsım onun saygın bir kabilede olmadığını söyleyince “*Olsun, o heyetle beraber gelmiş ve bahşiş almayı hak etmiştir.*” buyurmuştur.²¹⁷

Peygamberimiz (sav) başkalarının çocukları arasında din, ırk, cinsiyet vb. ayrımı yapmadığı gibi kendi çocuklarını da diğer çocuklara tercih etmemiştir. Hırsızlık yapan asil bir ailenin kızının suçunu affetmesini talep edenlere “*...Allah'a yemin olsun ki eğer kızım*

²¹¹ Buhari, “Hudud”, 22. Ebu Davud, “Hudud”, 16; Nesâi, “Talâk”, 21; Tirmizi, “Hudud” 1; İbn Mace, “Talâk” 15.

²¹² Asfur, Hz. Peygamber'in Çocuklara Davranışı ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi, 131.

²¹³ Canan. Allah'ın Çocuklara Bahsettiği Haklar, 62-63.

²¹⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 9/427. (Sahih hadistir.)

²¹⁵ Hakim, Müstedrek, 2/55.

²¹⁶ Canan, Allah'ın Çocuklara Bahsettiği Haklar, 65-66.

²¹⁷ Muhammed b. Ömer El-Vakıdî, el-Meğâzi, Nşr. Marsden Jones. (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1404/1984), 3/979-980.

Fatıma dahi hırsızlık yapsa ona da gereken cezayı verirdim”²¹⁸ şeklinde verdiği cevap onun kendi çocuklarını başkalarının çocuklarına karşı gayrı hukuki bir şekilde kayırmadığını göstermektedir.

2.3.2. Gayr-ı Müslim Ailelerin Çocuklarıyla Diyalogu

Peygamberimiz’ in (sav) peygamberliğinin özellikle Medine döneminde toplumda Müslümanlar dışında, Hristiyan ve Yahudiler gibi Müslüman olmayan insanlar da yaşamaktaydı. O dönemde olduğu gibi günümüzde de farklı dine mensup insanlar aynı çevrede yaşamakta, dolayısıyla birbirleriyle iletişim ve etkileşim halinde olmaktadır. Kaçınılmaz olan bu tür durumlarda Peygamberimiz’ in (sav) onlarla iletişimini, onların çocuklarıyla olan ilişkilerini bilmek günümüz sosyal hayatının nasıl şekillendirilmesi gerektiği konusunda bizlere ışık tutacaktır.

Sosyal hayatın ilk adımı olan selamlaşma konusunda Peygamberimiz’ in (sav) uygulama ve tavsiyeleri konumuz açısından önemlidir. Peygamberimiz (sav) ehli kitaptan olan insanlarla karşılaştığında onlara “*Selam, hidayete tabi olanlara olsun.*”²¹⁹ diyerek selam vermiştir. Aynı şekilde ehli kitaptan birinin Müslümana selam verdiğinde selamın misliyle ona karşılık verilmesi gerektiğini buyurmuştur.²²⁰ Peygamberimiz (sav) komşuluk ilişkilerinde de gayrı müslim komşularına karşı sorumlu olduğumuzu “*Komşu üç kısma ayrılır. Birisinin üç hakkı vardır; komşuluk hakkı, yakınlık hakkı ve İslâmiyet hakkı. İkincisinin iki hakkı vardır; komşuluk hakkı ve İslâmiyet hakkı. Üçüncüsünün bir hakkı vardır; komşuluk hakkı ki bu Yahudi, Hristiyan ve müşrik komşudur.*”²²¹ hadisiyle bizlere bildirmiştir. Hadiste de anlatıldığı gibi Müslüman olmaması o kişiyle komşuluk yapılmasına ve ona karşı olan sorumlulukların yerine getirilmesine engel değildir. Tıpkı Müslüman komşularımızda olduğu gibi gayrı müslim komşularımızın da davetine icabet etmeli, sıkıntılı durumlarında onlara yardım etmeli, hastalandıklarında ziyaretlerine

²¹⁸ Buhari, “Fedailü’l-Ashab”, 29.

²¹⁹ Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmâm Es-San’anî, el-Musannef, Çev: Zekeriya Yıldız, (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2013), 6/29. (İbn Ebi Şeybe, İbn Sirin kanalıyla aynısını rivayet etmiştir.)

²²⁰ Buhârî, “İsti’zan”, 22; Müslim, “Selâm”, 7.

²²¹ Alauddin Ali el-Muttaki el-Hindi, *Kenzu’l- Ummal fi Süneni’l-Akvâl ve’l-Ef’al* (Beyrut, ts), 9/51.

gitmeliyiz. İslam hukukuna göre Müslüman olmayan akraba, anne ve babalara iyilik yapılması ve onlara karşı sorumlulukların yerine getirilmesi gerekir.²²² Müslüman olmayan toplumlar herhangi bir zarar vermiyorsa onlara karşı olumsuz davranışlar da yasaklanmıştır.²²³ Bu ve buna benzer hükümlerde de görüldüğü gibi Peygamberimiz' in (sav) uygulamalarında Müslüman olmayan bireylerin hakları korunmuş, onlara karşı olan sorumluluklar yerine getirilmiştir. Müslüman olmayan yetişkinlerle olan iletişimde dini ve vicdani ilkelerle hareket eden Peygamberimiz' in (sav) çocuklar konusunda daha hassasiyetli davrandığını tahmin etmek zor değildir. Çünkü O, anne babası hangi dine mensup olursa olsun bütün çocukların Müslüman olarak doğduğunu bildirmiş ve bu çocuklara karşı Müslüman çocuklara gösterdiği şefkatin aynısıyla muamele etmiştir.

Peygamberimiz (sav) Müslüman çocuklara yaptığı gibi gayr-ı müslim ailelerin çocuklarını da bineğine alarak onları da sevindirmiştir. Örneğin Mekke'nin fethedildiği gün kendisini karşılayan müşrik çocuklarından birini devesinin önüne diğerini de arkasına bindirmiştir.²²⁴

Peygamberimiz' in (sav) Müslüman olmayan ailelerin çocuklarıyla olan ilişkilerini göstermesi bakımından, fakir olan Yahudi çocuğu yanında çalıştırarak onu istihdam etmesi ve hastalandığını öğrendiğinde hemen onu ziyarete gitmesi²²⁵ önemli bir veridir.

2.3.3. Gayr-ı Müslim Ailelerin Çocuklarını İslam'a Davet Etmesi

Peygamberimiz (sav) kendi çocukları ve sahabe çocuklarını eğittiği gibi gayr-ı müslim ailelerin çocuklarını da eğitmek için çaba göstermiştir. İslam'a davet faaliyetlerinde sadece yetişkinlere değil çocuklara yönelik çalışmalar da yapmıştır. Peygamberimiz (sav) gayr-ı müslim ailelerin çocuklarını İslam'a davet ederek onları sevdiğini ve önemseydiğini göstermiştir. Zira kendi ailesi olmasa bile toplumda büyük bir

²²² Lokmam, 31/15.

²²³ Mümtetine, 60/8.

²²⁴ Buhârî, "libâs", 99.

²²⁵ Buhari, "Cenaiz", 80; Ebû Davud, "Cenâiz", 5.

kesimin peygamber olarak kabul ettiği, her sözüne itaat ettiği bir kişinin kendisini muhatap aldığını gören çocuk için bundan daha büyük onur verici bir şey olamaz.

Peygamberimiz' in (sav) gayr-ı müslim ailelerin çocuklarını İslam'a davet etmesi aynı zamanda onun evrensel insani değerleri taşıdığının, çocuklara olan yaklaşımında hepsini aynı değerde gördüğünün göstergesidir.

Konuyla ilgili Enes'in (ra) rivayet ettiği hadiste Peygamberimiz' in (sav) hizmetine verilen Yahudi bir çocuk hastalandığında Peygamberimiz' in (sav) onu ziyarete gittiğini ve ona Müslüman olması için telkinde bulunması üzerine çocuğun babasının iznini alarak Müslüman olduğunu bildirmiştir.²²⁶ İlgili hadiste bahsi geçen çocuk fakir bir ailenin çocuğu olup Peygamberimiz' in (sav) yanında ücretli çalışmaktaydı. Peygamberimiz (sav) çocuğun uygun bir iş bulup düzenli çalışmasına olanak tanıyarak gayr-ı müslim ailelerin çocuklarının yoksulluğuna duyarsız kalmamıştır. Peygamberimiz' in (sav) yanında çalışan çocuk bir gün gelmeyince hemen yokluğunu fark edip ziyaretine gitmesi onu ne kadar önemsediniğini göstermektedir. Yine Peygamberimiz' in (sav) hizmetindeki bu çocuğun babasından izin aldıktan sonra düşünmeden Müslüman olmasından Peygamberimiz' i (sav) ne kadar çok sevdiği ve aslında davet öncesinde kalbinin İslam'a ısındığını anlaşılmaktadır.²²⁷ Çocuğun Peygamberimiz' in (sav) yanında çalıştığı halde İslam'a davet öncesinde Müslüman olmaması Peygamberimiz' in (sav) dini anlamda ona herhangi bir baskı yapmadığını ve onu kendi özgür iradesinde serbest bıraktığını göstermektedir. Adeta İslam'ın güzelliğini ona yaşayarak anlatmıştır.

Sonuç olarak Peygamberimiz' in (sav) büyük küçük ayrımı yapmaksızın herkesi İslam'a davet etmesi onun çocukları da ayrı bir kitle olarak gördüğünün göstergesidir. Yetişkin insanlara değer verdiği gibi çocuklara değer vermiş, onların da İslam nuru ile aydınlanması için bütün gayretiyle mücadele etmiştir.

²²⁶ Buhari, "Cenaiz", 78; Ebu Davud, "Cenaiz" 5.

²²⁷ Asfur, Hz. Peygamber'in Çocuklara Davranışı ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi, 134.

2.4. Peygamberimiz' in (sav) Özel Eğitim Gerektiren Çocuklara Yaklaşımı

Peygamberimiz' in (sav) eğitim metodunun en önemli unsurlarından biri de herkesi aynı metotla eğitmeyerek, kişinin bulunduğu koşul, kavrama kabiliyeti gibi bireysel farklılıkları dikkate alarak eğitim vermesidir. Her insanın yaşam koşulları, bulunduğu çevre ve kavrama düzeyi bir değildir. Bu tür bireysel farklılıklar eğitim yönteminde farklı metotların kullanılmasını gerektirir. Bu bölümde Peygamberimiz' in (sav) özel eğitim gerektiren üstün zekalı, yetim ve engelli çocukları eğitim metodu konuları ele alınacaktır.

2.4.1. Üstün Zekalı Çocuklara Özel Muamele Göstermesi

Yaşıtlarına göre öğrenme süreci erken ve hızlı olan, karşılaştıkları problemlere ilişkin yaratıcı çözümler üreten, yetenekli oldukları alana karşı oldukça meraklı olan çocuklar üstün zekalı olarak tanımlanır.²²⁸ Toplumun yaklaşık %2'sinin üstün zekalı olduğu bilinir. Toplumların ilerlemesinde payı en yüksek olan üstün zekalıların sağladığı katkıdır.²²⁹ Bu nedenle her toplumda üstün zekalı çocukların eğitimine ilişkin araştırmalar yapılmalı ve bu çocukların eğitimi en doğru şekilde verilerek topluma olan katkılarından istifade edilmelidir.

Peygamberimiz (sav) kavrama kabiliyeti yaşıtlarından üstün olan çocukların eğitimine özen göstermiş, onların kendini geliştirmesi ve topluma faydalı bireyler olmaları için mücadele etmiştir. Peygamberimiz (sav) *“İnsanlara durumlarına göre muamele edin.”*²³⁰ buyurarak kavrama kabiliyeti yüksek insanlara farklı bir eğitim metodu uygulanması gerektiğine işaret etmiştir.

Peygamberimiz (sav) üstün zekalı çocukları kabiliyetleri doğrultusunda eğitim görmeye yönlendirmiştir. Örneğin, Medine'ye hicret ettiğinde dil kabiliyeti oldukça iyi olan Zeyd b. Sabit'ten (ra) önce bildiği dil olan İbranice' yi okuma yazmayı öğrenmesini

²²⁸ Tanık N. Önal, “Üstün Zekâlı Çocukların Tanılanmaları”. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi 8/2 (Nisan 2019): 1591-1602.

²²⁹ Metin Uzun, Üstün yetenekli çocuklar el kitabı, (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2004), 67-73.

²³⁰ Ebu Davud, “Edeb”, 20. (Sahih hadistir.)

istemmiştir. Zeyd b. Sabit (ra) kısa sürede okuma yazmayı öğrenince Peygamberimiz' in (sav) Yahudilere gönderdiği mektupları yazma görevini üstlenmiştir. Ardından Peygamberimiz (sav) ondan Süryanice' yi öğrenmesini istemiş o da kısa sürede Süryanice' yi de öğrenerek Süryanice mektupları okuyup yazma görevini de üstlenerek adeta Peygamberimiz' in (sav) özel tercümanı olmuştur.²³¹ Bu olayda Peygamberimiz' in (sav) üstün zekalı çocukları toplumun ihtiyaç duyduğu alanlara yönlendirerek kabiliyetlerini sergilemelerine imkan sağlaması dikkate değer bir unsurdur.

Peygamberimiz (sav) üstün zekalı çocukların kararlarına saygı duymuştur. Örneğin, solunda oturan yaşlı birine suyu ikram etmek için İbn Abbas'tan (ra) izin istediğinde onun "*Senin dudağına değen yerden ilk ben su içmek istiyorum, bu hakkımı kimseye vermem.*" demesi üzerine suyu önce ona vermiştir. İbn Abbas (ra) henüz küçük yaşına rağmen Peygamberimiz' in (sav) mübarek şahsiyetini kavrama kabiliyeti göstermiştir.

Peygamberimiz (sav) çocuk eğitiminde duaya büyük önem vermiştir. Zeki çocukların kendi dünyasında mantıklı bulduğu açıklamalar normalde doğru olmasa da onların yanlışını düzelttiği zaman dua etmeyi ve böylece çocukları yüreklendirmeyi ihmal etmezdi. Çocuğun yaptığı akıl yürütmeler yanlış da olsa saçma, yararsız ve mantıksız görülmemelidir. Çocuğun yaptığı yorumlarla alay edilerek onun yürüttüğü farklı mantıksal süreçler zedelenmemelidir. Bu konuda İbn Abbas'ın (ra) hadisi bizlere örnektir. Peygamberimiz (sav) namaz kılarken İbn Abbas'ı (ra) sağına yerleştirdiği halde o sessizce Peygamberimiz' in (sav) arkasında saf tutmaya çalışmıştır. Peygamberimiz (sav) ona böyle yapmasının nedenini sorunca "*Sen Allah'ın elçisisin. Ben ise normal insanım, sıradan bir insan nasıl senin yanında namaz kılsın? Benim senin arkanda namaz kılmam gerekiyor.*" cevabını vermiştir.²³² Aslında doğrusu Peygamberimiz' in (sav) öğrettiği gibi onun sağında namaz kılmasıdır. Ancak İbn Abbas (ra) kendi akıl yürütmesiyle olaya farklı bir boyuttan yaklaşmıştır.

²³¹ Buhari, "Ahkam", 40; Ebu Davud, "İlim", 2.

²³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/178. (Buhari ve Müslim'in şartlarına göre sahih hadistir.)

Peygamberimiz' in (sav) zeki insanları eğitirken dikkat ettiği hususlardan biri onlarla konuşmak, müzakere etmek, onların fikirlerini dinlemek, onları bilgilendirerek zihin kabiliyetlerini artırmaktır. Örneğin eşi Hz. Aişe (ra) zeki ve hafızası güçlü bir kadındı, Peygamberimiz (sav) de onunla sohbet etmekten ve onun sorularını cevaplamaktan memnun olurdu.²³³

Üstün zekalı ve yetenekli çocukları özel eğitmek kadar onlara hak ettikleri sorumlulukları vermek de bu yetenekleri geliştirmek için önemlidir. Üstün yetenekli gençlere yeteneklerini sergileyebilecekleri ortamların sunulması, onları yüreklendirerek bu yeteneğin gelişmesine katkı sağladığı gibi toplumun da bu insanlardan yararlanmasını sağlar. Peygamberimiz (sav) de toplumda görev dağılımı yaparken Arap geleneklerinin aksine yaş veya asabiyeti (soy üstünlüğü) değil, kabiliyet ve liyakati dikkate almıştır. Örneğin Zeyd b. Harise' nin (ra) oğlu olan Üsame (ra), azatlı bir kölenin oğlu ve yaşı da çok genç olduğu halde aralarında Hz. Ebu Bekir (ra) ve Hz. Ömer (ra) gibi şahsiyetlerin bulunduğu Suriye'ye gönderilmek için hazırlanan orduya kumandan olarak görevlendirilmiştir. Hatta bu durum bazı sahabeleri memnun etmediği için birtakım serzenişlerde bulunsalar bile Peygamberimiz (sav) verdiği kararı değiştirmemiştir.²³⁴ Yine sahip olduğu göz alıcı servete ve ailesinin onu Müslüman olmaktan vazgeçirmek için gösterdikleri bütün çabaya rağmen Müslüman olmayı tercih eden ve aldığı kararda sebat eden Musab b. Umeyr' i (ra) genç yaşına rağmen yüksek bilgi düzeyi ve eğitici kabiliyetinden ötürü Medine'ye öğretmen olarak göndermiştir.²³⁵

Sonuç olarak Peygamberimiz (sav) eğitim uygulamalarında üstün zekalı çocuklara farklı yöntemler uygulayarak onların kapasitesini en iyi şekilde kullanmaları için çalışmıştır. Bunu yaparken onların kavrama düzeyine göre eğitim vermiş, kabiliyetli oldukları alana yönlendirmiş, kararlarına saygı duymuş, fikirlerini ifade etme özgürlüğü tanımış ve performanslarını sergileyebilecekleri alanlar oluşturarak bu çocukların ve gençlerin topluma faydalı olmalarını sağlamıştır.

²³³ Mustafa Fayda, "Aişe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/201-205.

²³⁴ Buhârî, "Fedâilu's-Sahabe" 17; Muslim, "Fedail" 63.

²³⁵ Hüseyin Algül, "Musab b. Umeyr'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/226-227.

3.4.2. Yetimlere Özel Muamele Göstermesi

Peygamberimiz' in (sav) özel muamele gösterdiği zümrelerden biri de yetim çocuklardır. Yetim kavramı Arapçada (ى-ت-م) kökünden türemiştir. Sözlükte “yalnız olmak, tek başına kalmak” anlamlarına gelmektedir. Kavram olarak ise babasını kaybeden çocuğu ifade eder.²³⁶ Arapça' da annesini kaybeden çocuğa “el-aciyy”, hem annesini hem babasını kaybeden çocuğa ise “latim” denilmektedir.²³⁷ Türkçe' de ise annesini veya hem annesini hem babasını kaybeden çocuğa “öksüz” denilmektedir.²³⁸ İslam hukukunda buluş çağına erişilince yetimliğin kalktığı kabul edilir.²³⁹

Kur'an'da 12 surede, 23 ayette yetimden ve yetim haklarından bahsedilmektedir.²⁴⁰ Peygamberliğin ilk dönemi olan Mekke yıllarında yetimlerin hakları ile ilgili ayetlerin indirilme nedeni Allah Teala'nın yetimlere yapılan haksızlık ve zulmü önlemek istemesidir. Kur'an'ın açıklayıcısı olan Peygamberimiz' in (sav) uygulama ve tavsiyeleri yetimlere karşı nasıl davranılacağı, onların haklarının nasıl korunacağı konusunda bizlere yol göstermektedir.

Peygamberimiz' in (sav) yetimlere olan davranışlarını incelediğimizde bazı yetimleri evine alarak sorumluluklarını bizzat üstlendiğini bazılarını ise evine almasa da gerek maddi gerekse manevi anlamda onlara ayrı muamelede bulunduğunu görmekteyiz. Peygamberimiz (sav) eşlerinin önceki evliliklerinden olan çocuklarını evine almış, onların sorumluluklarını bizzat üstlenmiştir. Evinde yetiştirdiği yetimleri evlilik çağına ulaşınca evlendirmiş ve topluma dahil etmiştir.²⁴¹ Peygamberimiz' in (sav) himayesinde yetişmiş yetim çocuklar ilerleyen yaşlarında İslam toplumunda önemli noktalara gelmiş, İslam'ın

²³⁶ Abdüsselam Arı, “Yetim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/501-503.

²³⁷ Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, (Beyrut: Dârü Sadır, 1990), 12/646.

²³⁸ Türk Dil Kurumu, “öksüz”, erişim: 24 Aralık 2019 <https://sozluk.gov.tr/?kelime=öksüz>

²³⁹ Yetimliğin buluş çağında kalkacağını belirten ilgili hadis için bk. Ebu Davud, “Vesaya”, 9.

²⁴⁰ Şadiye Yılmaz, Hz. Peygamber'in Yetimlere Karşı Davranışı (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), 11.

²⁴¹ Muhammed b. Sâ'd b. Menî, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, Thk. İhsan Abbâs. (Beyrut: Dâr Sâdır, 1968.), 6/532.

sonraki nesillere ulaştırılmasında büyük rol oynamışlardır. Örneğın hicretten sonra Medine’de inşa edilen Mescid-i Nebi’nin yanında kimsesizlerin ve yetimlerin kalması için yapılan Suffa’da yetişen genellikle yetim sahabeler ilerleyen dönemlerde toplumda önemli görevler üstlenmişlerdir.²⁴²

Peygamberimiz’ in (sav) üvey oğlu olan Ömer (eşi Ümmü Seleme’ nin çocuğı) Peygamberimiz’ in (sav) kendisini nasıl eğittiğini bize gösteren hadisi şöyledir; *“Resulullah’ in (sav) terbiyesinde bir çocuktum. Yemekte elim, tabağın her tarafında dolaşıyordum. Resulullah (sav) bana ikazda bulundu: ‘Evlat! Allah’ın ismini an, sağımla ye, önünden ye!’ Bundan sonra hep böyle dedim.”*²⁴³ İlgili hadiste Peygamberimiz’ in (sav) evinde barındırdığı yetimi terbiye ederken ona “Evlat!” diyerek hitap etmesi ve ona nasıl yemesi gerektiğini anlatması çocuk eğitimi yöntemleri bakımından önemlidir.

Peygamberimiz (sav) evindeki yetimlerin bakımını üstlenip onları eğittiğı gibi onlara sevgi ve şefkat göstererek baba eksikliğini hissettirmemiştir. Ümmü Eymen’ in kızı “Berre” nin adını “Zeynep” olarak değıştirmiş zaman zaman “Nerde Zeban, ne yaptı Zeban?” diyerek onunla şakalaşmıştır.²⁴⁴ Yine yetim bir çocuk olup Peygamberimiz’ in (sav) hizmetine verilen Enes b. Malik’e “Enescik” veya “Yavrucuğum” diyerek hitap etmesi²⁴⁵ ona karşı olan sevgisinin bir göstergesidir.

Peygamberimiz (sav) sadece evindeki yetimlerle değıl akrabalarının yetimleriyle hatta tüm toplumda yer alan yetimlerle ilgilenmiştir. Örneğın amcası Ebu Talib’ in oğlu Cafer (ra) şehit olunca çocuklarını evine almış üç gün boyunca onları evinde misafir etmiştir.²⁴⁶ Peygamberimiz’ in (sav) ganimet ve devlet gelirlerinden yetimlere pay

²⁴² Mustafa Baktır, “Suffe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/469-470.

²⁴³ Müslim, “Eşribe”, 108.

²⁴⁴ Müslim, “Ādab”, 49.

²⁴⁵ Ebu Davud, “Edeb”, 65. (Sahih hadistir.)

²⁴⁶ İbn Sa’d, *Tabakat*, 4/36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/368; Ebu Abbas Takıyyuddin Ahmed b. Ali el-Makrizi, *İmtâu’l Esma bima’l li’n-Nebiyy mine’l-ahval ve’l-emval ve’l-hadeife ve’l-meta*, Thk: Muhammed Abdülhamid en-Nümeysi (Beyrut: Daru’l Kütübi’l İlmiyye, 1999), 1/343.

ayırması hatta yetimlere kendi çocuklarından önce öncelik tanınması²⁴⁷ onun toplumdaki yetimlerle de yakından ilgilendiğini göstermektedir.

Peygamberimiz (sav) kendisi yetimlere özel ilgi gösterdiği gibi müminlerin de yetimlere karşı aynı ilgi ile muamele göstermelerini ve onlara karşı olan sorumluluklarını üstlenmelerini teşvik etmiş, yetim hakkını ihlal etmeme konusunda ümmeti uyarmıştır. Peygamberimiz' in (sav) bununla ilgili hadislerinden birinde “*Müslümanlar içinde en hayırlı ev, içinde kendisine iyilik edilen bir yetimin bulunduğu evdir ve Müslümanlar içindeki en şerli ev içinde bir yetim bulunup da kendisine fenalık edilen evdir.*”²⁴⁸ Yine üç yetim yetiştiren kişinin ömrü boyunca geceleri namaz kılmış, gündüzleri oruç tutmuş ve sabahtan akşama kadar cihat etmiş kadar sevap aldığını, yetime vekil olan kişi ile (işaret ve orta parmağını göstererek) cennette kardeş olacağını,²⁴⁹ yetimi doyurmak için evine götüren kişinin affedilmeyecek bir günahı yoksa Allah'ın onu mutlaka cennete koyacağını²⁵⁰ yetimin başını okşayan kişinin üzerinden elinin geçtiği saçının kılların sayısı kadar ecir ve sevap kazanacağını²⁵¹ bildirmiş ve böylece Müslümanların yetimlere karşı gerek maddi gerekse manevi manada daha duyarlı olmalarını istemiştir.

2.4.3. Engellileri Özel Eğitmesi

Her insanı mutlu eden, sahip oldukları arasında en kıymetli gördüğü şey hiç kuşkusuz sağlıklı olmasıdır. Sağlık, insanın sahip olduğu diğer nimetlerden hakkıyla istifade etmesi için gereklidir. Nitekim Peygamberimiz (sav) de insanların çoğunun kıymetini bilemediği iki nimetten birinin sağlık olduğunu²⁵², bir kimseye imandan sonra sağlıktan daha hayırlı bir şey verilmediğini belirterek²⁵³ sağlığın önemine dikkat çekmiştir. Bu yüzden insan, sağlığında en ufak bir aksaklık olduğunda bunu gidermenin

²⁴⁷ Ebu Davud, “el-Harac ve'l İmare ve'l-Fey”, 20.

²⁴⁸ İbn Mace, “Edeb”, 6. (Hadisin senedinde bulunan Yahya b. Süleyman hakkında hadis alimleri ihtilafa düşmüşlerdir. Buhari, onun hadisinin Münker olduğunu belirtir. El-Cmiu's-Sağir'de ilgili hadisın sahih olduğu belirtilmiştir.)

²⁴⁹ Ebu Davud, “Edeb”, 121. (Sahih hadistir.)

²⁵⁰ Tirmizi, “Birr ve Sıla”, 51. (Tirmizi, senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir.)

²⁵¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/ 472. (Senedi zayıftır.)

²⁵² Buhari, “Rikak”, 1.

ve yeniden sağığına kavuşmanın temennisiyle gerekli tedavi için çözüm yolları aramaya başlar. Ancak toplumda doğuştan gelen veya daha sonra çeşitli sebeplerle kalıcı sağık problemleri olan insanlar da mevcuttur. Hatta sağığı yerinde olanların hayatları boyunca bunu koruyabileceklerinin de garantisi yoktur. Beklenmedik bir hastalık veya kaza gibi nedenlerle sağıklı insanlar da sağıklarında ciddi kayıplar yaşayabilmektedir. Bu bölümde Peygamberimiz' in (sav) bu tür kalıcı sağık problemleri olan engellilere karşı yaklaşımı, onlarla olan ilişkileri ve onları nasıl eğittiğı incelenenecektir.

Doğuştan veya daha sonradan çeşitli nedenlerle fiziksel, zihinsel, duygusal yeteneklerini kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve kendi ihtiyaçlarını gidermede güçlük yaşayan, bu konuda yardım ve desteğe gereksinim duyan kişiler özürlü olarak tanımlanır.²⁵⁴ Sakat Kişinin Hakları Bildirisi'nde normal bir kişinin kendi kendine yapabildiğı kabiliyetlerini kalıtım veya sonradan olan bir sebeple sergileyemeyen kişiler olarak tanımlanmaktadır.²⁵⁵ Engelli, sakat, mazur gibi kelimeler özürlü kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılır.²⁵⁶ Özürlülük fiziksel ve zihinsel olmak üzere iki ayrı türdedir.²⁵⁷

Peygamberimiz (sav) insanlara soyu, dış görünüşü, zenginliğı gibi maddi kaynaklardan ötürü değil insan olduğı için sayğı göstermiş²⁵⁸ ve insanın Allah katındaki değerinin kalbin temizliğı ve amellerin güzelliğı ile belirleneceğini bildirmiştir.²⁵⁹ Dolayısıyla bedeni bir noksanlıktan ötürü insanlara olan değerinde herhangi bir farklılık göstermemiştir.

Peygamberimiz' in (sav) özürlülere olan davranışlarını göstermesi bakımından görme engelli sahabe olan Abdullah b. Ümmi Mektûm hadisi önemlidir. İlgili hadiste Peygamberimiz (sav) Mekke'nin ileri gelenlerine İslam'ı anlatırken sözünü kesen Ümmi

²⁵³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/3.

²⁵⁴ Faruk Söyler, Hadislerde Özürlü Kavramı ve Hz. Peygamber' in Özürlülere Yaklaşımı (Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2010), 6-12.

²⁵⁵ Bağımsız İletişim Ağı, "Engelli", erişim: 15 Şubat 2020 <https://m.bianet.org/bianet/saglik/26957-sakat-kisilerin-haklari-beyannamesi>

²⁵⁶ Türk Dil Kurumu, "Sakat", erişim: 15 Şubat 2020 "<https://sozluk.gov.tr/-sakat->

²⁵⁷ Söyler, Hadislerde Özürlü Kavramı ve Hz. Peygamber' in Özürlülere Yaklaşımı, 7-12.

²⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/158.

²⁵⁹ Müslim, "Birr", 33; İbn Mâce, "Zühd", 9.

Mektûm' dan yüzünü çeviren ve onunla ilgilenmeyen Peygamberimiz' in (sav) bu davranışı ayete konu edilerek Allah'ın bu tutumdan hoşlanmadığı belirtilmiştir.²⁶⁰ Bu olaydan sonra Peygamberimiz (sav) Abdullah b. Ümmi Mektum ile her karşılaştığında ona “*Hakkında Rabbimin beni uyardığı kişi...*” diyerek hitap etmiştir. İlgili rivayette Allah Teala'nın da özürülere karşı hassas olduğu ve Resulünden de aynı hassasiyetle davranmasını istediği görülmektedir. Ayrıca ilgili hadiste engellilerin de eğitim hakkı olduğu ve onların da eğitilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Yine Peygamberimiz' in (sav) Medine dışına çıktığında yerine Ümmi Mektûm' u vekil bırakması,²⁶¹ topal olan Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak tayin etmesi ²⁶² gibi özürülere kamuda görev vermesi ve âma olanlara yol göstermenin, sağır ve dilsizle ilgilenerek onlara yardımcı olmanın sevap olduğunu bildirmesi²⁶³ onun özürülere karşı hassas ve çok merhametli olduğunu gösterir.

Peygamberimiz' in (sav) engellilerin eğitimi ile ilgili müstakil bir hadisi bulunmamaktadır. Ancak ilim öğrenmeyi mümin erkek her Müslümana farz kılmasıyla²⁶⁴ toplumun bütün kesimini içine aldığı görülmektedir. Ayrıca zihinsel engel dışındaki engellilerin gücü nispetinde dinden sorumlu tutulması onların da eğitilmeleri gerektiğinin bir göstergesidir. Çünkü eğitim almayan bir kimse dini vecibeleri nasıl yerine getireceğini bilemez. Yine Peygamberimiz' in (sav) ilim meclisinde özürülülerin de bulunması onların da eğitiminin önemsendiğini göstermektedir.

²⁶⁰ Abese, 80/1-10.

²⁶¹ Abdullah Aydın, “Ümmü Mektum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/434-435.

²⁶² Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/230-236.

²⁶³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/169.

²⁶⁴ İbn Mace, “Mukaddime”, 17. (İmam Nevevi, bu hadisin sened bakımından zayıf ancak mana bakımından sahih olduğunu belirtmiştir. 1/387.)

3. ÇOCUK EĞİTİMİNDE DOĞUM ÖNCESİ VE İLK ÇOCUKLUK (0-2) DÖNEMİ

3.1. Doğum Öncesi Dönem

Çocuk eğitimi bilinenin aksine çocuk doğduktan sonra değil henüz çocuk doğmadan önce başlar. Erdemli ve topluma faydalı birey yetiştirilmesi için çocuk eğitiminde doğum öncesi dönemin de dikkate alınması gerekir. Bu bölümde çocuk eğitiminde doğum öncesi dönemin önemi, çocuğun eğitimine etkisi ve Peygamberimiz' in (sav) konu ile ilgili tavsiye ve uygulamaları hakkında bilgi verilecektir. Konu evlilikte seçicilik, çocuk eğitimine uygun aile ortamı ve güzel çevre ile hamilelik dönemi başlıklarıyla ele alınacaktır.

3.1.1. Evlilikte Seçicilik

Evlilik, kadın ve erkeğin kendilerine özgü bir mahremiyet ve paylaşım alanı oluşturmalarına ve insan soyunun devamına katkı sağlamalarına imkân veren yegâne meşrû ilişkidir.²⁶⁵ Evlilik birey, toplum ve neslin korunması için gerekli bir kurumdur. Evlilik sayesinde çocuğun eğitimi için uygun bir ortam sağlanmış olur. Kişinin beden ve ruhen fıtrî ihtiyaçlarını karşılaması, evli çiftler arasında birlik ve uyumun sağlanması bireye olan faydalarındandır. Yine evlilik sayesinde toplumun en küçük birimi olan ailenin kurulmasıyla toplumsal huzur sağlanır. Evlilikle yetişecek neslin anne babanın uyumu ve karşılıklı sorumluluk bilinciyle sağlıklı bir şekilde eğitilmesi mümkün olur. Evlilik kurumu neslin sağlıklı bir şekilde devamı için gereklidir.²⁶⁶

İslam dini meşru kurallar çerçevesinde evlilik kurumunun oluşturulmasını teşvik etmektedir. Kur'an'da, insanlar için kaynaşıp huzur bulacakları kendi türünden eşler

²⁶⁵ Fahrettin Atar, "Nikah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112-117.

²⁶⁶ Ulvan, *İslam'da Aile ve Çocuk Eğitimi*, 19-35.

yaratıp aralarında sevgi ve merhamet meydana getirildiği,²⁶⁷ eşlerin birbiri için elbise konumunda olduğu belirtilmiş²⁶⁸ bazı ayetlerde de evlilik teşvik edilmiştir.²⁶⁹

Peygamberimiz(sav) insanları evlenmeye ve çocuk sahibi olmaya teşvik etmiş ve evliliğin kişiye sağladığı faydalara değinmiştir. “*Kimin evlenme külfetine gücü yeterse, evlensin. Zira evlilik, gözü haramdan son derece korur. İffeti de o nispette muhafaza eder.*”²⁷⁰ “*Nikâha râğbet ediniz, çoğalınız. Ben kıyamet günü sizin çokluğunuzla, diğer ümmetlere karşı iftihar edeceğim*”²⁷¹. “*Gençler! Evlilik külfetlerinin altından kalkabileceğine güvenenleriniz evlensin. Çünkü evlilik, gözü ve cinsel arzuları zinadan korur. Aksi halde (zinadan korunmak için) oruç tutunuz*”²⁷². “*Dört şey Peygamber'in sünnetindendir: Haya, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve evlenmek*”²⁷³ ilgili hadislerde de görüldüğü gibi evlilik hem kişi hem toplum sağlığı için hem de sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi için önemli bir kurumdur. Bu nedenle İslam dininde evlilik önemli bir müessese olarak görülmüş ve onunla ilgili belli teşvik ve tavsiyelerde bulunulmuştur. Evlilik teklifi veya evlilik için ilk talep erkekten olmak zorunda değildir. Kadın da hayırlı gördüğü birine evlilik için teklifte bulunabilir. Bir baba güzel ahlaklı ve kızıyla mutlu olacaklarını düşündüğü birine kızının da onayını alarak kızıyla evlenmesi için teklifte bulunabilir.²⁷⁴

Eğitimin başladığı ilk yer ailedir. Ailede çocuğun temel eğitimini veren kişiler anne ve babadır. Ancak çocuk eğitiminde daha çok anne ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle anne, aile kurumunun ve çocuk eğitiminin en önemli ferdidir. Anne, çocukla daha fazla zaman geçirdiği ve asli ihtiyaçlarını birebir karşıladığı için çocuğun birinci derecede idolüdür.²⁷⁵ Annenin ahlakı ve kişiliği doğrudan çocuğa yansır. Anne ne kadar güzel ahlak

²⁶⁷ Rum, 30/21.

²⁶⁸ Bakara, 2/187.

²⁶⁹ Nahl, 16/72; Nûr, 24/32.

²⁷⁰ Buhari, “Nikah”, 2; Müslim, “Nikah”, 1; Ebû Dâvûd, “Nikâh” 1; İbn Mâce, “Nikâh” 1.

²⁷¹ İbn Mâce, “Nikâh” 1. (Sahih hadistir.)

²⁷² Buhârî, “Savm”, 10.

²⁷³ Nesâî, “İşratü'n-Nisâ” 1. (Hasen hadistir. Elbani, Zaifu'l Camii'nde zayıf hükmü vermiştir.)

²⁷⁴ Buhari, “Nikah” 33.

²⁷⁵ Nihat Yatkın, “İslâm'da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/33 (Aralık 2011): 47-61.

sahibi, faziletli olursa çocuk da o denli güzel ahlak üzere yetişir. Bu da toplumda sağlıklı nesillerin yetişmesini sağlar. Peygamberimiz' in (sav) çocuğun haklarını zikrettiği hadislerinden birinde “*yerinin güzel olması*” gerektiğine işaret etmiştir. Burada yerinin güzel olmasında kastedilen anne rahmidir. Yani çocuğu dünyaya getirecek annenin faziletli olması gerektiğine işaret edilmiştir.²⁷⁶

Resulullah(sav)'in “*Bir kadınla dört özelliğinden dolayı evlenilir; zenginliği için, asaleti için, güzelliği için ve dindarlığı için. Eli toprak olasıca! Sen dindar olanı tercih et*”²⁷⁷ hadisi de eş seçiminde dindarlık kriterini dikkate almayı tavsiye etmektedir. Bunun yanında Peygamberimiz' in (sav), Hz. Ömer'e hitaben “*Sana kişinin elde edeceği en değerli hazineden haber vereyim mi? Bu, salih bir kadındır.*”²⁷⁸ sözünde de güzel ahlak sahibi bir eşle evlenmenin önemine vurgu yaptığı görülmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi güzel ahlak sahibi bir annenin yetiştirdiği çocuklar anneyi örnek alıp onun ahlakıyla ahlaklanacaktır. Bu nedenle çocuk eğitiminde atılacak ilk adım iyi çocuk yetiştirmeye elverişli ve güzel ahlak sahibi bir eşle evlenmektir. Hadisler her ne kadar annenin faziletine değinse de evlilikte dikkate alınması gereken hususlar hem kadın hem erkek için geçerlidir. Çünkü evlilik kurumu kadın ve erkeğin birlikteliğiyle oluşmaktadır, çocuğun eğitimi de hem annenin hem babanın sorumluluğundadır.

3.1.2. Çocuğun Eğitimine Uygun Aile Ortamı ve Güzel Çevre

Genel itibariyle anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük birimine “aile” denir. Çocuğun dünyaya geldiği, ilk öğrenimini gerçekleştirdiği ve ilk sosyal deneyimini kazandığı yer aile ortamıdır.²⁷⁹

Aile kurumunun topluma sağladığı birçok fayda vardır.²⁸⁰ Aile kurumunun en önemli faydası ve yerini hiçbir şeyin dolduramayacağı konu ise yetişecek nesillerin

²⁷⁶ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali er-Tusi, İhya-ı Ulumuddin (Beyrut: Daru'l Marife, h. 505), 2/217.

²⁷⁷ Buhârî, “Nikah”, 16.

²⁷⁸ İbn Mace, “Nikah”, 5. (Tirmizi bu hadisin Hasen olduğunu söylemiştir.)

²⁷⁹ Selim Eren, “İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/1 (Haziran 2007): 129-152.

eğitimine sağladığı katkıdır. Çocuk ilk eğitimini ailede aldığı gibi beslenme, bakım, sevgi, öğrenme gibi temel ihtiyaçlarını da ailede karşılar. Aile kurumu çocuğun temel ihtiyaçlarını güvence altına alarak yetiştirilecek neslin yaşama hakkını korumuş olur.²⁸¹

Dünyaya gelen her insan konuşmayı, sosyal hayatta nasıl davranacağını,²⁸² nerede nasıl tepki vereceğini öncelikle aile ortamında ebeveynlerini taklit ederek öğrenir. Bu nedenle aile bireylerinin tutum ve davranışları, çocuğa karşı yaklaşımları, birbirleriyle olan diyalogları, alışkanlıkları vb. kısacası tüm hayat tarzı çocuğa aktarılmış olur.²⁸³ Bu durum kültürümüzde “Çocuk ailenin aynasıdır.” sözüyle de ortaya konulmuştur. Ailenin çocuk üzerindeki bu etkisinden ötürü çocuğa iyi bir eğitimin verilmesi için aile ortamının bu eğitime uygun olması gerekir. Aile kurumu aynı zamanda çocuğa verilecek manevi eğitimin ilk okuludur.²⁸⁴

Her alanda olduğu gibi dini eğitim açısından da aile ortamı önemini korumaktadır. Aile bireylerinin dini bilgisi, yaşantısı ve din hakkındaki algı ve tutumları çocuğa yansımakta, çocuğun dini kimliğini şekillendirmektedir.²⁸⁵

Çocuk dini bakımdan mükellef değildir.²⁸⁶ Ancak çocukluk yılları aile-çocuk-din ilişkisi bakımından kritik bir dönemdir.²⁸⁷ Aile bireylerinin dini yaşantısı ve dine karşı yaklaşımları çocuğa yansır. Bu nedenle iyi bir eğitim verilmesi için eğitime uygun aile ortamının olması gerekir. Aile bireylerinin eğitilmiş, ahlaklı ve dindar olmaları gerekmektedir.

²⁸⁰ Bu konuda detaylı bilgi için bk. Mansur Teyfurov, “Kur’an-ı Kerim’de Aile Yapısı”. İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3/4 (Nisan 2014): 241-258.

²⁸¹ Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, 125-132.

²⁸² Adem Güneş, Çocuk Eğitiminde Pozitif İletişim Cezasız Çocuk Eğitimi, (İstanbul: Nesil Yayınları. 2017), 45-58.

²⁸³ Mehmet Zeki Aydın, “Ailede ahlak eğitimi”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/2 (Aralık 2003): 125-158.

²⁸⁴ Ali b. Naci Tarabyuşi, *El Esalibüt-Terbeviyyeti Fit-Te’amüli me’al Etfal ve Tatbikatüha Fil Merhaletil İbtidaiyyeti*, (Camiatü Ümmül Kura. h. 1429), 21.

²⁸⁵ Aydın, Ailede ahlak eğitimi, 125- 128.

²⁸⁶ Mustafa Sinanoğlu, “Teklif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/385-387.

²⁸⁷ Esra Türk, “Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi”. Marife Dini Araştırmalar Dergisi 14/3 (Aralık 2014): 143-158.

Anne-babanın bilgi birikimi ve hayat algılarının yanında çocuğa karşı olan tutum ve davranışları çocuklarıyla olan iletişimin kalitesi de çocuğun eğitimini, özellikle de din eğitimini etkiler. Wilson ve Sherkat'ın, lise öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmaya göre, anne-babasıyla sıcak ilişkileri bulunan öğrencilerin, din öğretimine karşı daha az olumsuz tepkide bulundukları anlaşılmıştır. Bunun yanında, ebeveynle yakın ilişkinin kurulamamış olması, onlarda dini çatışmayı da beraberinde getirdiği görülmüştür.²⁸⁸

Çocuk eğitiminde aile ortamının yanında aile dışındaki çevrenin de önemi büyüktür. İnsan hayatını sadece aile içerisinde geçirmemekte, aile dışındaki insanlarla da iletişim halinde olmaktadır. Bu iletişim insanların davranışları üzerinde etki edip değişmesine ve gelişmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla ailede verilen eğitimin tamamlayıcısı olarak aile dışındaki çevre kabul edilebilir. Bu nedenle iyi çevre kişinin ailede kazandığı olumlu davranışları pekiştirir. Olumsuz çevre ise kişinin ailesinden gördüğü olumlu davranışlardan uzaklaşmasına ve yanlış yönelimlerde bulunmasına sebep olabilir.²⁸⁹

3.1.3. Hamilelik Dönemi

İnsan dünyaya gelmeden önce yaklaşık dokuz aylık olan oluşum evresini anne karnında geçirir. Anne karnında tek bir hücreden mükemmel insan bedenine dönüşür ve gelişimi tamamlanınca da dünyaya gelir. Bu duruma “*Biz insanı alaktan yarattık*”²⁹⁰ ayetiyle Kur'an'da da temas edilir. Yine Kur'an'da bebeğin anne karnındaki oluşum evrelerini konu alan ayetler de mevcuttur.²⁹¹ Çocuğun anne karnındaki bu oluşum dönemi olan hamilelik döneminde, sağlıklı çocuk dünyaya gelmesi için anne ve babaların özen göstermeleri gerekir. Çünkü çocuğun sağlığı, doğum sonrası ile sınırlı olmayıp anne karnındaki dönemin sağlıklı geçirilmesiyle de ilgilidir. Normal bir insanın sağlığını etkileyen beslenme, psikolojik durum, sosyal ve fiziki çevre vb. durumlar anne karnındaki çocuğu da etkiler. Anne karnındaki bebek annenin yedikleri ve içtikleriyle beslenmekte ve

²⁸⁸ Eren, “İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi”, 129-152.

²⁸⁹ Eren, “İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi”, 129-152.

²⁹⁰ Alâk, 1/1.

büyümektedir. Duyguları da onu taşıyan annenin duygularından etkilenmektedir. Bu nedenle hamilelik döneminde annenin beslenmesi, psikolojik durumu vb. unsurlar çocuğu etkiler.²⁹² Anne helal ve temiz besinlerle beslenince bebek de İslam'ın uygun gördüğü şekilde beslenmiş olur. İslam her alanda olduğu gibi beslenmede de dengeyi tavsiye etmektedir. Bu nedenle hamile olan anne adayını da yeterli ve dengeli beslenmesine normal zamanlarındakinden daha çok dikkat etmelidir. Hamileyken kendi hayatının yanında karnındaki bebeğin hayatından da sorumludur. Ona zarar verecek gıdalar tüketmemeli, sağlıklı beslenmeye özen göstermelidir. Annenin hamilelik döneminde alkol, uyuşturucu, sigara vb. zararlı maddeler kullanması çocuğun sağlığına zarar verir.²⁹³ Doğum öncesinde sadece annenin sağlık durumu değil babanın da sağlık durumu doğacak olan çocuğu doğrudan etkiler. Yapılan araştırmalar babanın sağlık durumu, alkol, sigara vb. zararlı madde kullanımının anne rahminde oluşacak olan çocuğun sağlığına zarar verdiğini ortaya koymuştur.²⁹⁴

Hamilelik döneminde çocuğun psikolojik ve manevi gelişimini de desteklemek gerekir. Bu dönemde babanın anneye sağladığı güven duygusu ve ona gösterdiği şefkatin de çocuğun sağlığına etkisi olduğu gözlemlenmiştir.²⁹⁵ Hamilelik döneminde çocuğun manevi gelişimini destekleyen en önemli unsur duadır.²⁹⁶ Anne babalar henüz dünyaya gelmemiş çocuklarına dua ederek hem onun için iyi dilekte bulunmuş olurlar hem de kendilerini iyi bir insan yetiştirmeye hazırlamış olurlar.

Hamilelik döneminde sadece anne değil, babanın da üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmesi çocuğun yararına. Babanın anne ile olan ilişkisi, anne baba arasındaki sevgi bağları, aile içindeki huzur ortamı annenin ruh sağlığını doğrudan etkiler. Bu nedenle baba, hamile anne için gerekli huzurlu ve güvenilir ortamı

²⁹¹ Mü'minûn, 23/14.

²⁹² Ali Baz Bilici, 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014), 36-39.

²⁹³ Sağlık Bakanlığı, "Hamilelikte Beslenme", erişim: 28 Şubat 2020 <https://www.gebelik.org/tr/tibbi-bilgiler-gebelikte-beslenme-hamilelikte-alkol-kullaniminin-etkileri-ve-zararlari>.

²⁹⁴ Bilici, 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi, 40-42.

²⁹⁵ Robert Coles, The Moral Intelligence of Children. (London: Bloomsbury Publishing, 1998), 63-64.

²⁹⁶ Ratcliff, Donald, Çocuklar Dini Kavramları Nasıl Anlarlar. Birey ve Din, Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar Çev. Ali Rıza Aydın, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 101-116.

sağlamalıdır. Aile bağlarını güçlendiren önemli etkenlerden biri de dini bağlıdır. Örneğin anne babanın ibadetleri birlikte yapması manevi duygu paylaşımını sağlar.²⁹⁷

Hamilelik döneminin sadece doğacak olan çocuğu bekleme dönemi olarak algılanmayıp bu süreçte gerekli hazırlıkların yapılması önemlidir. Çocuk için gerekli eşyalar hazırlanmalıdır. Aynı zamanda anne babaların çocuğun temel ihtiyaçlarının nasıl karşılanması gerektiği hakkında bilgi veren kitapları temin edip okumaları, çocuk eğitimine dair yazılmış eserleri incelemeleri gerekir. Çocuk eğitimine dair yayınların takip edilmesi, Kur'an ve Hadislerde çocuk eğitimi ilkeleri konusunda ilgili kaynakları okuyarak bu konuda gerekli bilgi donanımına sahip olunması gelecek nesillerin daha iyi yetişmesini sağlayacaktır.

3.2. Doğum Sonrası Dönem

3.2.1. Beslenme

İnsanın hayatta kalması ve sağlığını koruması için beslenmesi gerekir. Beslenme insanda zaruri bir ihtiyaçtır. Beden ve ruh sağlığının korunmasında beslenmenin önemi çok büyük olduğu için İslam dini bu konuda belli kriterler koymaktadır. İslam'a göre beslenmede en önemli kriter helal ve temiz rızık olmasıdır. Bu konuyla ilgili Kur'an'da *“Allah'ın size helal ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin.”*²⁹⁸, *“Ey Peygamber! Temiz olan şeylerden yiyin, güzel işler yapın.”*²⁹⁹ buyrularak temel ihtiyaç olan beslenmenin helal ve temiz gıdalardan olması gerektiği ifade edilmiştir. Dünyaya gelen çocukların bakım ve beslenme sorumluluğunu üzerine alan anne-babalar çocuğun sağlıklı ve helal gıda ile beslenmesine özen göstermelidir.

Yeni doğan bebeğin en önemli gıdası anne sütüdür. Çocuğun fiziki ve psikolojik bakımdan sağlıklı bir şekilde gelişimi için anne sütünden daha iyi bir besin yoktur. Anne sütünün gerekliliği konusunda Kur'an'da iki yerde annelerin çocuklarını iki yıl

²⁹⁷ Bilici, 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi, 44-45.

²⁹⁸ Maide, 5/88.

²⁹⁹ Mü'minün, 23/51.

emzirmeleri tavsiye edilir.³⁰⁰ Peygamberimiz (sav) oğlu İbrahim için sütannesi tutmuş ve böylece çocuğun anne sütüyle büyümesini temin etmiştir. Hatta henüz iki yaşını tamamlamadan önce vefat ettiğinde “*Onun cennette bir süt annesi var, geri kalan sütünü emzirecek (iki yıla tamamlayacak).*”³⁰¹ buyurarak çocuğun iki yıl boyunca süt emzirilmesine temas edilmiştir. Peygamberimiz (sav) başka bir hadisinde çocuk için annesinin sütünden daha hayırlı sütün olmadığını³⁰² ifade etmiştir. İslam’da Bebeklikten çıkma yaşı iki yaş olarak belirlenmiş ve genel olarak bebeğin iki yıl anne sütünden istifade etmesi gerektiği savunulmuştur.³⁰³

Gerek tıbbı gerekse psikolojik alanda yapılan çalışmalar yeni doğan bebeklerin fiziksel, zihinsel ve sosyal anlamda gelişimleri için beslenme alışkanlıklarının önemli olduğunu göstermektedir.³⁰⁴

Peygamberimiz’ in (sav) yeni doğan bebeklere yaptığı “tahnik” uygulamasına da değinmek gerekir. Tahnik, sözlükte “damak” anlamına gelen “hanek” kelimesinden türemiştir. Terim anlamı olarak ise ağızda yumuşatılan hurmanın veya bal gibi tatlı bir maddenin yeni doğmuş bebeğin ağızına sürülmesidir.³⁰⁵ Tahnikle ilgili rivayet edilen hadislerde Peygamberimiz’ e (sav) getirilen yeni doğmuş bebeklere tahnik yaptığı belirtilmiştir.³⁰⁶ Tahnik uygulaması hem Peygamberimiz’ in (sav) sünnetinin icrası hem manevi yönünün bulunması yanında tıbbi açıdan da çocuğun kan şekerini dengelediği bilinmektedir.³⁰⁷

³⁰⁰ Bakara 2/233; Lokmân 31/4

³⁰¹ İbn Mace, “Cenaiz”, 27. (Nesai, hadisin Metruk olduğunu belirtmiştir. Sünen-i İbn Mace Şerhi, Haydar Hatipoğlu, (, İstanbul: Kahraman Neşriyat, 2012), 4/352.)

³⁰² Zeyd İbnu Ali, Müsnedü’l İmam-ı Zeyd, (Lübnan: Mektebi’l-Hayat, 1966), 481.

³⁰³ Esmâ Binti Muhammed b. İbrahim, Ahkamül Mevlüd Fi Fıkhil İslami, (yy. 2012), 32-33.

³⁰⁴ Şirin, Yetişin Çocuklar, 31-35.

³⁰⁵ Zekeriya Güler, “Tahnik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2010), 39/416.

³⁰⁶ Buhari, “Akika”, 1; Müslim, “Âdab”, 5.

³⁰⁷ Medikal Akademi, “Yenidoğan kan şekeri” erişim: 26 Aralık 2019

<https://www.medikalakademi.com.tr/dusuk-kan-sekeri-bebekte-kalici-hasara-neden-olabilir/>

3.2.2. Giyim

İnsan anne karnında dış etkenlerden korunmaktadır. Ancak doğduktan sonra vücudunu koruması için giyinmeye ihtiyacı vardır. Her konuda olduğu gibi giyim konusunda da bilinmesi ve dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktadır.

Çocukların giyim kuşamında iklim koşulları dikkate alınmalıdır. Çocuğu soğuktan koruyamayan veya vücut ısını gereğinden fazla yükselten giysilerden kaçınılmalıdır. İklim koşullarına göre giyimi düzenlenmeyen ve vücut ısını dengelemeye yardımcı olmayan giysiler çocukta sağlık problemlerine yol açabilir.

Bebek dünyaya geldiğinde her an büyüme halindedir. Bu nedenle büyümekte olan vücut organları rahat hareket edebilecek şekilde giydirilmelidir. Çocuğu sıkan, hareketlerini kısıtlayan ve böylece gelişimini olumsuz etkileyen giyim tarzından kaçınılmalıdır. Organlarını rahatça hareket ettiremeyen çocuk fiziksel ve zihinsel anlamda gelişim bozukluğu yaşar.³⁰⁸ Bu nedenle yeni doğan bebeklerin kundaklanması çocuk sağlığı için olumsuz bir durumdur. Kundak, bebeğin hareket edemediği için fiziksel gelişimini olumsuz etkilediği gibi ruhsal anlamda da sorunlara yol açar. Sıkı sıkı bağlanıp kundaklanmış çocuk anne karnındaki güvenli pozisyona geçemediği ve her yeri bağlandığı için bunalır, strese girer ve bu durum onda huzursuzluk yaratır.

Peygamberimiz (sav) giyimle ilgili hadislerinde beyaz rengi tercih ettiğini belirtmiştir. İlgili hadislerden birinde “*Elbiselerden beyaz olanı giyin. Çünkü onlar en hayırlı giyeceklerinizdir...*”³⁰⁹ buyurmuştur. Yine torunu Hz. Hasan (ra) doğduğunda onu ziyarete gitmiş ebesinin onu sardığı sarı bezi çıkararak onun yerine beyaz bir beze sarmıştır.³¹⁰

Peygamberimiz (sav) giyim kuşamda olduğu gibi çocukların saçını kestirirken de farklı dinleri temsil edecek modellerden sakınılması gerektiğini belirtmiştir. Örneğin başının bir kısmı tıraş edilmiş çocuğu görünce “*Çocuğun başının tamamını tıraş edin*

³⁰⁸ Rousseau, Emile, 110-111.

³⁰⁹ Ebu Davud, “Tıbb”, 14. (Buhari ve Müslim’ in şartlarına göre sahih hadistir.)

³¹⁰ İbrahim Canan. Aile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber, (İstanbul: Gül Yurdu Yayınları, 2012), 86.

yahut onun tamamını bırakın.”³¹¹ buyurarak o dönemde Yahudilerin yaptığı bu saç modelini menetmiştir. Saçının bir kısmının tıraş edilip bir kısmının bırakılması estetik olarak da hoş bir görüntü değildir. Peygamberimiz (sav) çocukların giyim kuşamında güzel olanın tercih edilmesini emretmiştir.³¹²

Giyim konusunda özen gösterilmesi gereken bir diğer konu da çocuğu giydirirken sünnete uygun olarak giydirmektir. Yani çocuğu giydirmeye sağdan başlamak, üzerindeki kıyafeti çıkarırken de soldan başlamaya dikkat etmek gerekir. Bununla ilgili Peygamberimiz (sav) “*Elbise giydiğiniz ve abdest aldığınız zaman sağ tarafınızdan başlayınız.*”³¹³ buyurmuştur. Yine çocuğun kıyafetini değiştirirken haya duygusunu zedelememek amacıyla mümkün olduğunca kimsenin olmadığı ayrı bir odada bulunulması daha doğrudur. Bu durum henüz idrak edemese de çocuğun şahsına saygı duymanın bir gereği olarak dikkat edilmesi gereken önemli bir konudur.

Çocuğun sağlıklı gelişimi için beden temizliğinin de doğru yöntemlerle yapılması gerekir. Beden temizliği sağlık için önemli bir unsurdur. Temizlikle ilgili Peygamberimiz (sav) “*Temizlik imandandır.*”³¹⁴ buyurarak manevi boyutunun da olduğuna dikkat çekmiştir. Bu nedenle ebeveynler doğumdan itibaren çocuğun temizliğine özen göstermelidir. Doğumundan itibaren beden temizliğinin düzenli bir şekilde yapılması, sağlığını korumasına yardımcı olacağı gibi onda kazandıracağı temizlik alışkanlığı sayesinde imanını da kuvvetlendirecektir. Doğumdan itibaren temizliğin hangi yöntemlerle yapılması gerektiği ve temizlik yaparken nelere dikkat edilmesi gerektiği ile ilgili araştırma yapılmalı ve bu yöntemler uygulanmalıdır.³¹⁵

Sonuç olarak çocuğun giyiminde abartıya kaçmadan aşırı süslü veya paspal giydirmemek gerekir. Estetik görünecek şekilde giydirmeye özen gösterilmesi sünnete

³¹¹ Ebu Davud, “Tereccül”, 14. (Sahih hadistir.)

³¹² Muhammed Ali Nasır Mehdeli, El Menhecün-Nebevi fi Terbiyetü’-d-Dıfl, (Yayınlanmamış), 9.

³¹³ Ebû Dâvûd, “Libâs” 41; Tirmizî, “Libâs” 37. (Suyuti, El-Camiu’s-Sağir adlı eserinde Peygamberimiz’in (sav) abdest alırken ve giysi giyerken sağdan başladığını bildiren hadisin sahih olduğunu belirtir.6/193)

³¹⁴ Müslim, “Taharet”, 1.

³¹⁵ Detaylı bilgi için <http://www.ttb.org.tr/STED/sted0104/bebek.pdf> adresine bk.

uygundur. Giyim kuşamda çocuğa zarar verecek giysiler tercih edilmemeli ve cinsiyetine uygun bir şekilde giydirilmelidir.³¹⁶

3.2.3. İsim Koyma

İnsanları birbirinden ayırmak için onlara doğduklarında ebeveynleri tarafından isim verilir. İnsanların belirlenmesinde ismin önemi büyüktür. İnsana ismiyle hitap edilmekte ve ismi ile tanınmaktadır. Bu yüzden isim insanın ayrılmaz bir parçasıdır. İslam inancına göre İsim sadece bu dünyada değil ahiret hayatında da önemini korur.³¹⁷ Nitekim Peygamberimiz(sav) bir hadisinde “*Siz kıyamet gününde kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. Öyleyse isimlerinizi güzel yapın.*”³¹⁸ buyurarak ismin öneminin ahirette de devam ettiğine işaret etmektedir.

Çocuğa güzel ve anlamlı isim vermek anne ve babanın görevidir. Hatta anne ve babanın çocuk üzerindeki önemli sorumluluklarından biri de çocuğa güzel isim koymaktır. Bununla ilgili Peygamberimiz(sav), “*Çocuğun babası üzerindeki haklarından biri, ismini ve edebini güzel yapmasıdır.*”³¹⁹ buyurmuştur. İlgili hadiste isim ve edebin birlikte zikredilmesi her ikisinin de çocuğun velisi yani anne ve babası tarafından verilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

İnsanın tanınmasında, bilinmesinde önemli etkisi olan ve hayat boyu insanın ayrılmaz bir parçası olan isim, çocuğa verilirken gerekli özen gösterilmelidir. Çocuğa verilen ismin güzel ve anlamlı olmasına dikkat edilmelidir. Belli bir anlamı olmayan, çocuğu gülünç duruma düşürebilecek isimler konulmamalıdır.³²⁰ Yine isim koyarken İslami gelenekte yaygın olan, Allah’ı ve peygamberleri hatırlatan isimler tercih edilmelidir. Peygamberimiz(sav), “*Peygamberlerin isimleriyle isimlenin, Allah’ın çok*

³¹⁶ Esma Binti Muhammed, Ahkamül Mevlüd Fi Fıkhil İslami, 115-116.

³¹⁷ Vecdi Akyüz, “Çocuk Üzerindeki Etkisi Açısından İsim Alma Hakkı”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 7/4 (Nisan 2006), 89-98.

³¹⁸ Ebu Davud, “Edeb”, 61. (Ahmed b. Hanbel, Müsned adlı eserinde Sahih olduğunu belirtir. 9/125. Ebu Davud ise ravilerden İbn Ebi Zekeriya’nın Ebu’d-Derda’ya yetişemediğini bu nedenle hadisin munkatı olduğunu belirtir. Çev: Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar. Şamil Yayıncılık, İstanbul. 1987.)

³¹⁹ Suyûtî, el-Câmiu’s-Sağîr, 2/532. (Beyhaki Şuabu’l İman’da zikretmiştir. Zayıf hadistir.)

³²⁰ Akyüz, “Çocuk Üzerindeki Etkisi Açısından İsim Alma Hakkı”, 89-98.

sevdiği isimler Abdullah ve Abdurrahman'dır. İsimlerin en sadık olanları da Haris ve Hemmam'dır. En çirkinleri de Harb ve Mürre isimleridir."³²¹ buyurarak isim koyma konusunda tavsiyelerde bulunmuştur.

İslam'a göre uygun olmayan isimler, kişiyi olumsuz etkileyecek isimler; örneğin el-Âs (isyankar), Atele (kaba), Şihab (Asabi), övünmeyi içeren ve kişinin kibirlenmesine yol açan isimler; örneğin Berre (son derece kusursuz), yokluğunun söylenmesi karamsarlığa yol açan isimler; örneğin Nâfi (yararlı), Bereket olmak üzere üç grupta değerlendirilir.³²²

Kişiyi verilen isim toplumun geçmiş ile bir bağ kurmasıdır. Örneğin peygamberler veya önemli şahsiyetlerin isimlerinin verilmesi geçmişte yaşamış bu insanlarla manevi ve sevgiye dayalı bir bağ kurulduğunu göstermektedir. Çocuğa verilen isim aynı zamanda gelecekle ilgili beklenti ve temennileri de içerir. Çocuktan kendisine ismi verilen kişinin özelliklerini kazanması beklentisi vardır.³²³

Toplumumuzda isim verilirken bu ismin Kur'an'da geçmesi gerektiğine dair yaygın bir tutum vardır. Hatta bazı insanlar anlamını dahi bilmeden sırf Kur'an'da geçtiği için rastgele isim vermektedirler. Aleyna, Tenzile, Venhar vb. isimler buna örnektir. Bu durum geleneksel dindarlık anlayışından kaynaklanmaktadır.³²⁴

İslam kültüründe çocuk doğduğu zaman sağ kulağına ezan, sol kulağına da sala okunarak ona verilen isim üç kez tekrar edilerek ismi koyulur. Ardından çocuğun hayırlı bir insan olarak yetişmesi için hayır duada edilir. Peygamberimiz (sav) de torunu Hz. Hüseyin'in (ra) ismini bu şekilde koymuştur.³²⁵

³²¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 9/124. (Hasen hadistir.)

³²² Asfur, Hz. Peygamber'in Çocuklara Davranışı ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi, 68-69.

³²³ Celalettin Çelik, "Kültürel Sembol Sistemi Olarak İsimler: İsim Sosyolojisine Giriş", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6 / 2 (Haziran 2006): 39-61.

³²⁴ Celalettin Çelik, İsim Kültürü ve Din-Şahıs İsimleri Üzerine Bir Din Sosyolojisi Denemesi. (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2005):170- 171.

³²⁵ Ethem Ruhi Fırlı, "Hz. Hüseyin", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/518-521.

Sonuç olarak çocuğun kişiliğini oluşturmada ve korumada ismin önemi düşünülerek çocuklara Peygamberimiz' in (sav) yaptığı gibi güzel, anlamlı ve Allah'ı hatırlatan isimler konulmalıdır.

3.3. İlk Çocukluk Dönemi (0-2)

3.3.1. Bakım

İlk çocukluk dönemi çocuğun tüm ihtiyaçlarını karşılamada başkasına ihtiyaç duyduğu ve kendi kendine yetemediği dönemdir. Dünyaya gelen insanın yaşayabilmek için bir başkası tarafından beslenmesi ve bakımının yapılması gerekir.³²⁶

İlk çocukluk döneminde çocuğun bakımına özen gösterilmelidir. Bu dönemde çocuğun maddi ihtiyaçlarının zamanında karşılanmasına ve çocuğun bekletilmemesine özen gösterilmelidir. Acıkmadığı halde yedirmek, uykusu olmadığı halde uyutmaya çalışmak gibi vaktinden önce çocuğun ihtiyacı olmayan bir şeyi ona vermeye çalışmak veya ihtiyaç duyduğu şeyleri geciktirmek çocuğun sağlığını olumsuz yönde etkiler. Çocuğun fiziksel, zihinsel ve duygusal anlamda sağlıklı gelişimi İhtiyaçlarının zamanında ve yeterli miktarda karşılanmasıyla doğrudan ilgilidir.³²⁷ İlk çocukluk döneminde tamamen başkasına muhtaç olan çocuğun ihtiyaçları zamanında ve yeterli miktarda karşılanması çocukta ilerleyen yaşlarda kendi kendine yetebilme isteği uyandırır ve onu özgür ruhlu yapar.³²⁸

Bebeklik ve ilk çocukluk döneminde temel ihtiyaçların zamanında ve düzenli karşılanması duygusal gelişimi doğrudan etkiler.³²⁹ Bu dönemde çocuğun bakımını üstlenen anne ve diğer ebeveynler çocuğun bakımını aksatmadan ve onu bekletmeden yapmalıdır. Çocuğun temel ihtiyaçları ne kadar düzenli ve dengeli karşılanırsa çocuk o kadar mutlu olur ve böylece olumlu duygular geliştirir. Bu dönemde fiziksel ihtiyaçların yanında duygusal ihtiyaçların da karşılanması gerekir. Çocukluk döneminde fiziksel ve

³²⁶ Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, 31-37.

³²⁷ Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, 33.

³²⁸ Rousseau, Emile, 56.

duygusal ihtiyaçları yeterince karşılanmayan çocuklar ileriki dönemde kendi potansiyellerini ortaya koyamamakta hatta bazıları kendilerinden beklenen davranışları dahi sergileyememektedir.³³⁰ Bu nedenle bebeklik döneminden itibaren bireylerin fiziksel ve ruhsal ihtiyaçları dengeli bir şekilde karşılanmalı, çocuğun ruhsal gelişimini etkileyecek olumsuz davranışlardan kaçınılmalıdır.

Bebeklik döneminden itibaren fiziksel ihtiyaçların düzenli bir şekilde karşılanması çocuğun annesi ile olumlu bağlanma geliştirmesini sağlar. İnsanda var olan bağlanma duygusu sosyal bir varlık olmanın gereğidir. Her bebek kendisine en yakın olan kişiye duygusal olarak bağlanır. Bu bağlanmanın olumlu bir şekilde gerçekleşmesi için bebeğin bakımının karşılanmasındaki ritim oldukça etkilidir.³³¹

Çocuğun psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının temini fiziksel ihtiyaçların temininde olduğu gibi başta anne ve babanın sorumluluğundadır. Psikolojik ve sosyal ihtiyaçları karşılanan çocuklar yetişkinlik döneminde daha mutlu ve başarılı olur. Kendini güvende hissetme, sevgi, bağlılık, çocuğun olduğu gibi kabul edilmesi, sosyal takdir, kendini gerçekleştirme (yeteneklerini ortaya koyma), bağımsızlık vb. psikolojiye yönelik ihtiyaçlar arasındadır. Çocuğun bakımını üstlenen ebeveynler bu tür psikolojik ihtiyaçları karşılamaya da zen göstermelidir. Fiziksel ve ruhsal bakımı yeterli ve düzenli bir şekilde yapılan ocuk fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak sağlıklı gelişebilir.³³²

Peygamberimiz (sav) ocuğun ihtiyaçlarının geciktirmenin doğru olmadığını bize davranışlarıyla göstermiştir. Namaz esnasında ocuk ağlama sesi duyunca namazı kısaltması buna örnektir.³³³ Yine Peygamberimiz' in (sav) cemaatle namaz kıldıranlara yönelik *“Sizden biri halka namaz kıldıracağı zaman namazı kısa tutsun. Zira cemaatte zayıf, sakat, hasta ve ihtiyaç sahibi vardır (olabilir). Tek başına kılınca dilediği kadar*

³²⁹Sermin K. Kavzoğlu- zdoğan Semine zdoğan- Mehmet Fatih stndağ, “Bağlanma ve psikopatoloji”, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar 3/2 (Haziran 2011): 321-342.

³³⁰Trk, “ocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi”, 143-158.

³³¹řebnem Soysal- şahin Bodur- Elvan Işeri- Selahattin şenol, “Bebeklik Dönemindeki Bağlanma Sürecine Genel Bir Bakış”, Klinik Psikiyatri Dergisi 8/2 (2005): 88-99.

³³²İbrahim Cemian, *El Hitabu'n-Nebavi İlel Etfal*, (Ürdün: Meliketi Raniya Üniversitesi, 2018), 632-633.

³³³Buhari, “Ezan”, 65; Müslim, “Salat”, 186.

uzatsın.” hadisi ihtiyaç sahibi değil çocuk yetişkin insanın dahi bekletilerek, ihmal edilmemesi gerektiğine vurgu yapmıştır.³³⁴

3.3.2. İlgı ve Şefkat

Sağlıklı bir insanın gelişiminde sadece bedeni ihtiyaçlarının karşılanması yeterli değildir. İnsan fiziksel boyutunun yanında ruhsal boyutu olan bir varlıktır. Bedeni ihtiyaçlar gibi ruhsal ihtiyaçların da zamanında ve yeterli miktarda karşılanması gerekir. Manevi yönden eksik bırakılan çocuk bedeni ihtiyaçları düzenli karşılanırsa bile kişilik olarak sağlıklı olamaz. İlk çocukluk dönemindeki bir bireyin manevi ihtiyacı olan sevgi, ilgi ve şefkat ona gösterilmelidir. Çocuğa gösterilecek sevgide düzen ve süreklilik önemlidir. Bunun yanında çocuk asıl sevgi ve ilgiyi anne ve baba gibi bir iki kaynaktan almalıdır.³³⁵

Çocuğa bebekliğinden itibaren gösterilen ilgi ve şefkat ilerleyen yaşlarda anne babasının ona yapacağı telkin, nasihat ve uyarıları benimseyerek uygulamasına vesile olur.³³⁶ Çocuklara gösterilen sevgi ve şefkat belli şartlara bağlanmamalıdır. Çocuk sevildiğine inanmalı ve bize bu konuda güvenmelidir. Yani bir şeyleri başardığı veya isteklerimizi yerine getirdiği için değil, çocuğumuz olduğu için sevildiğini kendisi olduğu için sevildiğini hissetmelidir.³³⁷ Bu nedenle çocuğa “*Böyle yaparsan seni sevmem, beni seviyorsan bunu ye, anne bir daha seni sevmez*” gibi çocuğa duyduğumuz sevgiyi belli şartlara bağlayan cümleler kurulması doğru değildir. Çocuğu onun en büyük ihtiyacı olan sevgi yoksunluğu ile tehdit etmek vicdani değildir. Bunun yerine yapması gereken şeyin ona sağlayacağı yararı veya zararı ona anlatmak, bu konuda ona destek olmak ve en önemlisi çocuğu yetiştirirken sabırlı olmak gerekir. Böylece anne babasının sevgisinden emin olan çocuk kendisinden yapması beklenen şeylerin onun yararına olduğunun farkına varacaktır.

³³⁴ Buhari, “Ezan”, 62; Müslim, “Salat”, 186.

³³⁵ Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, 182-194.

³³⁶ Adem Apak, “Hz. Peygamber’in (sav) Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 19/1 (2010): 43-67.

³³⁷ Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, 185.

Bu dönemde çocuğa ilgi göstermenin en iyi yolu onunla konuşmaktır. Çocukla konuşurken sade, anlaşılır ve dil hatalarından arınmış bir üslupla konuşulmalıdır. Çocuk dil kurallarını etrafındaki insanların konuşmalarından öğrenir. Konuşulan dil ne kadar saf ve dil hatalarından uzaksa çocuğun dil gelişimi ve zihin gelişimi de o kadar duru olur. Bu dönemdeki çocukla konuşurken onun etrafında olan somut nesneler hakkında konuşmak çocuğun kavramları anlamlandırmasını sağlar. Bu dönemdeki çocuk görmediği ve tecrübe etmediği şeyleri bilemez. Kavrayamayacağı ve ne olduğunu bilmediği nesneler hakkında konuşulması tavsiye edilmez.³³⁸ Örneğin, çocuğun elindeki oyuncakla veya ayakkabıları gibi onun gördüğü ve algıladığı varlıklarla ilgili konuşulabilir. Bu durum çocukla ilgilenip onunla iletişim kurulmasını sağladığı gibi dil gelişimine de katkı sağlar.³³⁹

Peygamberimiz (sav) anne ve babaların çocuklarını çok öpmelerini, her öpücük için anne ve babaya bir sevap yazıldığını, meleklerin öpücükleri sayarak yazdıklarını buyurmuştur.³⁴⁰ Peygamberimiz (sav) torununu öptüğü esnada onu gören biri on çocuğu olduğunu ve hiçbirini öpmediğini söyleyerek Peygamberimiz' in (sav) davranışını yadırgayınca, Peygamberimiz (sav) de “*Şefkatli olmayana merhamet edilmez*”³⁴¹ buyurarak çocukları öpmenin şefkat göstergesi olduğunu belirtmiştir.

Hz. Ömer (ra) boşandığı eşinden oğlu Asım'ı almak isteyince Hz. Ebu Bekir (ra), çocuğu annesine bırakmasını, annesinin tükürüğünün bile ona babasındaki şekerden daha tatlı geldiğini söylemiştir.³⁴²

Küçük çocukların anneleri tarafından yetiştirilmesi, temel bakım ve beslenme hizmetlerinin daha çok anneleri tarafından yapılması insan doğasına daha uygundur.³⁴³ Asli ihtiyaçların anne tarafından karşılanması ve anne sütü ile beslenmesi bebekle anne arasındaki bağın diğer herkesle olan bağdan çok daha kuvvetli olmasını sağlar. Bu nedenle annelerin çocuğa karşı sevgi ve şefkatlerini göstermede daha verici olmaları hem çocuk

³³⁸ Rouessou, Emile, 37- 40.

³³⁹ Turgut Yılmaz, Jean Jaques Rousseau'nun Emile Adlı Eserinde Çocuk Eğitimi ve İdeal Vatandaş, (Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir Üniversitesi. 2019), 48.

³⁴⁰ Zeyd İbnu Ali, Müsnedü İmam-ı Zeyd, 505.

³⁴¹ Buhari, “Edeb”, 18.

³⁴² Canan, Allah'ın Çocuklara Bahsettiği Haklar, 77-78.

³⁴³ Hökelekli, “Çocuk”, 8/361-363.

hem anne sağlığı için çok önemlidir. Peygamberimiz (sav) de çocuklarına düşkün olan anneleri övmüş ve onları çocuklarına karşı sevgi ve şefkatle davranmaya teşvik etmiştir.³⁴⁴

Bebeklik dönemindeki çocukların bakımı öncelikle annenin hakkıdır. Amr İbnu Şuayb' den (ra) nakledilen hadise göre Resulullah' ın (sav) yanına gelen bir kadın “*Bu çocuğa karnım yuva, sütüm içecek, kucağım da kundak olmuşken babası beni boşadı ve onu da benden koparıp almak istiyor!*” diye şikayet edince Peygamberimiz (sav) “*Sen evlenmedikçe çocuğa ehaksın (çocuğun bakımında öncelik hakkı senindir).*” buyurdu.³⁴⁵

Çocuğu sevmek, ona ilgi ve şefkat göstermek eğitimde önemli bir etkidir. Ancak her şeyde olduğu gibi çocuğa gösterilen ilgi ve şefkate de denge ve ölçü önemlidir. İnsan, evladının ona Allah'tan bir emanet olduğunu bilmelidir. Onu yetiştirirken nasıl Allah'ın emaneti olduğu için titizlikle yetiştiriyorsa, çocuğun hastalığı veya ölüm gibi kayıplarda da bu teslimiyet içinde olmalıdır. Bununla ilgili Peygamberimiz (sav) çocuğunu kaybettiği için feryat eden anneye “*Sabır, musibetin başında gösterilmelidir.*”³⁴⁶ buyurarak metanetli olmasını telkin etmiştir. Sahabe hanımlarından Ümmü Süleym (ra) hadisesi onun teslimiyetine örnektir. Ümmü Süleym' in hasta oğlu, eşı Ebu Talha seferde olduğu esnada vefat etmişti. Ebu Talha seferden döndüğünde eşı önce onun karnını doyurmuş, onunla hasbihal ettikten sonra “*Ya Ebu Talha! Ne dersin bir kavim bir aileye emanet verse ve bir müddet sonra onu geri istese o aile emaneti vermemezlik yapabilir mi?*” diye sordu. Ebu Talha, “*Hayır vermemezlik yapamaz.*” deyince Ebu Süleym Allah'ın onlara verdiği emaneti geri aldığını, hasta oğullarının vefat ettiğini söylemiştir. Ebu Talha (ra) “*Bunu neden gelince hemen söylemedin?*” diyerek öfkelenmiş ve Peygamberimiz' in (sav) huzuruna giderek durumu anlatmıştır. Peygamberimiz (sav) ise ona eşinin doğru yaptığını söyleyerek kendilerine hayırlı bir evlat vermesi için Allah'a dua etmiştir.³⁴⁷ Peygamberimiz (sav) de kızı Fatıma (ra) hariç bütün çocuklarını kendisi hayattayken kaybetmiştir. Sadece kızı Fatıma (ra) Peygamberimiz' den (sav) altı ay sonra vefat etmiştir.

³⁴⁴ Buhari, “Nikah”, 12; İbn Mace, “Nikah”, 62.

³⁴⁵ Ebu Davud, “Talak”, 35. (Sahih hadistir.)

³⁴⁶ Buhari, “Cenâiz”, 31.

³⁴⁷ Müslim, “Fezailü's-sahabe”, 107.

3.3.3. Din Eğitimi

İlk çocukluk dönemi olarak adlandırılan 0-2 yaş dönemi çocuğa verilecek din eğitimi bakımından önemli bir dönemdir.³⁴⁸ Ebeveynler bu dönemde çocuğu Peygamberimiz' in (sav) sünnetine uygun bir şekilde yetiştirerek ona din eğitimi vermelidir. Bu dönemin din eğitimi çocuktan belli davranışları beklemekten çok ilerde ondan beklenen davranışları ona göstermek ve telkin etmek şeklindedir. Bu dönemde dini atmosferde yetişen çocuklar ileriki yaşamlarında dine dönük davranışlar sergileyeceklerdir.

İlk çocukluk dönemi din eğitimi için doğduğu andan itibaren çocuğu dini uygulamalarla yetiştirmek gerekir. Bunlar çocuk doğduğu zaman sağ kulağına ezan sol kulağına kamet okuyarak çocuğa güzel bir isim vermek, çocuğa tahnik yaparak ona hayır dua etmek, erkek çocuğu sünnet ettirmek, çocuk için akika kurbanı kesmek, doğan çocuğun sevincini paylaşmak için yemek tertip etmek gibi faaliyetlerdir.³⁴⁹ Bu tür uygulamalar Peygamberimiz' in (sav) gerek kendi çocukları ve torunları, gerekse sahabe çocuklarına yaptığı uygulamalardır. Bu uygulamalar sayesinde çocuk doğduğu andan itibaren dini bir atmosfere alınmakta ve böylece dini gelişimi için ilk adımlar atılmaktadır.

İlk çocukluk döneminde çocuğun yanında Allah'ın adını sık tekrar etmek, kelime-i tevhit ve kelime-i şehadet getirmek dini kavramlara aşina olmasını sağladığı gibi bu tür telkinler ilerde zihninde oluşacak Allah tasavvurunun önemli bir parçası olacaktır. İlk çocukluk döneminde dinin temel inanç prensibini içeren bu kısa cümlelerin öğretilmesi dini bilgilerin öğretilmesinde ilk şekilsel yöntemdir.³⁵⁰ Ayrıca bu tür duaların öğretilmesi onları anlamasa bile ileride bunlarla ilgili soru sorarak dinle ilgili bilgi edinmesini sağlar. Peygamberimiz' in (sav) çocuk eğitimi yönteminde de bu tür uygulamalara yer verdiğini görmekteyiz. Örneğin, Peygamberimiz (sav) konuşmaya yeni başlayan çocuklara imanla ilgili ayetleri sık sık okuyarak bu ayetleri öğretmeye çalışmıştır. Yine çocuklara kelime-i

³⁴⁸ Fatih Çınar- Nural Şener, "Erken Çocukluk Dönemi Dinî Gelişim Özelliklerine Uygun Ailede Din Eğitimi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9/47 (Aralık, 2016): 607-615.

³⁴⁹ Ulvan, İslam'da Aile ve Çocuk Eğitimi, 53-91.

tevhidi öğretmek için yedi kez okuyarak tekrar etmiştir.³⁵¹ Peygamberimiz (sav) “Çocuklarınıza ilk söz olarak “La ilahe illallah” demeyi öğretin”³⁵² buyurarak bu dönemde kelime-i tevhidin onlara sık sık tekrar edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Peygamberimiz’ in (sav) Abdulmuttaliboğulları’ndan bir çocuk konuşmaya başladığı zaman Nahl Suresi’nin 78. Ayetini onlara sık sık okuyarak ezberletirdi.³⁵³

Yeni doğan çocuğa karşı toplumun da sorumlulukları vardır. Örneğin, çocuk doğduğu zaman anne ve babayı tebrik ederek doğan çocuğun hayırlı bir evlat olmasını temenni etmek toplumsal bir vecibedir. Bu sayede mutluluklar paylaşılarak toplumda birlik ve beraberliğin oluşmasına katkı sağlanır. Ayrıca dünyaya gelen her çocuk yalnızca ailesinin değil, toplumun bir ferdidir. İyi yetiştiği takdirde faydası topluma da yansıyacaktır.

İlk çocukluk döneminin sonlarına doğru çocuklara temizlik alışkanlığını kazandırmak için alıştırmalar yapılması gerekir. Örneğin yemekten önce ve sonra ellerin yıkanması gerektiği çocuğa söylenerek bunun uygulaması yapılmalıdır. Bu dönemdeki çocuklar suyla oynamayı sevdiği için bunu seve seve yapacaklardır. Ancak bunu yaparken el yıkamanın sağlık için önemine ve Peygamberimiz’ in (sav) bununla ilgili uygulamalarına da vurgu yapmak bu davranışın çocuğun zihninde anlam kazanmasını sağlayacaktır. Özellikle şu günlerde tüm dünyayı saran Covid-19 salgını temizlik alışkanlığının ne denli önemli olduğunu açıkça göstermektedir. Bu nedenle çocuklara yaşamın ilk yıllarında temizlik alışkanlığının kazandırılması dini bir vecibe olmasının yanında sağlığı korumanın da esasıdır. El temizliğinin yanında ağız ve diş sağlığı için diş fırçalama ile ilgili ilk alıştırmalara da bu dönemde başlamakta, bu konuda çocuğa örnek olmakta fayda vardır. Diş fırçalama alışkanlığı da el temizliği gibi doğrudan sağlığa etki eden aynı zamanda Peygamberimiz’ in (sav) uygulamalarında yer bulan önemli bir

³⁵⁰ Hayati Hökelekli, Din Psikolojisi, (Ankara:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 259-262.

³⁵¹ Abdurrezzâk b. Hemmâm, es-San’anî, el-Musannef, Nşr. Habîburrahman el-A’zamî, (Beyrut: el-Meclisu’l-İlmi, 1983), 4/334.

³⁵² Ahmed b. Hüseyin El-Beyhaki, Şu’abü’l-İman, Nşr. Said b. Besyüni. (Beyrut 1410/1990), 6/398.

³⁵³ İbrahim Canan, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), 8/233.

konudur.³⁵⁴ Nitekim uzmanlar da diş fırçalama alışkanlığının çocuklara iki yaşlarında kazandırılması gerektiğini belirtmiştir.³⁵⁵

İki yaş sonrasında çocuğun edindiği önemli kazanımlardan biri de tuvalet eğitimidir. Tuvalet eğitimi verilirken de dini uygulamalar çerçevesinde verilmesi çocuğun en başından yanlışlardan arınmış bir şekilde öğrenmesini sağlayacaktır. Tuvalet eğitiminde dikkat edilmesi gereken hususlar tuvalete gitmeden önce ve tuvaletten çıktıktan sonra ellerin yıkanması, taharet alışkanlığı, erkek çocukların oturarak idrarını yapması gibi uygulamalardır. İslam dininin üzerinde önemle durduğu bu uygulamalar çocuğu bıktırıp yıldırmadan, her seferinde ona gerekli izahlar yapılarak öğretilmelidir. Taharet uygulaması çocuğun erken yaşlarda yapabileceği bir şey değildir, bu yüzden annenin çocuk bunu yapabilecek yaşa gelinceye kadar çocuğa taharet aldırması gerekir. Böylece çocuk konunun önemini ve gerekliliğini kavramış olur.

Sonuç olarak ilk çocukluk döneminde din eğitimi verilirken doğumdan itibaren Peygamberimiz' in (sav) uygulamalarında olduğu gibi çocuğun sünnete uygun bir ortamda yetiştirilmesine özen gösterilmelidir. Bu dönemde çocuğa dinin temel inanç esasını içeren kelime-i tevhit sık sık tekrar edilmeli, çocuğun yanında Kur'an okunmalıdır. Temizlikle ilgili temel alışkanlıkların kazandırılması için ilk alıştırmalara başlanmalıdır. Kısacası yaşamın ilk yıllarında din eğitimi yaşamla iç içe verilmelidir.

³⁵⁴ Müslim, "Tahâre", 42; Ahmet b. Hanbel, Müsned, 2/15.

³⁵⁵ Medikal Akademi, "Diş Fırçalama Yaşı", erişim: 25 Mart 2020

<https://www.medikalakademi.com.tr/cocuklar-kac-yasinda-dis-fircalamaya-baslamali/>

4. 2-7 YAŞ DÖNEMİ ÇOCUK EĞİTİMİ

4.1. Çocukta Ahlaki Duygunun Geliştirilmesi

İnsanda ahlaki duygunun geliştiği, doğru kişiliğin edinildiği dönem yaşamının ilk yıllarıdır. Yapılan araştırmalar insan karakterinin altı yaşına kadar büyük oranda oluştuğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla iyi insan yetiştirmek için bu dönemde ahlaki duygunun doğru bir şekilde geliştirilmesi gerekir. Bu bölümde çocukta ahlaki duygunun geliştirilmesi konusu; çocuğu birey olarak görüp ona değer vermek, çocuğa karşı açıklayıcı ve dürüst olmak, çocuğun sosyalleşmesine imkan tanımak başlıklarıyla ele alınacaktır.

4.1.1. Çocuğu Birey Olarak Görmek ve Ona Değer Vermek

Çocuğun ahlaki manada sağlıklı gelişimi için onun bir birey olarak görüldüğü ve kendisine değer verildiği hissettirilmelidir. Gerek ihtiyaçlarını karşılamada, gerek sosyal ilişkilerde çocuk da bir birey olarak görülmeli ve onun da istek ve temennileri dikkate alınmalıdır. Örneğin çocuk konuştuğunda dikkatle dinlenmelidir. Böylece çocuk fikirlerinin önemsendiğini anlasın ve fikirlerini ifade etme gereği duysun.³⁵⁶

Peygamberimiz (sav) çocuklara değer verir, onların sorunlarına çözüm getirir, sosyal ilişkilerinde onlarla sağlıklı iletişim kurardı. Peygamberimiz' in (sav) çocuklara verdiği değerın göstergelerinden biri hastalandıklarında onları özel olarak ziyarete gitmesidir. Peygamberimiz (sav) Yahudi bir çocuğun hastalandığını öğrenince onu ziyarete gitmiştir.³⁵⁷

Çocuğu birey olarak görmenin ve ona değer verildiğini hissettirmenin yolu çocuğa söz hakkı tanımak, gerektiğinde ondan izin istemek ve kendisiyle ilgili karar almasına imkan tanımaktır. Peygamberimiz' in (sav) çocuklarla olan iletişiminde bu hususlara dikkat ettiğini görmekteyiz. Örneğin Ebu Hureyre' nin (ra) rivayet ettiğı hadise göre

³⁵⁶ Rouesso, Emile, 56-58.

³⁵⁷ Buhari, "Merda", 11.

huzuruna gelen boşanmış çiftin çocuğuna anne veya babasını seçmesi konusunda kararı kendisine bırakıp “*Hangisini istiyorsan onun elini tut*” buyurmuş, çocuk da annesinin elini tutup gitmiştir.³⁵⁸ Peygamberimiz (sav) çocukları görünce onlara selam vermiş, zaman zaman onlarla şakalaşmıştır. Onun çocuklarla olan bu diyalogu sonucu çocuklar tarafından çok sevilmiştir. Medine’ye hicret esnasında Neccaroğulları’nın küçük kızları onu karşılamaya çıkmış, def çalıp şarkı söylemişlerdir. Peygamberimiz (sav) onları görünce “*Beni seviyor musunuz?*” diye sorduğunda “*Evet, Ya Resulullah*” cevabını vermişlerdir. Peygamberimiz (sav) de “*Ben de sizleri seviyorum.*” karşılığını vererek bunu üç kez tekrarlamıştır.³⁵⁹

Peygamberimiz’ in (sav) çocuklara olan saygısını bize gösteren başka bir olayda ise solunda oturan yaşlı adama su vermek için sağındaki çocuktan izin istemesidir. Çocuk “*Hayır, vallahi senin ağzına değen yerden ilk ben su içmek isterim ve bu hakkımı da kimseye vermem.*” cevabını verince Peygamberimiz (sav) suyu önce küçük çocuğa ikram etmiştir.³⁶⁰

Peygamberimiz (sav) “*Müslümanın durumu o yeşil ağaca benzer ki yaprakları hiç dökülmez, bu ağaç hangisidir?*” diye sorduğunda fikir belirten kimse doğru cevabı bilemediğinde Hz. Ömer’ in (ra) oğlu Abdullah’ ın aklından hurma ağacı geçse de düşüncesini ifade edememiş ve daha sonra bunu babasına söylemiştir. Hz. Ömer (ra) “*Keşke söyleseydin.*” demiştir. Hz. Ömer(ra), oğluna doğru olanın fikrini belirtmek olduğunu ifade ederek oğlunun fikirlerine değer verdiğini göstermiştir.

Çocuğu şiddet yoluyla eğitmeye çalışmak, aşağılamak, küçümsemek, onunla alay etmek, eleştirmek gibi olumsuz davranışlar ciddi kişilik bozukluklarına neden olur. İslam alimleri çocuğunu eleştiren veya ona olumsuz bir davranışı yakıştıran anne babaların çocuğunda ona yakıştırdıkları huy ve davranışların belireceğini ve bu huyların karakterlerine sineceğini bildirmiştir.³⁶¹ Eleştirmek veya çocuğa bu kötü davranışı

³⁵⁸ Buhari, “Merda”, 11.

³⁵⁹ İbn Mace, “Nikah”, 1; Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali Beyhaki, Delailü’n-Nübüvve ve Marifetü Ahvali Sahibi’ş-Şeria, Thk: Abdülmü’ti Emin Kal’aci (Beyrut: Daru’l Kütübi’l İlmiyye, 1408/1988), 2/508. (Sahih hadistir.)

³⁶⁰ Müslim, “Eşribe”, 127.

³⁶¹ Ulvan, İslam’da Aile ve Çocuk Eğitimi, 104-107.

yakıştırmak yerine sevgi ve şefkatle çocuğu eğitmek gerekir. Peygamberimiz (sav) “Şüphesiz ki Allah her işte yumuşak ve şefkatli davranmayı sever.”³⁶² buyurmuştur. Başka bir hadisinde de “Bir iş rıfk (yumuşak huylulukla) yapılırsa rıfk mutlaka o işi güzelleştirir.”³⁶³ buyurmuştur.

Halifeliği döneminde Hz. Ömer (ra) huzuruna gelerek oğlunun asiliğinden şikayet eden adamın çocuğunu yanına çağırması ve kötü davranışlarının sebebini sormuştur. Çocuk “Ey müminlerin emiri! Çocuğun anne babası üzerinde hakları yok mudur?” diye sorunca Hz. Ömer (ra) “Evet, vardır.” buyurdu. Çocuk “Peki bunlar nelerdir?” diye ekledi. Hz. Ömer (ra) “Evlenirken anasını araştırıp seçmesi, çocuğa güzel bir isim koyması, Allah’ın kitabını öğretmesi bu haklardan bazılarıdır.” buyurdu. Çocuk “Doğrusu benim babam bunların hiçbirini yapmadı. Annem bir mecusiye ait zenci bir köleydi, adım Cual (Karaböcek), Allah’ın kalamından da hiçbir şey bana öğretilmedi.” deyince Hz. Ömer (ra) çocuğun babasına dönerek asıl onun asi olduğunu ve sorumluluklarını yerine getirmediğini belirtmiştir.³⁶⁴ Bu olayda anne babaların çocuklarını eleştirmeden önce kendilerini sorgulamaları gerektiği anlamı çıkmaktadır. Çocuğun sergilediği iyi davranışlar gibi yanlış davranışlar da onu eğiten -başta- anne baba ve eğitimcilerin ürünüdür. Bu nedenle çocuğu eleştirmek, ayıplamak aslında kendimizi ayıpladığımız anlamına gelir.

Sonuç olarak çocuğa iyi bir ahlak eğitimi vermek için öncelikle onun bir birey olarak görülmesi ve ona değer verilmesi gerekir. Bu ilke sadece sözde kalmayarak uygulamada da kendini göstermelidir. Çocuk konuştuğunda onun dikkatle dinlenmesi, fikirlerinin önemsenmesi, belli kararları kendisinin vermesine fırsat tanınması gibi uygulamalar çocuğun kendini bir birey olarak hissetmesini sağlar. Anne, baba ve eğitimciler bu hususlara dikkat etmelidir.

³⁶² Müslim, “Birr”, 77; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 11.

³⁶³ Müslim, “Birr”, 78; Ebu Davud, “Cihad”, 1.

³⁶⁴ Ebu Leys Nasır b. Muhammed es-Semerikandi, Tenbihu’l Ğafilin bi Ehadisi Seyyidi’l Enbiya ve’l Mürselin, Thk: Yusuf Ali Bedevi (Dimeşk: Daru İbn Kesir, 2000/1421), 130.

4.1.2. Çocuğa Karşı Açıklayıcı ve Dürüst Olmak

Çocuğun ahlaki gelişimini etkileyen en önemli etkenlerden biri de çocuğa karşı açıklayıcı ve dürüst olmaktır. Hayata dair her şeyi bizimle olan etkileşim ile öğrenen çocuğun ahlaki gelişimi için yapılacak en önemli katkı, ona olayların sebeplerini bildirmek ve ona karşı dürüst olmaktır. Esasen sadece çocuğa karşı değil çevredeki diğer kişilere de aynı prensiple davranılması gerekir. Çünkü çocuk sadece kendisine yapılanlardan değil, tanık olduğu her şeyden etkilenir.

Çocuğa karşı açıklayıcı olmak iki şekilde gerçekleşir. Birincisi çocuğun doğrudan sorduğu soruları açık ve doğru bir şekilde cevaplamaktır. Bu durum çocuk eğitiminde önemli bir yer tutar. Çocuğun sorduğu sorulara çocuğun anlayacağı şekilde açık, net ve doğru cevaplar verilmelidir. Çocuğun sorduğu sorulara yanlış veya baştan savma cevap vermek çocuğun yanlış bilgilenmesine, konuyu anlayamamasına ve en önemlisi de kendisini değersiz hissetmesine sebep olur.³⁶⁵ İkinci durum ise çocuktan yapmasını veya yapmamasını istediğimiz davranışların sebebini açıklamaktır. Bir davranışı yapmasını beklerken bunun ona sağladığı faydalardan bahsedilmelidir. Örneğin; yemekten önce ve sonra elleri yıkamanın sağlık için önemi, Peygamberimiz' in (sav) bununla ilgili uygulamaları hakkında çocuk bilgilendirilmelidir. Çocuğa karşı açıklayıcı olmak için ona her zaman olayları sözel olarak anlatmak gerektiği anlamı çıkmamalıdır. Bazı durumlarda çocuğun kavrayışı da dikkate alınmak suretiyle olayların sonucunu tecrübe etmesine fırsat verilerek sebebini kendi kendine keşfetme imkanı da tanınabilir.³⁶⁶

Çocuktan bir şeyleri yapmasını veya yapmamasını isterken ona bunun nedeni açıklanmalıdır. Çocuktan bizim isteklerimizi emir gibi algılayıp hiç sorgulamadan yapmasını beklemek doğru değildir. Bu durum çocukların kendi kendine karar almalarını engellediği gibi ileriki yaşamlarında da birilerinin kontrolünde kalmalarına ve pasif bir kişilik edinmelerine sebep olur. Peygamberimiz (sav) çocuğa bir şeyi yasaklarken bunun sebebini de izah etmiştir. Örneğin torunu sadaka için getirilen hurmalardan birini ağzına

³⁶⁵Sultan Şahin- Neriman Aral, "Aile İçi İletişim", Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi 1/3 (Aralık 2012): 55-66.

³⁶⁶Rouessou, Emile, 43-55.

attığında “*Pis! Pis! At onu! Bize sadakanın helal olmadığını bilmiyor musun?*” buyurarak çocuğa hurmayı neden yememesi gerektiğini belirtmiştir.

Çocukları kandırmak doğru bir uygulama değildir. Onu kontrol altında tutmak için yaptığımız küçük kandırmacalar aslında kişiliğinde derin hasarlara sebep olur. Peygamberimiz (sav) bu tür basit gibi görülen kandırmaların da Allah katında yalan olarak yazıldığını bildirmiştir. Abdullah b. Amr’ ın (ra) annesi kendisini çağırıp “*Gel, sana bir şey vereceğim.*” dediğinde Peygamberimiz (sav) kadına “*Ona ne vermek istiyorsun?*” diye sormuş kadın da “*Bir kuru hurma vereceğim.*” deyince Peygamberimiz (sav) “*Dikkat et, eğer ona bir şey vermemiş olsaydın; bu senin hakkında bir yalan olarak yazılacaktı.*”³⁶⁷ buyurmuştur. Bu hadiste çocuğu kandırmak yetişkin bir insanı kandırmak gibi görülmüştür. Bu nedenle “Çocuktur, anlamaz” düşüncesiyle değil “çocuktur, unutmaz” bilinciyle hareket edilmelidir.

Heybetinden korktuğu için kendisine soru sormaktan çekinen İbn Abbas’a (ra), Hz. Ömer (ra) bir şey sormak istediğinde hemen sormasını söylemiştir. Konu ile ilgili bir bilgisi varsa söyleyeceğini, yoksa bilgisi olmadığını ifade edeceğini belirtmiştir. Yani çocukların sordukları her soruyu cevaplama zorunluluğu yoktur. Bilinen şeyler çocuğun anlayabileceği şekilde anlatılmalı, bilinmeyen konularda ise bu durum çocuğa açık bir şekilde söylenmelidir. Çocuk hiç kimsenin her şeyi bilemeyeceğini anlamalı ve bu yüzden hep araştırma içinde olması gerektiğinin bilincine varmalıdır.

Çocuğa karşı açıklayıcı ve dürüst olmak onunla kurduğumuz iletişimin kalitesine doğrudan etki eder. Yapılan araştırmalar çocuklarıyla sürekli iletişim halinde olan, onların sorduğu soruları dikkate alarak açıklayan bireylerin çocuklarıyla kurduğu iletişimde daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum çocuğun kendini ifade etmesini, dolayısıyla da hem zihinsel hem ahlaki manada gelişmesine katkı sağlar.³⁶⁸

Sonuç olarak çocuğun ahlaki gelişimini desteklemek için ona karşı açıklayıcı olmak gerekir. Çocuğu dinlemek, anlamak ve böylece kendini ifade etmesine fırsat

³⁶⁷ Ebu Davud, “Edeb” 80. (Sahih hadistir.); Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/447.

³⁶⁸ Şahin- Aral, “Aile İçi İletişim”, 55-66.

tanınmak onun gelişimi için önemlidir. Çocuğun sorularına onun anlayacağı şekilde doğru cevaplar verilmesi bilgilenmesini sağlamasının yanında iletişim kurmasına olanak tanır.

4.1.3. Çocuğun Sosyalleşmesine İmkan Tanımak (Mescit, Okul ve Toplum)

Sosyal çevre; çocuğun ahlaki bakımdan gelişmesini, insanlarla diyaloga girip kendini ifade etmesini ve toplum yaşamının ilkelerini öğrenmesini sağladığı gibi onun dini bakımdan olgunlaşmasına da katkı sağlar. Çocukların dindar insanların bulunduğu ortamlarda yetişmesi dini duygularının uyanmasına, ibadetleri öğrenmesine ve dinin yaşama nasıl aktarıldığını tecrübe etmesine katkı sağlar.³⁶⁹ Sosyal yaşama dahil olmak ahlaki ve dini gelişime katkı sağladığı gibi zihinsel gelişimi de etkiler. Vygotsky'e göre çocukların birbirleriyle etkileşimi zihinsel gelişimi etkileyen faktörler arasındadır. Çocuğun akranlarıyla bir araya gelmesi ve onlarla etkileşime girmesi zihin gelişimini olumlu yönde etkiler.³⁷⁰

Peygamberimiz' in (sav) eğitim anlayışında sosyal yaşama dahil olmanın önemli bir yeri vardır. Peygamberimiz (sav) çocukları sosyal hayata dahil etmiştir. Örneğin bayram namazlarında namazın kılınacağı yere kadınları ve çocukları da davet ederdi.³⁷¹ Günlük namazlarda,³⁷² Cuma ve bayram namazlarında³⁷³ çocukların mescide gelmelerini teşvik etmiştir.

Erken yaşlarda çocuklar ibadethanelere götürülmeli ve oranın manevi atmosferine dahil edilmelidir. İbadethaneler çocuğun içindeki dini duygunun gelişmesine ve olgunlaşmasına katkı sağlar. Ayrıca ibadethaneler diğer insanların dini duygularını yoğun olarak yaşadıkları ortamlar olduğu için çocuk bu duygu yoğunluğunun içine dahil edilerek onun dini bizzat tecrübe etmesine imkan tanınmış olur. Çocuk için böylesine önemli bir etkileşim tertip edilirken özen gösterilmelidir. Çocuk camiye götürülürken abdest, giyim

³⁶⁹ Mustafa Öcal, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 2009), 53-54.

³⁷⁰ Kol, "Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi", 1-21.

³⁷¹ Buhârî, "İydeyn", 15-16.

³⁷² Buhari, "Ezan", 159; Nesai, "Kible", 35.

³⁷³ Buhari, "İydeyn", 16.

kuşam gibi yapılacak hazırlıkların yanında dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Çocuk camiye gittiğinde oradaki insanlar tarafında sevilip başının okşanması, camiye gittiği için takdir edilmesi onun cami ve ibadete karşı olumlu duygular geliştirmesini sağlar. Yine camide çocuğun anne babası, abisi veya ablası gibi yakınlarının yanında olup orada kendini güvende hissetmesi de önemlidir. Camiye götürülen çocuğa yapılacak en büyük kötülük ise çocukluğunun gereği koşturması veya sesini yükseltmesi nedeniyle onu azarlamak, arka saflara göndermek gibi dışlayıcı tutumlarda bulunmaktır.³⁷⁴

Peygamberimiz (sav) mescitte namaz kıldıktan sonra tek tek çocukların yanaklarını okşardı. Cabir b. Semüre (ra) de küçük bir çocukken buna tanık olduğunu ve Peygamberimiz' in (sav) onun yanağını okşadığını bildirmiştir. Çocukluğuna dair bu anıyı anlatırken çok mutlu olduğunu aktarır. Peygamberimiz' in (sav) bu davranışı onun güzel ahlakının bir göstergesidir.³⁷⁵

Okul hayatı çocuğun sosyalleşmesi için önemli ortamlardan biridir. Belli kazanımlar edinilip yeterli olgunluğa eriştikten sonra çocuklar okula gönderilerek bu kurumlarda eğitilmelidir. Okulun işlevleri temelde sosyalleşmeye imkan tanınması, ahlaki olgunlaşmaya destek olması ve çocuğun ilerde edineceği mesleğe onu hazırlaması olarak belirlenmiştir.³⁷⁶

Çocuk okul sayesinde kendi akranlarıyla bir araya gelir ve onlarla iletişime girer. Böylece hem insanlarla daha iyi iletişim kurma, hem de iletişim kurarken nezaket kurallarını uygulama alanı bulur. Ayrıca kendi akranlarıyla bir araya gelen çocuk diğer çocuklarla iyi anlaşmasını öğrenir.³⁷⁷ Kendini ifade etme ve başkalarını anlama kabiliyeti sosyal çevre ile etkileşim içinde oldukça gelişir. Çocukların hem kendi akranlarıyla hem yetişkinlerle bir araya gelmesi onların sağlıklı gelişimi için ihmal edilmemesi gereken bir durumdur.

³⁷⁴ Bilici, 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi, 267-268.

³⁷⁵ Salih b. Süleyman El Mutlak El Beğavi, Mebdeür-Rıfkı Fit-Te'amüli Meal Müteallimine Min Mendurit-Terbiyetü'l-İslami, (Mekke: Ümmül Kura Üniversitesi h. 1420), 145-149.

³⁷⁶ El Cüreyye, Keyfe Türebbi Veledeke, 15-16.

³⁷⁷ Christopher Green, Her Yönüyle Çocuk Yetiştirme Sanatı (1-4 Yaş Arası), (İstanbul: Nenen? Kitap, 2008), 387.

Okul ortamında kurulan sosyal ilişkiler belli bir düzen içinde olduğu ve amaç taşıdığı için aile ortamındaki sosyal ortamdan farklılık göstermektedir. Her çocuk okula eğitim amacıyla geldiğinin farkındadır. Bu nedenle okul ortamı zihinsel süreçte ilerlemeye, böylece din eğitiminin bilgi ağırlıklı olarak verilmesine katkı sağlar. Bilgi düzeyindeki eğitimin birebir verilmesi toplu olarak verilen eğitim kadar başarılı sonuçlar veremediği durumlar vardır. Örneğin bir annenin çocuğuna tek başına duaları öğretmede zorluk yaşadığı ancak okul ortamında bu tür öğrenmelerin daha kolay ve hızlı olduğu görülmüştür. Bu durum olumlu dini gelişim için nitelikli arkadaş grubunun etkisinin oldukça fazla olduğunu da göstermektedir.³⁷⁸

Sonuç olarak çocuğun ahlaki gelişimi için sosyalleşmesine imkan tanınarak gerek yaşlıları gerekse yetişkinlerle iletişimde bulunabileceği ortamlara dahil edilmeleri gerekir. Din gelişimi için ise erken yaşlarda çocuğun ebeveyn gözetiminde camiye götürülmesi, camideki insanlar tarafından çocuğa övgüde bulunulması önemlidir. Okul ortamı ise hem ahlaki hem bilişsel gelişim için önemli bir yer tutar. Çocuklar okula gönderilerek eğitim daha sistemli bir şekilde verilmeli ve böylece çocuğun eğitim süreci desteklenmelidir.

4.2. Çocukta İnanç Duygusunun Geliştirilmesi

4.2.1. Sevgi Temelli Yaklaşım

Çocuğun gelişimi yetiştiği çevreden doğrudan etkilenir. Çocuk sadece doğuştan gelen özelliklerin etkisiyle yetişmez, yaşadığı çevre ve aldığı eğitim onun gelişimine etki eden dış faktörlerdir. Dini bakımdan da her insanda doğuştan gelen bir eğilim vardır.³⁷⁹ Farabi, İbn Sina, Gazali gibi İslam düşünürleri bu duygunun çok erken dönemlerde ortaya çıktığını savunmaktadır. Hatta Gazali'ye göre dini duygu her insanın doğuştan sahip olduğu bir duygudur. Doğan her çocuk yüce bir varlığa inanma eğiliminde olup, doğduktan sonraki eğitimle bu duygu derinleşmekte veya kaybolmaktadır. Nitekim

³⁷⁸ Bilici, 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi, 81-89.

³⁷⁹ Pierre Bovet, Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi, Çev. Selahattin Odabaş, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yay. 1958), 18-80.

Peygamberimiz' in (sav) *“Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra ana-babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi yapar.”*³⁸⁰ hadisi de bu duruma işaret etmektedir. Yine İslam inancında doğan her çocuk Müslüman hatta günahsız kabul edilmektedir. Peygamberimiz' in (sav) bazı hadislerinde *“...anasından doğduğu gibi tertemiz olur.”*³⁸¹ benzetmesi de doğan her çocuğun günahsız ve Müslüman olarak doğduğunu göstermektedir. Peygamberimiz' in (sav) hadislerinin yanında birçok Kur'an ayetinde de insanın fıtratında yüce bir varlığa inanma duygusunun bulunduğuna değinilmiştir. Örneğin *“O halde sen hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.”*³⁸² ayetinde insanları hanif olarak yarattığı ifade edilmektedir. Ayette geçen “Hanif” ifadesi *“Kur'an dilinde, her türlü şirk izinden arınmış bir tanrı inancına sahip olan, sapkınlıklardan uzak duran, kısaca tevhid inancına samimiyetle teslim olup yalnız Allah'a kulluk eden mânasına gelir.”*³⁸³ Ayette de belirtildiği gibi her insan doğuştan Allah'a inanmaya elverişli, dini inancı kabullenmeye yatkın olarak yaratılmıştır.

Çocukta doğuştan var olan Allah'a inanma yatkınlığının eğitimle geliştirilmesi, inanca karşı merak ve ilginin artırılması ve çocuğa inanma imkanının verilmesi gerekir. İnanma kabiliyetinin geliştirilmesi büyük ölçüde eğitime bağlıdır.³⁸⁴ Çocukta doğuştan var olan dini eğilimin filizlenmesinde çevresel faktörlerin etkisi önem arz etmektedir. Çocuktaki dini duygunun oluşmasında en önemli duygu “himaye altında bulunma” duygusudur.³⁸⁵ Bir anlamda güven duygusu da denilen bu duygu, çocuğun dünyaya geldiğinde yaşamak için anne babasına muhtaç olmasından kaynaklanır. Anne babası tarafında yetiştirilen, korunan, sevgi ve şefkat gören çocuk onlara karşı güven duygusu geliştirir. Çocuk büyüdükçe bu duygu sonsuz güç sahibi olan Yaratıcıya doğru yönelmeye başlar.

³⁸⁰ Buhari, “Kader”, 3; Müslim, “İman”, 264.

³⁸¹ Buhârî, “Hac”, 1449. Müslim, “Hac”, 1350.

³⁸² Rum, 30 /30.

³⁸³ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Tefsiri, erişim: 17 Mart 2020

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Rum-suresi/3439/30-32-ayet-tefsiri>.

³⁸⁴ W. Houston Clark, “Çocuklukta Din”. Çev. Adil Çiftçi, Murat Yıldız, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10/10 (Ocak 1998): 183-205.

³⁸⁵ Hökelekli, Din Psikolojisi, 251-254.

Çocukluk döneminde din daha çok duygusal boyutta yaşanmaktadır. Bu nedenle çocukluk döneminde sağlıklı bir dini inancın yaşanmasında en önemli faktör dinin duygu boyutudur. Çocukluk döneminde verilen dini eğitim bilinçli olarak verilmelidir. Din eğitimi, çocuğun gelişim evreleri göz önünde bulundurularak bilimsel temelli olmalıdır.³⁸⁶ Eğitim bilincinden yoksun, çocuğun gelişim evreleri göz ardı edilerek baskı ve zorlama temelli eğitim başarılı sonuçlar vermez. Böyle bir eğitim çocuğu dinden soğutmakta, dinle ilgili duyduğu her şeyden korkmasına ve hatta bazı ruhsal bozukluklara dahi neden olmaktadır.³⁸⁷ Çocukluk döneminde sağlıklı bir din eğitiminin verilebilmesi için çocukların fiziksel ve duygusal gelişim özelliklerinin ve din eğitiminin temel prensiplerinin bilinmesi gerekir.

Din duygusunun gelişmesine kaynaklık eden en temel duygulardan biri sevgidir. Sevgi aynı zamanda duygusal gelişimin de en temel unsurlarından biridir. Allah ve yarattıklarının sevgisi tüm insanlarda yaratılıştan var olduğu kabul edilmektedir.³⁸⁸ Çocuklukta verilen din eğitiminde en önemli adım çocuğa sevgi ile yaklaşp bu duygunun onda gelişmesini sağlamaktır. Bu da çocuğu yeterli ve ölçülü bir şekilde severek mümkün olur. Çocuğun ebeveynleri özellikle annesi çocuğa karşı sevgisini söz ve davranışlarında göstermeli ve çocuğun sevildiğini ona hissettirmelidir. Böylece Allah inancının temeline sevgi duygusu yerleştirilmiş olur. Çünkü *“Temelinde sevgi olmayan hiçbir eğitim başarıya ulaşamaz. Anne-baba sevgisinden yoksun büyüyen bir çocuk, hangi şekilde eğitilirse eğitilsin başarılı bir sonuç alınamaz. Anlayışlı ve güvenli bir aile ortamında yetişmeyen bir çocuğa manevi değerleri kazandırmak da ruh sağlığını geliştirmek de olanaksızdır. Sevgi ortamında ana-babasını örnek alarak, bir çocuğun kişilik kazanması da manevi değerler edinmesi de kolaylaşır. Çocuğa sevgi vermeyen, davranışlarıyla örnek olamayan anne babanın vereceği din eğitimi bu açığı kapatmaya yetmez.”*³⁸⁹

Çocukluk döneminde verilen yeterli ve ölçülü sevgi sayesinde paylaşma, sadakat, fedakârlık gibi sevginin tezahürü olan duygular da gelişmeye başlar. Dinin içinde bulunan

³⁸⁶ Clark, “Çocuklukta Din”, 183-205.

³⁸⁷ Öcal, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, 54-66.

³⁸⁸ Türk, “Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi”, 143-158.

iman, teslimiyet, tevekkül, itaat gibi duygu ve kavramlar da sevgi ile doğrudan bağlantılıdır. Örneğin insan sevmediği bir varlığa karşı teslimiyet durgusu geliştiremez. Bütün olumlu duygular sevgi kaynaklı olduğu için Allah inancının temeline sevgi duygusu oturtulmalıdır. P. Girard'ın belirttiği gibi *“Din, ilkin görünen bir anne ile babaya karşı duyulan, sonra da göklere çevrilen, insanlık ailesinin görünmeyen Sahibine yönelen sevgiden başka bir şey değildir.”*³⁹⁰

Anne-baba ve eğitimcilerin, Peygamberimiz' in (sav) eğitim modelini örnek alarak çocukların inanç eğitimi sevgi temelli bir yaklaşımla yürütmeleri gerekir. Amacına uygun ve başarılı bir inanç eğitimi için öncelikle çocuğa duyulan sevgi ona hissettirilmeli, çocuğa karşı şefkatle muamele edilmelidir. Böylece çocukların kalplerine iman daha sağlam bir şekilde yerleşir. Zihinsel olarak da daha sağlıklı olurlar.³⁹¹

4.2.2. İnançla İlgili Meselelerde Çocuğun Bilgilendirilmesi

Çocukta dini inancın gelişmesini sağlayan duygu *“merak ve öğrenme”* isteğidir.³⁹² Olayları, nesneleri, sebepleri ve çevresini anlama isteği çocuğu ilk ve asıl sebebe ulaşmaya yönlendirir. Merak, çocukta dini duyguyu harekete geçiren güven duygusundan sonra onu geliştiren etkidir.

Çocuğun dinle ilgili merak edip sorduğu soruları doğru ve onun anlayabileceği şekilde cevaplamak çocuğun dini doğru anlamasını sağlar. Ancak bu soruların geçiştirilmesi veya yanlış cevaplanması çocuğu eksik ve yanlış bilgilendirebileceği gibi dini duygunun geç uyanmasına ve dini bakımdan sapmalara sebep olur.³⁹³ Çocuk eğitiminde dinin yok sayılması veya bastırılmaya çalışılması doğru bir yöntem değildir. Çünkü her çocuk doğuştan bu fitratta yaratılmıştır. Sorduğu soruların cevapsız bırakılması veya içeriğinin boş olması çocuğu bu anlamda eksik bırakır. Bu da çocuktaki hem merak duygusunun körelmesine hem de dini yeteri kadar tanıyamadığı için ondan uzak

³⁸⁹ Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, 213.

³⁹⁰ Pierre Bovet, a.g.e., sayfa 34.

³⁹¹ Mehdeli, El Menhecü'n-Nebevi, 11.

³⁹² Hökelekli, Din Psikolojisi, 254.

³⁹³ Öcal, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, 51-53.

durmasına neden olur. Bunların yaşanmaması için çocukta doğuştan var olan bu ilgi ve yönelim çocuğun gelişimine uygun olarak geliştirilmelidir.³⁹⁴

Mehmet Taplamacıoğlu, Türkiye'nin değişik bölgelerinde anket uygulayarak yapmış olduğu çalışma sonuçlarını yorumlarken, genç bireylerin din konusundaki ilgisizliklerinde, onların ailelerinin çocuklarına din eğitimi vermedeki yetersiz ya da ilgisiz olmalarının rolünün büyük olduğunu ifade etmektedir.³⁹⁵

Çocukların din ve inançla ilgili sorduğu sorular cevaplanırken bazı tekniklerin bilinmesi ve din eğitiminin bilinçli bir şekilde verilmesi gerekir. Öncelikle çocukların soru sormasının nedeni konuyu merak edip öğrenmek istemeleri olduğu için bu durumun büyük bir fırsat olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca soru sormanın, çocuğun zihinsel anlamda geliştiğinin göstergesi olduğu ve bu durumun çocuk için olumlu bir gelişme olduğu bilinmelidir. Bu nedenle çocuklar soru sorduğunda soruları geçiştirmek veya çocuğu susturmak yerine onu soru sormaya teşvik etmek gerekir. Sorduğu sorular veya konuyla ilgili yaptığı açıklamalar dikkatlice dinlenerek ona değer verildiği hissettirilmelidir. Konuyla ilgili önemli olan diğer bir mesele de çocuğun sorduğu soruları cevaplarırken ve ona açıklama yaparken çocuğun gelişim dönemini dikkate alarak onun anlayacağı şekilde konuşmaktır. Yani çocuğun zihinsel ve bilişsel seviyesine uygun eğitim verilmelidir.³⁹⁶ Bu konuda Peygamberimiz (sav) “*İnsanlarla akıllarının alacağı kadar konuşunuz...*”³⁹⁷ buyurarak çocuklarla konuşurken de onların anlayabileceği şekilde ve anlayacağı kadar konuşulması gerektiğine işaret etmiştir. Çocuğun seviyesinin üstünde anlayamayacağı uzun izahlar beklenen sonucun aksine çocuğu usandırabilir. Çocuğun sorduğu soruların cevaplanmasında dikkat edilmesi gereken diğer bir konu da gerektiği kadarını cevaplamaktır. Eğitim verilirken tedrici bir metot uygulanmalıdır. Yani zamana ve şartlara göre gerektiği kadar bilgi kısa, net ve açık bir şekilde öğretilmelidir.³⁹⁸

³⁹⁴ Türk, “Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi”, 143-158.

³⁹⁵ Eren, “İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi”, 129-152.

³⁹⁶ Tarabyuşi, El Esalibü't-Terbiye, 23-24.

³⁹⁷ İsmail b. Muhammed Acluni, Keşfu'l-Hefa, (Halep: Mektebetü't-Türasi'l-İslami, ts), 1/225.

³⁹⁸ Öcal, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, 56-58.

İnançla ilgili eğitim verilirken bunun temelinde “Tevhit inancı” olmalıdır. İslam inancının temeli olan bir ve tek olan Allah’a inanma esası³⁹⁹ çocuğa verilecek inanç eğitiminin özünü teşkil etmelidir. Çocuğa verilecek en iyi inanç eğitimi bir olan Allah’a inanmasını sağlamaktır.⁴⁰⁰

Sonuç olarak Allah’ın emirlerini yerine getirecek kadar temel bilgiler, inançla ilgili temel konular çocuğa anlayışı düzeyinde öğretilmelidir. Çünkü Gazali’nin de belirttiği gibi bilgi, hakikat yolunda ilerlemek için temel şarttır.⁴⁰¹

4.2.3. İnanç Olgusunun Olumlu Duygularla Pekiştirilmesi

Her insanda doğuştan var olan yüce bir varlığa inanma eğilimi vardır, bu fitri bir durumdur. İnsanda doğuştan var olan bu inanma duygusuna temelde hangi duygunun kaynaklık ettiği konusunda henüz kesin bir tespit yapılamamakla birlikte var olan bütün duyguların inanç duygusuyla bağlantılı olduğu ve bu duyguların inancı beslediği savunulur.⁴⁰² Çocukta doğuştan var olan inanç olgusunu sevgi, güven, bağlılık gibi olumlu duygularla geliştirmek mümkündür.

İnanç olgusunu besleyen en temel duygu sevgidir. İnsan bu duygu ile etrafındaki insanlar ve nesneler arasında bir bağ kurar. Başta etrafındaki insanlar ve nesnelere karşı duyduğu bu sevgi, imanın etkisiyle yüce yaratıcıya yönelerek en ulvi noktasına ulaşır. İslam inancında sevginin en üstünü Yüce Allah’a duyulan sevgidir. Bunun yanında Allah’ın dışındakilere duyulan sevginin de Allah için olması gerektiği ifade edilir. Bununla ilgili Peygamberimiz (sav) “*Üç özellik kimde varsa o iman tadını almış demektir: Allah’ı ve Resulünü herkesten fazla sevmek, sevdiğini Allah için sevmek...*”⁴⁰³ buyurmuştur. İnanç olgusunun en önemli kaynağı sevgi olduğu için çocuğa sevgi temelli

³⁹⁹ Mevlüt Özler. “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22-24.

⁴⁰⁰ Mehdeli, El Menhecü’n-Nebevi, 10.

⁴⁰¹ İmam Gazali, Ey Oğul, 23.

⁴⁰² Cemil Oruç, “Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (Haziran 2010): 75 -96.

⁴⁰³ Buhari, “İman”, 9.

eğitim vererek bu duygunun onda gelişmesini sağlamak gerekir. Allah inancının temeline Allah’a ve Peygamberine duyulması gereken sevgi yerleştirilmelidir.

İnsan bir yönüyle mükemmel şekilde yaratılmıştır. Kur’an’da bu durum “ahseni takvim”⁴⁰⁴ kavramıyla ifade edilir. Ancak bunun yanında insanın aciz olduğunu ifade eden ayetler de vardır.⁴⁰⁵ İnsanın her şeye gücünün yetmemesi ve aciz olması onda daha üstün bir varlığa yönelme eğilimi göstermiştir. Aciz kaldığı, korktuğu ve güç yetiremediği durumda sonsuz güç sahibi yaratıcıya sığınma ihtiyacı duymuştur. Bu nedenle korku duygusunun imanı beslediğini söylemek mümkündür. Ancak İslam inancında korku dinin kaynağı olarak kabul edilmez. Bunun yerine korkunun insanı Allah’a yakınlaştırması gereken bir duygu olması gerektiği savunulur. Yani insan Allah’tan korktuğu için ona inanmak ve ibadetlerini yerine getirmek yerine Allah’ı sevdiği için ona kulluk etmelidir. Kur’an’da bu durum “Takva” kavramıyla ifade edilerek, *“korkunç bir şeyden çekinmeyi değil seven birinin sevdiğinin gönlünü incitmekten çekinmesi, yaratana karşı saygı ve sorumluluk duyma hassasiyeti”*⁴⁰⁶ anlamında kullanılır. Bu bağlamda korku duygusunun insanda ilahi adalet gereği Allah’ın yasakladığı şeylerden kaçınması gerektiği bilincini vermesi ve onda sorumluluk duygusunu geliştirmesi gerekir. Çocukluk döneminde korku merkezli din eğitiminden sakınılmalıdır. Çünkü çocukta doğuştan gelen Allah inancı vardır, ancak Allah korkusu yoktur. Çocuk Allah’ı kendisini seven, koruyan, ona çok sevdiği anne babasını veren bir yaratıcı olarak bilmek ve onu her an yanında hissetmek ister. Bu çağda çocuğu cehennemle veya Allah’ın azabıyla korkutmak onun Allah’tan korkmasına ve bu nedenle ondan uzaklaşmasına neden olur. Örneğin; yalan söylersen Allah seni yakar yerine doğru söylersen Allah seni daha çok sever sözleriyle çocuktaki Allah inancı kuvvetlendirilmelidir.⁴⁰⁷

İnançla sıkı bir bağlantısı olduğu düşünülen temel duygulardan biri de güven duygusudur. Aciz kaldığı zaman yüce bir yaratıcıya güvenme, ona sığınma ve ondan yardım dileme isteği imanı artırır. Çocukta güven duygusunu kazandırmak, ona güven

⁴⁰⁴ Tin, 95/4.

⁴⁰⁵ Kasas, 28/61-75.

⁴⁰⁶ Süleyman Uludağ, “Takva”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/484-486.

⁴⁰⁷ Öcal, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, 59-61.

vermekle mümkündür. İhtiyaçlarını karşılayacak bir anne babaya sahip olması, onlar tarafından koruyup gözetildiği güvencesi ve aldatılmadığına emin olması çocukta güven duygusunu geliştirir. Böylece çocuk hem güven duymayı hem de güvenilir biri olmayı öğrenir. Başta annesine babasına duyduğu güven zamanla yüce yaratıcıya yönelir.⁴⁰⁸ İslam inancında güven duygusu ile iman arasında güçlü bir bağlantı olduğu savunulur. Son Peygamber Hz. Muhammed'in (sav) henüz peygamber olmadan önce "el-Emin"⁴⁰⁹ (Güvenilir) olarak tanınması ve İslam'ın emniyete verdiği önem bunun göstergesidir.

İnanç olgusunu besleyen önemli duygulardan bir diğeri de bağlanmadır. İslam dininde Allah'a bağlanma ve ona sığınma Allah inancının önemli bir parçasıdır. Esasında İslam, Allah'a inanmak, ona güvenmek, itaat etmek ve teslim olmaktır.⁴¹⁰ Allah'a inanarak ona bağlanan kişi bütün kaygılardan uzaklaşarak huzura kavuşur. Karşılaştığı güç durumlarda Allah'ın iradesine teslim olarak Allah'ın ilmine ve merhametine sığınır. İnsanın Allah'a karşı duyduğu bağlılık "Tevekkül" kavramıyla ifade edilir ve "*bir kimsenin kendini Allah'a teslim etmesi, rızkında ve işlerinde Allah'ı kefil bilip sadece O'na güvenmesi*"⁴¹¹ olarak tanımlanır. İslam inancında Allah-insan ilişkisi dinamik ve karşılıklıdır. Vahiy, Allah'ın insanla konuşması; dua ise insanın Allah ile konuşmasıdır. Yüce yaratıcı ile olumlu bağlanma sağlayan kişi Allah'ın her an onun yanında olduğunu bilir. Fakat bununla birlikte kendisine irade verdiğinin bilincinde olarak dua etmenin yanında çaba göstermesi gerektiğini bilir ve hayatını bu şekilde idame ettirir.⁴¹² Yani sadece dua etmekle yetinmek veya her şeyi kendisinin yapabildiği yanılgısına düşmek gibi iki aşırı uçtan uzak durur. Allah'a olan bağlılığını "Önce çalışmak sonra duadır dinin esası, kabul olunur ancak çalışanın duası." prensibi doğrultusunda gösterir. Yapılan çalışmalar bağlanma duygusunun ilk çocukluk döneminde çocuğun annesi veya bakıcısı ile kurduğu ilişki sonucu geliştiğini ortaya koymuştur. Çocuğun annesiyle kurduğu

⁴⁰⁸ Hökelekli, Din Psikolojisi, 252-254.

⁴⁰⁹ Hüseyin Algül, "El-Emin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/111.

⁴¹⁰ Mustafa Sinanoğlu, "İslam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/37-42.

⁴¹¹ Mustafa Çağrı, "Tevekkül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/1-2.

⁴¹² Akif Hayta, "Anneden Allah'a: Bağlanma teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru". *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/12. (Ocak 2006): 29-63.

bağlanma duygusu güvenli, kaygılı ve kaçınma olarak üç farklı türde gelişebilir. Annesiyle sağlıklı iletişim kurmuş çocuklarda güvenli bir bağlanma gerçekleşir ve yukarıda da ifade edildiği gibi bu durum kişinin inancına etki eder.⁴¹³

İnanç olgusunun olumlu duygularla pekiştirilmesi çocukla kurulan iletişimin kalitesini artırmakla mümkündür. İnsanın psikolojik yönü tek bir duygudan ibaret değildir. Her insan bütün duyguları bünyesinde barındırır. İman olgusu da insanda var olan bütün duygulardan beslenir. Bu nedenle çocukta var olan bu duyguları geliştirmek için onunla kurulan iletişime özen gösterilmelidir. Özellikle çocuğun kendisine en yakın gördüğü kişi olan annesi ile olan iletişimin bu duyguların gelişmesindeki payı diğer bireylere oranla daha fazladır.

4.3. Çocuğun İbadete Alıştırılması

Okul öncesi dönemde çocuğa verilecek eğitimin önemli bir noktası da ibadet eğitimidir. Ahlak, inanç, davranış vb. her alanda olduğu gibi ibadet eğitiminin de temelleri bu dönemde atılmaktadır. Bu dönemde çocuğa verilecek ibadet eğitiminin bilinçli ve doğru bir şekilde sağlanması çocuğun hayatı boyunca ibadatlara olan yaklaşımını etkiler. Bu bölümde ibadet eğitimi; ibadet eğitiminde çocuğa örnek olmak, ibadet eğitiminde çocuğun gelişimine uygun olarak aşamalı eğitim vermek ve ibadet eğitiminde sürekliliği sağlamak şeklinde üç başlık halinde ele alınacaktır.

4.3.1. İbadetlerin Öğretilmesinde Çocuğa Örnek Olmak

Çocuğun dini yaşayış ve anlayışında en önemli etken ilk çocukluk döneminde ailesiyle kurduğu ilişkidir.⁴¹⁴ Çocuğun ailede yaşadığı manevi hava, ailenin dini birikim ve yaşayışı doğrudan çocuğu etkiler. Çocuğun aile içinde duyduğu dini terimler, aile bireylerinin birlikte yaptığı dua ve ibadetler, özel gün ve gecelerde yapılan aktiviteler

⁴¹³ Hayta, “Anneden Allah’a: Bağlanma teorisi ve İslâm’da Allah Tasavvuru”, 29-63.

⁴¹⁴ Kerim Yavuz, Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012), 40-65.

çocuğun dini duygusunu derinleştirir. Aile bağlarının korunmasında dinin etkisini sezerek dine karşı ilgi ve sevgi duymasını sağlar.⁴¹⁵

Peygamberimiz (sav) eşi Hz. Hatice (ra) ile birlikte namaz kılmış, onların ne yaptığını öğrenince Hz. Ali (ra) de Müslüman olmak istemiştir.⁴¹⁶ Bu örnekte aile fertlerinin birlikte yaptıkları ibadetin çocuğa daha çok tesir ettiği görülmektedir. Peygamberimiz' e (sav) ilk inanan eşi Hz. Hatice'den sonra kızları Hz. Zeyneb, Hz. Rukayye ve Hz. Ümmü Gülsüm de bu davete icabet etmişlerdir. Ardından herkes ibadetlere gereken ehemmiyeti göstermiş, ibadet artık aile içinde birlikte yapılan bir faaliyet haline gelmiştir.⁴¹⁷

Çocuğa verilecek her türlü eğitimde olduğu gibi ibadet eğitiminde de en önemli etken çocuğa örnek olmaktır. Çünkü çocuğun davranışları kendisini yetiştiren kişilerin davranışlarıyla şekillenir. Verilen eğitimin başarılı olması bu eğitimi veren kişinin çocukta kazandırmak istediği davranışı önce kendisinin yapmasına bağlıdır.⁴¹⁸ Çocuğun toplumsal normları anlamlandırırken kendince geliştirdiği mekanizmalardan biri de sevdiği kişiyi taklit ederek onun gibi olması, ona benzemeye çalışmasıdır. Çocuk birçok bilgiyi olduğu gibi dini bilgileri ve kazanımları da öncelikle bu şekilde öğrenir.⁴¹⁹

Okul öncesi dönemdeki çocuğun davranışları genelde çevreye uyum sağlama ve taklit içindir. Bu nedenle ibadetleri tam manasıyla kavraması zordur. Bu dönemde ibadetler akademik ve bilgi yoğunluklu değil, uygulama ve duygu içerikli olmalıdır.⁴²⁰ Çocuğun yanında huşu içinde kılınan namaz, samimi bir şekilde yapılan dua ona tam olarak anlayamayacağı bilgileri öğretmekten daha etkilidir. Anne babanın ibadet konusundaki samimiyetleri, ibadete olan yaklaşımları çocuğa yansır. İbadet konusunda gereken ciddiyeti ve özeni göstermeyen ailelerde yetişen çocukların ibadete karşı tutumları da anne babanın tutumuna benzer.

⁴¹⁵ Hökelekli, Din Psikolojisi, 257-259.

⁴¹⁶ İbni Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye, 1/262.

⁴¹⁷ Hasan Hüseyin Uyar, Hz. Peygamber'in (sav) Ehl-i Beyt Eğitimi, (Yüksek Lisans Tezi. Hitit Üniversitesi. 2013),90-93.

⁴¹⁸ Öcal, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, 51-53.

⁴¹⁹ Şerif Mardin, Din ve İdeoloji, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 63- 67.

⁴²⁰ Bilici, 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi, 260.

İbadet, inanç olgusunun davranışlarla dışa yansıtılmasıdır. Yani belli fiziksel aktivite gerektirir. Kurallı fiziksel aktiviteler ilk yapıldıklarında ağır ve düzensiz olur. Ancak yeterli ve düzenli tekrarlar yapıldıkça bu tür aksaklıklar ortadan kalkacaktır. Bu nedenle çocuktan ibadetleri en başta eksiksiz, tam ve düzenli yapmasını beklememek gerekir.⁴²¹ Bu durum onda baskı ve huzursuzluğa neden olabilir. Çocuğun yaptıkları hatalar normal karşılanmalıdır. Namazın yedi yaşından ergenlik çağına kadar aşamalı eğitilmesinin nedeni de budur.

İbadet eğitiminde çocuğa sadece yapması gerekenler değil yapmaması gerekenler de öğretilmelidir. Peygamberimiz' in (sav) ibadet eğitimi metoduna bakıldığında dinen helal görülmeyen davranışlar konusunda da çocukları eğittiği görülür. Örneğin Hz. Hasan (ra) sadaka hurmalarından alıp ağzına attığında Peygamberimiz (sav) “*Pis! Pis! At onu! Bize sadakanın helal olmadığını bilmiyor musun?*”⁴²² diyerek torununu uyarmıştır.

Çocuklarla camiye gitmek, akraba ziyaretlerinde bulunmak, dini bayramları akrabalarla birlikte kutlamak, ramazan ayında iftar ve sahur vakitlerinde o coşkuyu birlikte yaşamak gibi duygu yoğunluğu herkesçe hissedilen ortamları çocuğa sunmak bu dönemin ibadet eğitimi için büyük önem arz etmektedir. Yine yemeğe başlamadan önce “Besmele” çekmek, yemeğin sonunda “Hamd” etmek, eve girildiğinde selam vermek, uyumadan önce dua etmek, çocuğun da dua etmesi için onu teşvik etmek vb. alışkanlıklar çocukta dini duyguyu artırdığı gibi dini terimlerle tanışmasını ve bu terimlere aşina olmasını sağlar.⁴²³

⁴²¹ David. J. Wolpe, Teaching Your Children About God. (New York: Harper Collins Publishers Inc,1995), 20-23.

⁴²² Buhari, “Cihad” 186; Müslim, “Zekat” 50.

⁴²³ Hüseyin Peker, Din Psikolojisi, (İstanbul: Çamlıca Yay. 2011), 158- 165.

4.3.2. İbadetlerin Öğretilmesinde Aşamalı Eğitim Vermek

Çocuklara verilen ibadet eğitiminde çocuğun gelişim düzeyini dikkate alarak aşamalı eğitim vermek gerekir. Çocuğun kavrayamayacağı şeyleri ona anlatmak veya yapamayacağı şeyleri ondan beklemek ve çocuğu buna zorlamak olumlu sonuç vermez. Çocuklarda taklidin çok yüksek olduğu ilk çocukluk dönemlerinde çocuk olumlu bir şey yaptığında söz ve davranışlarla takdir edilerek bu taklitlerin alışkanlığa dönüşmesi sağlanmalıdır. Ancak çocuktan bu davranışı her zaman yapması beklenmemelidir. Örneğin büyükleriyle beraber namaza duran çocuk takdir edilmeli ancak her zaman büyüklerle beraber namaza durması beklenmemelidir. Çocuk, bu konuda zorlanmamalıdır da. Bu durum çocukta bıkkınlığa ve dolayısıyla ibadetlerden soğumasına neden olur.⁴²⁴

Çocuklara ibadet eğitimi verilirken çocukla kurulan diyalog çok önemlidir. İbadet eğitimi esnasında çocuğun başı okşanmalı ve ona hoşuna giden güzel sözler söyleyerek yapması istenilen ibadet telkin edilmelidir. Örneğin, ezan okunduğunda çocuğun başını okşayıp birlikte ezanın sözleri tekrar edilerek ezanın namazla olan bağlantısı hakkında bilgilendirilebilir. Ezandan sonra aile bireylerinin namaza durması çocuğun ezan ile namaz arasındaki bağlantıyı somut olarak görmesini sağlar. Bundan sonraki süreçte camilerin şekli ve işlevi hakkında çocuğa bahsedilip dikkati o yöne çekilebilir. Zaman zaman iyi insanların ahlakından, namazın ve caminin insana olan yararlarından çocuğun yanında konuşulması bütün olaylar arasında bağlantı kurmasını ve böylece ibadeti anlamlandırmasını sağlayacaktır.⁴²⁵ Örnekte olduğu gibi ibadet eğitimi basitten karmaşığa doğru, aşamalı bir metotla verilmelidir. Öğretilmek istenilen ibadetin aile bireyleri tarafından fiili olarak yapılmasının ibadet eğitimindeki önemi de göz önünde bulundurulmalıdır.

İbadet eğitiminde aşamalı eğitim vermek, her ibadeti kademeli bir metotla öğretmek aslında Kur'an'ın eğitim metodudur. Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim tek seferde değil, yirmi üç yıllık bir süre zarfında bölümler halinde indirilmiştir. Bunun hikmetlerinden biri de insanları eğitme konusunda tedrici metodun daha başarılı sonuç

⁴²⁴ Öcal, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, 58-59.

⁴²⁵ El Cüreybi, Keyfe Türebbi Veledeke, 14-15.

vermesidir. Yine içkinin yasaklanmasıyla ilgili ayetlerde aşamalı bir metodun takip edilmesi de bu duruma örnektir. Aşamalı eğitim vermek, bir davranış iyice benimsendikten sonra üzerine yenisini eklemek uygulamada insanlara kolaylık sağlamaktadır. Yetişkinlerin eğitiminde dahi tedricilik benimseniyorsa çocuk eğitiminde bunun önemi çok daha büyüktür. Çünkü çocuk bir yetişkinin gösterdiği sabır ve istikrarı gösteremez. Çocuğun dikkat süresi yetişkine nazaran çok daha düşüktür. Bu nedenle çocuklar, birden yoğun bir bilgi bombardımanına tutulmamalı ibadet eğitimi sakın, yavaş ve emin adımlarla azar azar verilmelidir.

Sonuç olarak çocuklara verilen olan ibadet eğitiminde kolaydan zora doğru bir yol izlemek gerektiği görölmektedir. Çocuğun kavrama ve uygulama kabiliyeti göz önünde bulundurularak aşamalı eğitim vermek ibadet eğitiminde daha başarılı sonuçlar verir.

4.3.3. İbadet Eğitiminde Süreklilik (Tekrar)

Peygamberimiz' in (sav) ibadet hayatına bakıldığında hiç aksamayan bir devamlılık içinde olduğu görölmektedir. Bu, insanın her an yaratanla iç içe olması, her an onunla irtibat halinde olmasının bir gereğidir. İbadet denilince sadece namaz anlaşılmamalıdır. Yemekten önce, evden çıkarken, eve girerken olduğu gibi her işin başında besmele çekmek, Allah'ı tefekkür etmek, dua etmek, helal rızık için çalışmak vb. davranışların ibadet kapsamına girdiği düşünöldüğünde aslında insanın her an Allah ile irtibat halinde olduğu (olması gerektiği) açıktır. Bunun delillerinde biri de ibadet için gerekli şartlar olmadığında mevcut şartlara göre ibadetin hafifletilmesidir. Örneğin namaz için gerekli olan abdestin alınma şekli su yokluğunda teyemmüme çevrilmiştir. Bundaki amaç ibadeti iptal etmek yerine başka alternatifler getirilerek insanın yaratıcı ile olan irtibatının koparılmamasıdır.

Peygamberimiz' in (sav) ibadet hayatında devamlılık esası olduğu görölmektedir. Ancak Peygamberimiz (sav) sadece kendisinin değil aile fertlerinin de aynı prensiple ibadet etmesi için çaba göstermiştir. Örneğin sabah namazına çıktığında Hz. Fatima'nın kapısının yanından geçerken *“Ey Ehl-i Beyt namaza... Muhakkak Allah, siz Ehl-i Beyt'ten*

*her türlü kiri gidermek ve sizi tertemiz kılmak diler.”*⁴²⁶ buyurarak onları da ibadete çağırırdı.

İbadet eğitiminde sürekliliği birden kazanmak veya bütün ibadetleri aynı anda aynı seviyede kavramak mümkün değildir. Çocuğun gelişimine bağlı olarak bazı ibadetlerin mahiyeti daha önce kavranır ve daha erken dönemde alışkanlık haline gelir. Örneğin namazı tam olarak kavrayamayan bir çocuk, yemeğin sonunda Allah’a hamd etmenin ona bir teşekkür olduğunu namaz ibadetine göre daha erken dönemde kavrar ve bunu davranışlarında da gösterir. İbadet eğitiminde sürekliliğin sağlanması için çocuğa bunun zamanla kazanıldığı açıklanmalıdır. Anne babalar kendi çocukluklarından örnekler vererek ibadetleri aşamalı bir şekilde, zamana ve gelişimlerine bağlı olarak öğrendiklerini anlatmalıdır.⁴²⁷ Böylece çocuk kendisiyle anne babası arasında içselleştirme yaparak ibadetleri zamanla daha iyi yapabileceğini anlar, kendine zaman tanır ve strese girmemiş olur.

İbadetleri sürekli olarak yapmak çocuğa her zaman cazip gelmeyebilir. Bunun için zaman ve emek harcadığının farkındadır. Ancak buna rağmen ibadetin iç huzura etkisini bilmesi ve ibadet edince kendisini daha iyi hissetmesi onu devam ettirmesini sağlar. Böylece zamanla ibadet onun için vazgeçilmez olur.⁴²⁸ Bu nedenle çocuğun ibadetlere uzun süre ara vermemesi ve ibadetleri terk etmemesi için ona destek olunmalıdır. Ancak bu yapılırken zorlayıcı ve baskıcı tutumlardan kaçınılmalıdır. Bu dönemde verilen ibadet eğitimi çocuğa bir yük olarak değil, maneviyat içeren bir aktivite veya oyun olarak verilmelidir.⁴²⁹

İbadetlerde sürekliliği sağlamanın yollarında biri de çocuğu bu ibadete karşı imrendirmek ve özendirmektir. Böylece çocuğun zorlama ve baskı ile değil kendi isteğiyle ibadete yönelmesi sağlanır. Çocuğa ibadetin faydalarından, insana kazandırdığı ahlaki erdemlerden, Allah’a olan bağını kuvvetlendirdiğinden her fırsatta bahsedilmedir.

⁴²⁶ Tirmizi, “Kitabu Tefsir-ül Kur’an”, 34. (Tirmizi ilgili hadisin hasen-garib olduğunu belirtmiştir. Hakim ise Müslim’in şartlarına göre sahih olduğunu belirtmiştir.)

⁴²⁷ Donald Ratcliff- Brenda Ratcliff, Child Faith: Experiencing God and Spiritual Growth With Your Children. (Oregon:Cascade Books, 2010), 47.

⁴²⁸ Wople, Teaching Your Children About God, 20.

⁴²⁹ Bilici, 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi, 267-268.

Peygamberimiz (sav) ve salih kulların ibadet hayatından örnekler verilmelidir. İbadet sayesinde Allah'ın onu çok seveceği ve onunla olan bağlarını kuvvetlendireceği telkin edilmelidir. Bu, Peygamberimiz' in (sav) eğitim metodudur. Örneğin namazın faydası ve önemini anlatmak istediği bir hadisinde “Söyleyin, birinizin kapısı önünde bir ırmak olsa ve ev sahibi günde beş defa bu suda yıkansa, ne dersiniz vücudunun kirinden, pasından bir şey kalır mı?” diye sordu. “Hayır, hiçbir kir, pas kalmaz.” dediler. Bunun üzerine “Beş vakit namaz da işte bunun gibidir. Onunla Allah Teâlâ günahları yıkar, siler.” buyurmuştur. Bu hadiste namazın maneviyata olan katkısı bedeni temizlik olan maddi katkı örnekliğinde anlatılmıştır. Böylece muhatap kitle maddi faydasının kesinliğinden hareketle manevi kazancının olduğuna da ikna olmuştur. İbadetlerin yararlarını konu edinen bu ve buna benzer ayet ve hadislerle veya kişisel tecrübelerle çocuklar ibadete özendirilmeli, böylece ibadette süreklilik sağlanmalıdır.

Sonuç

Hız. Muhammed (sav) Allah'ın gönderdiği son peygamber ve Kur'an'ın açıklayıcısıdır. İslam'ın iki temel kaynaklarından biri olan Peygamberimiz' in (sav) sünneti, insana dair her alanda olduğu gibi çocuk eğitimi konusunda da bizler için rehberdir. Peygamberimiz (sav) “Ben öğretmen olarak gönderildim.” buyurarak peygamberlik görevinin insanlığı eğitmek amacı taşıdığına dikkat çekmiştir. Allah tarafından insanlığı eğitmek için gönderilen son peygamber çocuk eğitimi konusunda söz ve uygulamaları ile bizlere örnek olmuştur. “Hadislerde 0-7 Yaş Dönemi Çocuk Eğitimi” konusunun ele alındığı bu çalışmada çocuk eğitimi ile ilgili Peygamberimiz' in (sav) uygulamaları incelenmiştir. Araştırma sonunda bu dönemin eğitiminde Peygamberimiz' in (sav) çocuklara yaklaşımı perspektifinde yapılması gereken temel uygulamalara yer verilmiştir. Peygamberimiz' in (sav) çocuk eğitimi yöntem ve yaklaşımının incelenmesi neticesinde ulaşılan sonuçları şöyle sıralayabiliriz.

Öncelikle Peygamberimiz' in (sav) çocukları toplumun bir ferdi olarak gördüğünü ve çocuklarla olan ilişkisinin dinamik olduğunu görmekteyiz. Çocuklarla karşılaştığı zaman onlara selam vermesi, hastalandıklarında ziyaretlerine gitmesi, üzüldüklerinde onları teselli etmeye çalışması gibi örnekler bunu ortaya koymaktadır. Yine Peygamberimiz' in (sav) çocuklara dini öğretmesi ve gayr-ı müslim yetişkinlerin yanında çocukları da İslam'a davet etmesi bunu destekler niteliktedir.

Peygamberimiz' in (sav) çocuk hakları ile ilgili hadisleri incelendiğinde bu hakların çocuğun fiziksel, zihinsel ve ruhsal anlamda sağlıklı yetişmesini amaçladığı görülmektedir. Çocuk hakları ile ilgili hadislerde çocuğun eğitimine sık sık vurgu yapılmıştır. Yine Peygamberimiz' in (sav) bu hakların uygulanma ve korunmasında başta anne ve babayı sorumlu tuttuğu görülmektedir.

Peygamberimiz' in (sav) kendi çocukları, sahabe çocukları ve gayr-ı müslim ailelerin çocuklarına olan yaklaşımı incelendiğinde her üç farklı gruptaki çocuklara karşı bir sorumluluk üstlendiği ortaya çıkmaktadır. Peygamberimiz' in (sav) çocuklara yönelik yaklaşımında en dikkat çeken hususlardan biri sadece kendi çocukları değil toplumdaki bütün çocukları kucaklayan bir yaklaşımda olmasıdır. Kendi çocuklarına karşı bütün

sorumluluklarını yerine getirdiği gibi toplumda yer alan diğer çocuklara karşı da aynı hassasiyetle davranmıştır. Kim olduğuna bakmaksızın her çocuğa karşı yapılan yanlışları düzeltmeye yönelik adımlar atmıştır. Arap geleneklerindeki kız çocuğu hor görme anlayışını düzeltmeye çalışmasında olduğu gibi. Bunun doğru olmadığını hem kendi kız çocuklarına olan davranışlarıyla hem topluma bununla ilgili yaptığı uyarılarla anlatmıştır. Yine toplumda var olan yetimlere sahip çıkması ve yetim hakları konusuna sık sık vurgu yapması Peygamberimiz' in (sav) toplumdaki bütün çocukları kapsayan bir anlayışta olduğunun göstergelerindendir.

İslam dininin korunmasını istediği beş temel haktan biri neslin korunmasıdır. Neslin korunması ve sağlıklı nesillerin oluşturulması aile kurumunun sağlam temeller üzerine kurulmasıyla mümkündür. Bu nedenle çocuk eğitimini evlilik sürecinde de göz önünde bulundurarak eş seçiminde Peygamberimiz' in (sav) tavsiyelerinin dikkate alınması gerekir. Bu süreçte Peygamberimiz (sav) dindarlığı ve güzel ahlakı temel kriter olarak belirlemiştir. Çocuğun içinde doğacağı aile ortamı, anne ve babanın birbirleriyle olan bağları onun eğitimini doğrudan etkiler. Bu nedenle Peygamberimiz (sav), eşler arasındaki sevgi ve bağlılığın artırılmasına yönelik tavsiyelerde bulunarak aile birlikteliğinin önemine değinmiştir.

Çocuğun dünyaya geldiği zaman doğum sonrası ve bebeklik döneminde peygamberi bir metotla eğitilmesi için yapılması gereken bazı uygulamalar vardır. Çocuk doğduğunda kulağına ezan okuyarak ona güzel ve anlamlı bir isim vermek, çocuğa dua etmek, tahnik, sadaka niyetiyle yemek tertip etmek, çocuk için akika kurbanı kesmek vb. çocuğun doğumundan sonra yapılması gereken uygulamalardandır. Bebeklik döneminde onu anne sütüyle beslemek, giyim kuşamında başta Peygamberimiz' in (sav) uygulamaları olmak üzere çocuğun sağlığını koruyacak hususları dikkate almak 0-2 yaş dönemi eğitiminde öne çıkan hususlardır. Yine bebeğin bakımını düzenli ve dengeli bir şekilde yapmak, ona sevgi ve şefkat göstermek, onunla diyalog kurmak, din eğitimi için Allah'ın adını onun yanında sık sık tekrar etmek bu dönemin eğitiminde önemli olan diğer noktalardır.

Çocuk eğitiminde iki yaş, bebeklikten çıkma yaşı olarak kabul edilir. İki yaşın sonunda konuşmaya başlayan, yürüyen, anne sütüyle beslenmeyi bırakan birey artık bebek değil çocuk olarak görülür. İki yaş ile altı/yedi yaş dönemi ise ilk çocukluk dönemi olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada Peygamberimiz' in (sav) bu dönemdeki çocuklara yönelik eğitim metodu öncelikle ahlaki duygunun gelişimini sağlamaya yönelik uygulamaları çerçevesinde ele alınmıştır. Yapılan araştırmalarda Peygamberimiz' in (sav) çocukları ayrı bir birey olarak gördüğü ve onlara değer verdiği bu durumun da çocuğun ahlaki gelişiminde büyük etki oluşturduğu tespit edilmiştir. Çocuğun ahlaki gelişimini etkileyen diğer bir unsurun ise çocuğa karşı dürüstlük olduğu ve Peygamberimiz' in (sav) el-Emin sıfatıyla yetişkinlerde olduğu gibi çocuklara karşı da aynı hassasiyetle dürüst davrandığı görülmüştür. Ahlaki duyguyu geliştiren diğer bir olgu ise sosyalleşmedir. Bu çalışmada gerek akranları gerek yetişkinler ile sosyal etkileşimde bulunması çocuğun topluma dahil edilerek ahlaki anlamda gelişmesine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Peygamberimiz' in (sav) de çocukları mescide davet etmesi, her fırsatta onlarla diyalog kurması sosyalleşmenin çocuk eğitimindeki önemini ortaya koymaktadır.

Yapılan araştırma neticesinde inanma duygusunun her insanda doğuştan gelen bir özellik olduğu, her insanın yüce bir varlığa inanma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlk çocukluk döneminde inanç duygusunu geliştirmeye ve Allah inancını kuvvetlendirmeye yönelik bazı temel prensipler ortaya konulmuştur. Bu prensiplerin başında inanç olgusunun sevgi temelli bir yaklaşımla verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çocuğun sevilmesi, ona sevgi ve şefkatle davranılmasının Allah inancını beslediği tespit edilmiştir. Peygamberimiz' in (sav) uygulamalarında da çocukları çok sevdiği, her fırsatta onları kucakladığı, onların başlarını okşadığı görülmektedir. İnanç duygusunun geliştirilmesinde etkisi olan diğer bir unsur da çocuğun inançla ilgili meselelerde bilgilendirilmesidir. Onun evrene, insana ve yaratıcıya yönelik sorduğu soruların doğru ve anlaşılır bir şekilde cevaplanması inancını sağlam temeller üzerine inşa etmesini sağlar. İnanç olgusunun olumlu duygularla pekiştirilmesinin inanç gelişimi için önemli olduğu ortaya konulmuştur. Güven, bağlanma, teslimiyet gibi inanca kaynaklık ettiği düşünülen duyguların çocukta gelişmesi için çocukla kurulan iletişimde bu

duyguların zedelenmemesine özen gösterilmelidir. Ayrıca bu dönemin inanç eğitiminin temelinde bir ve tek olan Allah inancının olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

İlk çocukluk dönemi ibadet eğitimi açısından önemli bir dönemdir. Bu dönemde çocuk ibadete yönelik ilk alıştırmalarını yapmaya başlar. Bu dönemin ibadet eğitiminde öncelikle anne ve babanın ibadetleri yerine getirerek çocuğa örnek olmasının ibadet eğitiminde önemli bir nokta olduğu sonucuna varılmıştır. İbadet eğitimi verilirken çocuğun gelişimine bağlı olarak aşamalı eğitim verilmesi çalışmanın konuyla ilgili ikinci önemli bulgusudur. İbadet, insanın hayatının her döneminde var olan ve insanın her dönem bundan sorumlu tutulduğu bir eylemdir. Bu nedenle ibadette süreklilik alışkanlığının korunmasında çocukluk döneminde verilen ibadet eğitimi önemlidir. Bu dönemde ibadetlerde sürekliliğin kazanılması için çocuğun ibadete teşvik edilmesi, zorlama ve baskıyla değil, sabır ve anlayışla bu eğitimin verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak bu çalışmada Peygamberimiz' in (sav) çocuk eğitimi yöntem ve yaklaşımının temelinde sevgi olduğu, onların haklarını koruduğu, onları eğitmeye önem verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Çocukları eğitirken her şeyde dengeyi esas aldığı, çocuklar yanlış yaptıklarında onları kırmadan doğrusunu onlara açıkladığı ve onlara başka alternatifler sunduğu tespit edilmiştir. Peygamberimiz' in (sav) sadece kendi çocukları değil, toplumdaki bütün çocukları da önemseydiği ve onların eğitimi için de çalıştığı çalışmanın önemli bulguları arasındadır.

KAYNAKÇA

KUR'AN-I KERİM

ACLUNİ, İsmail b. Muhammed. Keşfu'l-Hefa. Halep: Mektebetü't-Türasi'l-İslami, ts.

AHMED BİN HANBEL. Müsned. Thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye. Beyrut 2008.

- -Müsned, Çev: Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2014.

AKBULUT, Yavuz. “Çocuk ve Ergenlerde Bilgisayar ve İnternet Kullanımının Gelişimsel Sonuçları”. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 3/2. (Haziran 2013): 53-68.

AKYÜZ, Vecdi. “Çocuk Üzerindeki Etkisi Açısından İsim Alma Hakkı”. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 7/4 (Nisan 2006): 89-98.

ALGÜL, Hüseyin. “El-Emin”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 11/111. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

ALGÜL, Hüseyin. “Musab b. Umeyr”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 31/226-227. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

APAK, Adem. “Hz. Peygamber'in (sav) Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 19/1 (2010): 43-67.

ARI, Abdüsselam. “Yetim”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 43/501-503. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

ASFUR, İhsan. Hz. Peygamber'in Çocuklara Davranışı ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi. 2018.

ATAR, Fahrettin. “Nikah”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

AYDIN, Mehmet Zeki. “Ailede ahlak eğitimi”. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/2 (Aralık 2003): 125-158.

AYDINLI, Abdullah. “Ümmü Mektum”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 20/434-435. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Bağımsız İletişim Ağı, “Engelli”, erişim: 15 Şubat 2020
<https://m.bianet.org/bianet/saglik/26957-sakat-kisilerin-haklari-beyannamesi>

BAKTIR, Mustafa. “Suffe”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 37/469-470. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

BEDİR, Murteza. “Sünnet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 38/153-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

BİLGİN, İbrahim. TOKSOY, Azade. “Yaparak Yaşayarak Öğrenme Etkinliklerinin Öğrencilerin Bilimsel Süreç Becerilerine Etkisi”. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 1/13 (Nisan 2014): 163-169.

BİLİCİ, Ali Baz. 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014.

BİLMEN, Ömer Nasuhi. İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu. İstanbul: y.y. 1968.

BİNTİ CAFER, Nur Nacihan. Üslûbüt-Terbiyetü Tıflı Bilgudveti Fi Zati Sünnetin-Nebeviyyeti, (Yayınlanmamış Eser)

BOVET, Pierre. Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi. Çev. Selahattin Odabaş. Ankara: Türkiye İş Bankası Yay. 1958.

CANAN, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.

-Aile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber. İstanbul: Gül Yurdu Yayınları, 2012.

-Allah'ın Çocuklara Bahsettiği Haklar. İstanbul: Timaş Yayınları, 2005.

-Hz Peygamber ve Aile Hayatı. Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi. İstanbul: İlmi Neşriyat, ts.

CEMİAN, İbrahim. El Hitabu'n-Nebavi İlel Etfal. Ürdün: Meliketi Raniya Üniversitesi, 2018.

CERTEL, Hüseyin. ”Psiko-sosyal Açıdan Zekat”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/13 (Ocak 1997): 347-359.

CİLACI, Osman “Dua”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 9/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

CLARK, W. Houston. “Çocuklukta Din”. Çev. Adil Çiftçi, Murat Yıldız. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10/10 (Ocak 1998): 183-205.

COLES, Robert. The Moral Intelligence of Children. London: Bloomsbury Publishing, 1998.

ÇAĞRICI, Mustafa. “Ahlak”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 2/10-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

ÇAĞRICI, Mustafa. “Nasihat”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 32/408-409. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

ÇAĞRICI, Mustafa. “Tevekkül”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 41/1-2. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

ÇAKAN, İsmail Lütfi. Anahatlarıyla Hadis. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1990.

ÇAKMAK, Özlem. “Eğitimin ekonomiye ve kalkınmaya etkisi”. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi 11/2 (Aralık 2008): 33-41.

ÇANKIRILI, Ali. Okul Ailede Başlar. İstanbul: Zafer Yayınları, 2007..

ÇELİK, Celalettin. "Kültürel Sembol Sistemi Olarak İsimler: İsim Sosyolojisine Giriş". Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6 / 2 (Haziran 2006): 39-61.

ÇELİK, Celalettin. İsim Kültürü ve Din-Şahıs İsimleri Üzerine Bir Din Sosyolojisi Denemesi. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2005.

ÇELİK, Eyüp. ÇAT, Fatma Betül. “Toplumda Değişen Çocuk Algısı, Eğitim Yöntemleri ve İnternetin Etkilerine Yönelik Nitel Bir Araştırma”. Akademik İncelemeler Dergisi 13/2 (Haziran 2018): 270-273.

ÇINAR, Fatih. ŞENER, Nural. “Erken Çocukluk Dönemi Dinî Gelişim Özelliklerine Uygun Ailede Din Eğitimi”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 9/47 (Aralık, 2016): 607-615.

ÇOŞTU, Yakup. “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 9/2 (Nisan 2009): 117-140.

DEMİR, Bekir. Peygamber Efendimiz’in Çocuklara Davranışları. İstanbul: Adım Yayınları, 1999.

DEMİRCİ, Muhsin. “Kur’an’ın Ana Konuları”. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2016.

DİNÇER, Mehmet. “Eğitimin Toplumsal Değişme Sürecindeki Gücü”. Ege Eğitim Dergisi 3/1 (Nisan 2003): 102-112.

Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an Tefsiri. “Hanif”. erişim: 17 Mart 2020 <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Rum-suresi/3439/30-32-ayet-tefsiri>.

DONALD, Ratcliff. Çocuklar Dini Kavramları Nasıl Anlarlar. Birey ve Din, Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar. Çev. Ali Rıza Aydın. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

EBU DAVUD, Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdî Ebû Dâvûd es-Sicistânî, es-Sünen, Nşr.: Şuâyb el-Arnaut. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye. 2009.

- Sünen-i Ebû Dâvûd Tercüme ve Şerhi, Çev: Necati Yenieli, Hüseyin Kayapınar. İstanbul: Şamil Yayıncılık, 1987.

EL-BEĞAVİ, Salih b. Süleyman El Mutlak. Mebdeür-Rıfki Fit-Te’amüli Meal Müteallimine Min Mendurit- Terbiyetil İslami. Mekke: Ümmül Kura Üniversitesi. h. 1420.

EL-BEYHAKİ, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin. Şu’abü’l-İman. Nşr. Said b. Besyüni. Beyrut: 1410/1990.

- Delailü'n-Nübüvve ve Marifetü Ahvali Sahibi's-Şeria, Thk: Abdülmü'ti Emin Kal'aci. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1408/1988.

EL-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail. es-Sahîh. Nşr. Muhammed Zuheyr b. Nasır. Dâru Tavki'n-Necat, Beyrut, 2001.

- Edebu'l Müfred, Thk: Muhammed Nasiruddin el-Albani, Çev: Rauf Pehlivan. İstanbul: Motif Yayınları, 2012.

EL-CEVZİYYE, İbn Kayyım. Tuhfetü'l-Mevdud bi Ahkami'l-Mevlud, Çev. Mahmut Kısa. İstanbul: Kitap Dünyası, 2012.

EL-CÜREYBE, Leyla Binti Adürrahman Keyfe Türebbi Veledeke. (by. Yy.)

EL-HARÂİTÎ, Ebu Bekr Muhammed b. Ca'fer Sehl, Mekarimu'l Ahlak, Çev: Kasım Yürekli. İstanbul: Nesil Yayınları, 2012.

EL-HÜSEYNÎ, Mansur Ali Nasıf, Konularına Göre Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai Hadisleri, Çev: Abdülvehhab Öztürk, Tac Tercümesi ve Şerhi. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012.

EL-MAKRİZÎ, Ebu Abbas Takıyyuddin Ahmed b. Ali, *İmtâu'l Esma bima2 li'n-Nebiyy mine'l-ahval ve'l-emval ve'l-hadeife ve'l-meta*, Thk: Muhammed Abdülhamid en-Nümeysi. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1999.

EL-VAKIDÎ, Muhammed b. Ömer. el-Meğâzi. Nşr. Marsden Jones. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1404/1984.

EN-NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. şuayb, es-Sünen, Thk: Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebu'l-Matbûati'l-İslâmiyye. Haleb, 2.baskı. 1986.

ERDEN, Münire. AKMAN, Yasemin. Eğitim psikolojisi. Ankara: Arkadaş Yayınları, 1997.

EREN, Hasan. Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1988.

EREN, Selim. "İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/1 (Haziran 2007): 129-152.

ERGÜN, Mustafa. Eğitim felsefesi. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014.

ERTÜRK, Selahattin. Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Yelkentepe Yayınları, 1972.

ES-SAN'ANÎ, Abdurrezzâk b. Hemmâm. el-Musannef. Nşr. Habîburrahman el-A'zamî. Beyrut: el-Meclisu'l-İlmi, 1983.

- el-Musannef, Çev: Zekeriya Yıldız. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2013.

ES-SEMERKANDÎ, Ebu Leys Nasır b. Muhammed. Tenbihu'l Ğafilin bi Ehadisi Seyyidi'l Enbiya ve'l Mürselin. Thk: Yusuf Ali Bedevi. Dimeşk: Daru İbn Kesir, 2000/1421.

ES-SUYÛTÎ, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. el-Fethul Kebir. Dimeşk: İrşad Yayınevi, 2004.

ET-TABERÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. el-Mu'cemu'l-kebîr. Thk: Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.

ET-TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musa b. Ed-Dahhâk. el-Câmiu'lKebîr Sünen-i Tirmizî. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.

FAYDA, Mustafa. "Aişe". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 2/201-205. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

FIĞLALI, Ethem Ruhi. "Hz. Hüseyin". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 18/518-521. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

GENÇ, Salih Zeki. ERYAMAN, M. Yunus. Değişen Değerler ve Yeni Eğitim Paradigması. Ankara: Pegem Akademi, 2017.

GREEN, Christopher. Her Yönüyle Çocuk Yetiştirme Sanatı (1-4 Yaş Arası). İstanbul: Nenen? Kitap, 2008.

GÜLER, Zekeriya. "Tahnik". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 39/416. İstanbul, TDV Yayınları, 2010.

GÜNEŞ, Adem. Çocuk Eğitiminde Pozitif İletişim Cezasız Çocuk Eğitimi. İstanbul: Nesil Yayınları, 2017.

HAMİD ABDULLAH, Nimat Muhammed. El Ehadisül Varideti Fi Terbiyetid-Dıflı Fil Kütübis-Ssittet. Camiatü Ümmüd-Derman. 2018.

HAMİDULLAH, Muhammed. İslam Peygamberi. Çev. Salih Tuğ. İstanbul. 1990.

HAYTA, Akif. "Anneden Allah'a: Bağlanma teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru". Değerler Eğitimi Dergisi 4/12. (Ocak 2006): 29-63.

HİNDÎ, Alauddin Ali el-Muttaki. Kenzu'l- Ummal fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'al. Beyrut, ts.

HÖKELEKLİ, Hayati. "Çocuk". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 8/361-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

HÖKELEKLİ, Hayati. Din Psikolojisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

<https://ozgurdenizli.com/cocuk-haklari-evrensel-beyannamesi>, erişim: 11 Şubat 2020

İBN HACER, el-Askalani. el-Metalibu'l-Aliyye bi Zevâidi'l-Mesânidi's-Semaniyye. Thk. Habibu'r-Rahman el-A'zam. Kuveyt: 1973.

İBN HİŞÂM, Cemâluddin Abdülmelik. es-Sîretu'n-Nebevîyye. Nşr. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fîkr. 1412/1992.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvînî. Sünen-ü İbn Mâce. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kâhire: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1975/1395.

- Sünen-i İbn Mace Şerhi, Haydar Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman Neşriyat, 2012.

İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem. Lisanu'l-Arab. Beyrut: Dâru Sadır, 1990.

İBN SÂ'D, Muhammed b. Sâ'd b. Menî'. et-Tabakatü'l-Kübrâ, Thk. İhsan Abbâs. Beyrut: Dâr Sâdır. 1968.

İGALÇI, Emine Elif Çakmak. Okul Öncesi Eğitim Bağlamında Tasavvufî Eğitim. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, 2018.

İMAM GAZALÎ. Ey Oğul. Çev. İbrahim Barca. İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.

- Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed et-Tusi. İhya-ı Ulumuddin. Beyrut: Daru'l Marife. h. 505.

KADİM, Metin. “Çocuk Gelişimi-I Ders Notları”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Vezirköprü Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Programı (Samsun. 2019): 11-13.

KAVZOĞLU, Sermin K. ÖZDOĞAN Semine. ÜSTÜNDAĞ, Mehmet Fatih. “Bağlanma ve psikopatoloji”. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar 3/2 (Haziran 2011): 321-342.

KAYACAN, Arzu. Kur'an'da Çocuk Eğitimi. Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi, 2019.

KAYACAN, Arzu. Kur'an'da Çocuk Eğitimi. Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi. 2019.

KAZICI, Ziya. - AYHAN, Salih. “Terbiye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 39/545-548. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

KIROĞLU, Kasım. Eğitime Giriş. Ankara: Pegem Yayınları, 2018.

KOÇYİĞİT, Sinan. TUĞLUK, Mehmet Nur. KÖK, Mehmet. “Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun”. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi. 1/16 (Aralık 2010): 324-342.

KOL, Suat. “Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi”. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 21/21 (Mayıs 2011): 1-21.

KÖKSAL, Mustafa Asım. Hazreti Muhammed (sav) ve İslamiyet. İstanbul: Işık Yayınları. 2010.

MAHMUTOĞLU, Abdulkadir. “Etik ve Ahlâk; Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler”. Türk İdare Dergisi (2009): 225-250.

MARDİN, Şerif. Din ve İdeoloji. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

Medikal Akademi, “Diş Fırçalama Yaşı”, erişim: 25 Mart 2020 <https://www.medikalakademi.com.tr/cocuklar-kac-yasinda-dis-fircalamaya-baslamali/>

Medikal Akademi, “Yenidoğan kan şekeri” erişim: 26 Aralık 2019 <https://www.medikalakademi.com.tr/dusuk-kan-sekeri-bebekte-kalici-hasara-neden-olabilir/>

MEHDELİ, Muhammed Ali Nasır. El Menhecün-Nebevi fi Terbiyetü’-d-Dıfl. (Yayınlanmamış Eser)

MUHAMMED B. İBRAHİM, Esmâ Binti. Ahkamül Mevlüd Fi Fıkhil İslami. yy. 2012.

MÜSLİM, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî. Sahîhu Müslim. Riyâd: Beytu Efkârî Düveliyye 1998.

NAİM, Ahmed. Tecrid-i Sarih Tercümesi. Ankara: TTK Yayınları, 1966.

OĞUZ, Vuslat. AKYOL, Aysel Köksal. “Çocuk Eğitiminde Montessori Yaklaşımı”. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 15/1 (Mart 2006): 243-256.

ORHAN, Rüstem. “Çocuk Gelişiminde Fiziksel Aktivite ve Sporun Önemi”. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 9/1 (Ocak 2019): 157-176.

ORUÇ, Cemil. “Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi”. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 10/3 (Haziran 2010): 75 -96.

ÖCAL, Mustafa. Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 2009.

ÖNAL, Tanık N. “Üstün Zekâlı Çocukların Tanılanmaları”. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi 8/2 (Nisan 2019): 1591-1602.

ÖZDEMİR, Şuayip. “Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü”. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi. Sayfa 9 (2002): 113-131.

ÖZER, Arzu. GÜRKAN, A. Cenk. RAMAZANOĞLU, M. Oğuz. “Oyunun Çocuk Gelişimi Üzerine Etkileri”. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları. 4/3 (Haziran 2006): 54-57.

ÖZKAN, Mustafa. “Kerbela’ dan Önce Hz. Hüseyin’i Doğru anlamak”. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/1-2 (Haziran 2010):87-109.

ÖZLER, Mevlüt. "Tevhid". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 41/22-24. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

PEKER, Hüseyin. Din Psikolojisi. İstanbul: Çamlıca Yay. 2011.

PEKTAŞ, Suat. "Üniversite Birinci Yıl Öğrencilerinin Eğitimin Davranışsal Amaçlarını Gerçekleştirme Durumları". Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 23 / 2 (Ağustos 2019): 677-685.

RATCLIFF, Donald. RATCLIFF, Brenda. Child Faith: Experiencing God and Spiritual Growth With Your Children. Oregon: Cascade Books, 2010.

ROUSSEAU, Jean jacques. Emile. Çev. Ülkü Akgündüz. İstanbul: Selis Kitabevi, 2019.

SAĞLAM, Mehmet. ARAL, Neriman. "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları". Çocuk ve Medeniyet Dergisi 2 (Aralık 2016): 43-56.

Sağlık Bakanlığı, "Bebeklik Döneminde Beslenme", erişim: 13 Mart 2020, <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/beslenme/gebelik-doneminde-beslenme.html>

Sağlık Bakanlığı, "Hamilelikte Beslenme", erişim: 28 Şubat 2020 <https://www.gebelik.org/tr/tibbi-bilgiler/gebelikte-beslenme-hamilelikte-alkol-kullaniminin-etkileri-ve-zararlari>.

SAMANCI, Osman. OCAKÇI, Ebru. "Hayat Boyu Öğrenme". Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi 12/24 (Aralık 2017): 711-722.

SARICIK, Murat. "Ebu Mahzure". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 10/179-180. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

SİNANOĞLU, Mustafa. "İslam". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 23/37-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

SİNANOĞLU, Mustafa. "Teklif", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 40/385-387. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

SOYSAL, Şebnem. BODUR, Şahin. – İŞERİ, Elvan. ŞENOL, Selahattin. "Bebeklik Dönemindeki Bağlanma Sürecine Genel Bir Bakış". Klinik Psikiyatri Dergisi 8/2 (2005): 88-99.

SÖYLER, Faruk. Hadislerde Özür Kavramı ve Hz. Peygamber' in Özürlülere Yaklaşımı. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2010.

SUYÛTÎ, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. el-Câmiu's-Sağır fî Ehadisi'lBeşîri'n-Nezir. Beyrut: Dar'ü'l-Kütüb'il-İlmiyye, 1391/1981.

- el-camiu's-Sağır fî Ehadisi'l Beşîri'n-Nezir, Çev: Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2013.

ŞAHİN, Sultan. ARAL, Neriman. “Aile İçi İletişim”. Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi 1/3 (Aralık 2012): 55-66.

ŞENSOY, Naci. “Çocuk Suçluluğu- Küçüklük- Çocuk Mahkemeleri ve İnfaz Müesseseleri”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 15/2-3 (Eylül 2011): 569-633.

ŞİRİN, Mustafa Ruhi. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Kitabı. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2011.

ŞİRİN, Selçuk. Yetişin Çocuklar. İstanbul: Doğan Kitap, 2019.

ŞİRİN, Selçuk. Yol Ayrımındaki Türkiye Ya Özgürlük Ya Sefalet. İstanbul: Doğan Kitap Yay, 2015.

TAN, Mine. “İşlevselci Paradigma ve Çatışmacı Paradigma”. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 23/2 (Ağustos 2019): 557-561.

TARABYUŞİ, Ali b. Naci. El Esalîbüt-Terbeviyyeti Fit-Te’amüli me’al Etfal ve Tatbikatüha Fil Merhaletil İbtidaiyyeti. Camiatü Ümmül Kura. h. 1429.

TEYFUROV, Mansur. “Kur’an-ı Kerim’de Aile Yapısı”. Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3/4 (Nisan 2014): 241-258.

TOPALOĞLU, Bekir. “Rab”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 34/373. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

TÜMKAYA, Songül. GÜLAÇTI, Fikret. Erken Çocukluk Eğitimi. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014.

Türk Dil Kurumu, “öksüz”, erişim: 24 Aralık 2019 <https://sozluk.gov.tr/?kelime=öksüz>

Türk Dil Kurumu, “Sakat”, erişim: 15 Şubat 2020 “<https://sozluk.gov.tr/-sakat->

Türk Tabipler Birliği, “Bebek Bakımında Aileye Verilecek Öneriler”. <http://www.ttb.org.tr/STED/sted0104/bebek.pdf> adresine bk.

TÜRK, Esra. “Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi”. Marife Dini Araştırmalar Dergisi 14/3 (Aralık 2014): 143-158.

UĞURLU, Celal Tayyar. Eğitim Bilimine Giriş. Eğiten Kitap, 2014.

ULUDAĞ, Süleyman. “Amel”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 3/16-20. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

ULUDAĞ, Süleyman. “Takva”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 39/484-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

ULVAN, Abdullah Nasih. İslam’da Aile ve Çocuk Eğitimi. Çev. Celal Yıldırım. İstanbul: Uysal Yayınevi, 2017.

- UYAR, Hasan Hüseyin. Hz. Peygamber'in (sav) Ehl-i Beyt Eğitimi. Yüksek Lisans Tezi. Hitit Üniversitesi. 2013.
- UZUN, Metin. Üstün yetenekli çocuklar el kitabı. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2004.
- WOLPE, David. J. Teaching Your Children About God. Harper Collins. New York: Publishers Inc, 1995.
- YARGICI, Atilla. “Mekki ve Medeni Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi”. İslami Araştırmalar Dergisi 17/4. (2004): 281-294.
- YATKIN, Nihat. “İslâm'da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/33 (Aralık 2011): 47-61.
- YAVUZ, Kerim. Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Eser Kitabevi, 1971.
- YILMAZ, Afet. “Bertrand Russell ve Eğitim”. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 10/1 (Haziran 2001): 66-71.
- YILMAZ, Hüseyin. “Hz. Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü”. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/1 (Haziran 2004): 109-132.
- YILMAZ, Şadiye. Hz. Peygamber'in Yetimlere Karşı Davranışı. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, 2015.
- YILMAZ, Turgut. Jean Jaques Rousseau'nun Emile Adlı Eserinde Çocuk Eğitimi ve İdeal Vatandaş. Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir Üniversitesi. 2019.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay. Çocuk Ruh Sağlığı. İstanbul: Özgür Yayınları. 2013.
- ZEYD İBNU ALİ. Müsnedü'l İmam-ı Zeyd. Lübnan: Mektebi'l-Hayat, 1966.
- ZORLU, Süleyman Emre. “Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme” Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 21/2 (Ocak 2013): 125 – 160.

ÖZGEÇMİŞ

Regaibe KALYON, 02.02.1990 tarihinde Trabzon'da doğdu. Çaykara İmam tip Lisesi'ni bitirdikten sonra Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2012 yılında mezun oldu. Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Halen MEB' de öğretmenlik yapmaya devam eden Kalyon, evli ve iki çocuk annesidir.

